

คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพ ในงานสาธารณสุข

Manual on Qualitative Research
for Health Professionals

โครงการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อสร้างคู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพในงานสาธารณสุข:
การผสมผสานศาสตร์และศิลป์ในการสร้างความรู้เพื่อพัฒนาระบบสุขภาพ
แผนงานด้านการส่งเสริมมิติทางสังคมและมนุษย์ในระบบบริการสุขภาพ
สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ

สนับสนุนโดย
สำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ และสถาบันวิจัยระบบสาธารณสุข
2547

คู่มือนี้เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการพัฒนานักวิจัยแบบมีส่วนร่วมขั้นตอนที่ 1 และยังต้อง
มีการปรับปรุงและทดลองใช้ในทางปฏิบัติ กรุณาอย่าเผยแพร่และอ้างอิง

บทคัดย่อ

รายงานนี้เป็นผลลัพธ์ของกระบวนการพัฒนาคู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพสำหรับบุคลากรทางด้านสุขภาพ การจัดทำคู่มือดังกล่าวใช้การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาคู่มือร่วมกันระหว่างนักวิจัยและบุคลากรทางการแพทย์ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักที่จะใช้ประโยชน์จากคู่มือ ดังกล่าว โดยเริ่มจากการยกร่าง โครงร่างคู่มือโดยนักวิจัยของสำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ และมีการทดสอบผ่านการทดลองใช้ในการประชุมฝึกอบรมปฏิบัติการสำหรับกลุ่มของบุคลากรทางการแพทย์ ผู้ร่วมในการประชุมปฏิบัติการเป็นผู้สะท้อนความคิดเห็นและให้คำแนะนำตลอดจนร่วมปรับแก้คู่มือดังกล่าว และยังจะต้องมีการนำไปทดสอบใช้ในกระบวนการฝึกอบรมในอนาคตอีกหนึ่งขั้นตอนก่อนที่จะร่างสุดท้ายของคู่มือจะสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ รายงานฉบับนี้จึงอยู่ในระยะของการพัฒนาและยังจำเป็นต้องมีการปรับปรุงให้เหมาะสมสำหรับการใช้งานและการเผยแพร่ต่อไปในอนาคต

เป้าหมายของเอกสารนี้ต้องการที่จะให้เป็นคู่มือเบื้องต้นสำหรับการเรียนรู้การทำวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีเป้าหมายที่จะสร้างความเข้าใจเบื้องต้นเกี่ยวกับการวิจัยและเป็นแบบฝึกหัดสำหรับการพัฒนาทักษะการวิจัยที่จำเป็นสำหรับบุคลากรทางการแพทย์ คู่มือดังกล่าวถูกแบ่งออกเป็น 4 บทด้วยกัน โดยบทแรกจะเป็นการนำเสนอแนวคิดและหลักการด้านการวิจัยเพื่อให้เข้าใจถึงรูปแบบการวิจัยต่าง ๆ และการสร้างความรู้ผ่านกระบวนการวิจัยซึ่งมีอยู่หลากหลายวิธีการ โดยในบทนี้จะมีการอธิบายถึงหลักการพื้นฐานและความแตกต่างระหว่างวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพด้วย ในบทที่สอง อธิบายถึงการเชื่อมโยงปัญหาการปฏิบัติงานที่มีอยู่ในชีวิตประจำวันของบุคลากรทางการแพทย์ให้สามารถนำไปเชื่อมโยงไปสู่งานวิจัยเพื่อใช้สำหรับการแก้ปัญหาที่พบได้ ส่วนบทที่สามอธิบายถึงระเบียบวิธีการวิจัยต่าง ๆ ของงานวิจัยเชิงคุณภาพ โดยเริ่มจากกระบวนการสร้างคำถามวิจัย ระเบียบวิธีในการเก็บข้อมูลรวมทั้งตัวอย่างประกอบต่าง ๆ โดยในบทนี้ได้รวมเอาเครื่องมือการวิจัยและแบบฝึกหัดสำหรับการฝึกฝนการวิจัยเข้าไว้ด้วย ในบทสุดท้ายเป็นเรื่องการวิเคราะห์ข้อมูลและการตีความผลลัพธ์การวิจัย เทคนิคสำหรับการเขียนการวิจัย การนำเสนอผลการวิจัย และการใช้ประโยชน์จากผลลัพธ์ของการวิจัยเชิงคุณภาพ ส่วนท้ายของรายงานได้รวบรวมเอาบรรณานุกรมและหนังสือสำคัญ ๆ ที่จะประโยชน์สำหรับค้นคว้าต่อไป สำหรับในภาคผนวกนั้นมีการนำเอาเทคนิคการเขียนโครงร่างการวิจัยเพื่อให้สามารถเขียนโครงร่างที่สมบูรณ์เข้าไว้ในภาคผนวกด้วย

Summary

Manual on Qualitative Research for Health Professionals

The report is a result of an ongoing process of developing manual on qualitative research for health professionals. The process of drafting the manual was a participatory developmental process involving researchers as well as health professionals which are targeted as the end users of the manual. Beginning with a manuscript developed by a group of researchers at the Society and Health Institute, the draft manuscript was used as a manual for an experimental training workshop for a group of health professionals. Participants of the workshop were asked to reflect and suggest ways to improve the manual. Suggestions were used to rewrite the manual and it will be tested by further trainings before final version could be made available. The current report is therefore in its initial stage and needs further refinement.

The purpose of this manuscript is to serve as an introductory manual for qualitative research. It aims at providing health personnel with basic understanding of research work and exercise for increasing necessary research skill. The manuscript is divided into four chapters. The first chapter provides philosophical foundation for understanding how knowledge is created in different modes of research work. It also explains the fundamental principles and the differences between qualitative and quantitative research. The second chapter discusses how to relate problems in everyday working situation of health workers to research work. The third chapter discusses the methodological aspects of qualitative research, starting with how research questions are formulated. Methods for data collection are extensively elaborated with examples. Research tools and exercises are also included. The final chapter discusses how qualitative data is analyzed and interpreted. Techniques on report writing, presentation and how to make use of qualitative research results are also incorporated in this chapter. Useful bibliographies on research design and methodology are provided for further study. Techniques on proposal development and how to write a good research proposal are also provided in the annex.

คำนำ

บทที่ 1 เรียนทำวิจัยจากชีวิตจริง

- ความไม่รู้ และไม่เข้าใจ คืออุปสรรคของการทำงาน 1
- เรียนวิจัยจากชีวิตจริง 2
- จากปัญหาการทำงานสู่คำถามการวิจัย 4
- วิจัยคืออะไร 7
- วิจัยเพื่ออะไร 8
- ความหมายของ “การวิจัย” 8
- การวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ 9
- ธรรมชาติของการวิจัยเชิงคุณภาพ 10

บทที่ 2 จากข้อสงสัยสู่กรอบแนวคิด

- หาข้อสงสัยจากประสบการณ์การทำงาน 14
- จากข้อสงสัยสู่ปัญหาการวิจัย 16
- จากปัญหาการวิจัยสู่กรอบแนวคิด 18

บทที่ 3 คำถามวิจัยและวิธีการเก็บข้อมูล

- ความแตกต่างระหว่างคำถามวิจัยเชิงคุณภาพกับคำถามวิจัยเชิงปริมาณ 20
- ลักษณะเด่นของวิธีการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ 21
- รูปแบบคำถามวิจัย 4 แบบ 23
- คำถามการวิจัยที่ดี 27
- วิธีการเก็บข้อมูล 28
- เครื่องมือและวิธีการเก็บข้อมูล 29
 - 1) ตัวนักวิจัยและคุณสมบัติของนักวิจัยเชิงคุณภาพ
 - 2) เครื่องมือวิจัยชุมชน
- ปัญหาที่อาจจะเจอในการเก็บข้อมูลและการแก้ไข 40
- แบบฝึกหัด 41

บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอ

- จุดเด่นของการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ 42
- ประสพการณ์จากผู้ปฏิบัติ: โครงการรณรงค์เดินแอโรบิคไม่ประสบผลสำเร็จ 42
- การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ: หลัก 3 สดมภ์ในการตีความข้อมูล 45
- วิเคราะห์ข้อมูลผ่าน 10 ขั้นตอน: “ความอาย” กับการเดินแอโรบิค 50
- การเขียนรายงานวิจัยและการนำเสนอข้อมูล 54

บรรณานุกรมหนังสือที่น่าสนใจ 62

ภาคผนวก: เทคนิคการเขียนโครงร่างงานวิจัย (proposal) 63

บทที่ 1

1. กระตุ้นโน้มน้าวให้เห็นความสำคัญ
2. อ่านแล้วทำได้ไม่ยาก
3. เสนอแนวทางเพื่อ “เริ่มลงมือทำได้”
4. มีประโยชน์และประยุกต์ใช้ในการทำงานได้

1. “ความไม่รู้ และไม่เข้าใจ” คืออุปสรรคสำคัญของการทำงาน

ตัวอย่างที่1: หมอผู้ป่วยพฤติกรรมการใช้ยาแก้ปวดของผู้สูงอายุ

จากประสบการณ์ของหมอซึ่งทำงานอยู่ที่สถานเอนามัย ที่ต้องให้การดูแลรักษากลุ่มผู้ป่วยโรคกล้ามเนื้อที่มักจะปวดขาและเดินลำบาก เมื่อดูข้อมูลในแฟ้มประวัติการรักษาพบว่า คนไข้เคยมารับการรักษายูบอยครั้ง และมักบ่นว่าให้ฉีดยาแก้ปวดอยู่เสมอ ทั้ง ๆ ที่หมอยุบพยายามพูดคุยให้ฟังถึงผลเสียของการใช้ยาแก้ปวด แต่คนไข้ก็ไม่เห็นความสำคัญและทุกครั้งที่มารับการรักษาก็มักจะขอยาแก้ปวดหรือฉีดยาเหมือนเดิมทุกครั้ง หากไม่ได้รับการรักษาดังที่ต้องการก็มักจะไปพูดกับชาวบ้านว่าหมอหยงยา ซึ่งทำให้หมอรู้สึกไม่สบายใจ

แม้ว่าหมอยุบจะพยายามหาแนวทางแก้ไขปัญหาก็ให้ลดการใช้ยาและลดอาการแทรกซ้อนจากการใช้ยา แต่ก็ไม่สามารถเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้ยาของชาวบ้านได้ เพราะชาวบ้านยังคงต้องการรักษาอาการปวดแบบเห็นผลทันที จนหมดหนทางในการแก้ปัญหา เหตุการณ์เป็นแบบนี้มาเป็นเวลานาน จนหมอเกิดความอึดอัดใจกับสภาพการทำงานที่เป็นอยู่ และเคยตั้งคำถามว่าผู้ป่วยกลุ่มนี้จะต้องรับยาไปเป็นเวลานานเท่าไร คนไข้จะต้องกินยาจนเป็นโรคกระเพาะอาหารหรือไม่ หรือทำอะไรคนไข้จึงจะหยุดกินยา คำถามต่าง ๆ เหล่านี้ยังเป็นเพียงข้อสงสัยที่ยังคงสร้างความทุกข์ให้กับหมอเป็นอย่างมาก และในใจลึก ๆ ของหมอเองก็เริ่มรู้สึกไม่พอใจที่ชาวบ้านไม่ยอมเข้าใจถึงอันตรายจากการใช้ยาแก้ปวด และชาวบ้านเองก็เริ่มรู้สึกไม่พอใจที่ของหมอที่สั่งสอนเมื่อมาขอรับการรักษาทุกครั้ง

แม้ข้อมูลเชิงสถิติเกี่ยวกับพฤติกรรมการใช้ยาแก้ปวดที่มีเผยแพร่อยู่เป็นจำนวนมากแต่เจ้าหน้าที่ก็ไม่สามารถนำไปแก้ปัญหาได้ เนื่องจากข้อมูลเชิงปริมาณดังกล่าวไม่สามารถทำให้เจ้าหน้าที่เข้าใจปัญหาและสามารถนำไปแก้ปัญหาได้อย่างแท้จริง ความไม่เข้าใจกันระหว่างเจ้าหน้าที่สาธารณสุขกับคนไข้ที่มารับบริการที่สถานบริการสาธารณสุข บางปัญหาอาจได้รับการแก้ไขแต่บางปัญหาที่ถูกปล่อยทิ้งไว้จนกลายเป็นอุปสรรคในการทำงาน เนื่องจากเจ้าหน้าที่ไม่สามารถหาแนวทางการแก้ปัญหาที่แตกต่างไปจากแนวทางการรักษาและการให้

คำแนะนำเหมือนที่ผ่าน ๆ มา ดังเรื่องเล่าของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข จ.พระนครศรีอยุธยาคนหนึ่ง que ประสบกับ ปัญหาพฤติกรรม การติดยาแก้ปวดของผู้สูงอายุในหมู่บ้าน และเจ้าหน้าที่ต้องเผชิญกับปัญหาซ้ำ ๆ โดยไม่มี วิธีการแก้ปัญหาใหม่ ๆ ทำให้เกิดความทุกข์ทั้งจากคนไข้และจากระบบการทำงาน

2. เรียนวิจัยจากชีวิตจริง

ตัวอย่างที่ 2: เรื่องของมะลิ

ณ โรงพยาบาลแห่งหนึ่ง กลุ่มพีซีทีเด็กซึ่งเป็นทีมสหสาขาวิชาชีพที่ร่วมกันดูแลผู้ป่วย) มีหมอเด็ก มาปรึกษาว่า จะทำอย่างไรกับน้อย เด็กหญิงอายุประมาณ 9 ปีที่สุขภาพแข็งแรงดีแต่แม่ก็ยังพามา โรงพยาบาลเพื่อพบหมอด้วยคิดว่าลูกสาวเป็นโรคหอบหืดทุกสัปดาห์ ดังนั้นเจ้าหน้าที่จึงเกิดความสงสัย และและติดตามลงไปเยี่ยมบ้านของมะลิและลูกสาว

เมื่อเจ้าหน้าที่ลงไปเยี่ยมที่บ้านของมะลิกับน้อย ในครั้งแรกได้พบกับหญิงชราซึ่งเป็นแม่ของมะลิ หญิงชรากับเจ้าหน้าที่ว่า “ยายจะพาไปที่บ้านของน้อย ถ้าเข้าไปแบบไม่ระมัดระวังจะถูกแม่ของน้อย ทำร้าย” และเตือนว่าเจ้าหน้าที่จะเข้าไปใกล้บ้านอย่างผลิผลามไม่ได้ เพราะอาจจะถูกทำร้ายได้เนื่องจาก มะลิหวงลูกมากจึงมักไม่ยอมให้ใครเข้าใกล้ ระหว่างพูดคุยกับหญิงชราปรากฏว่า มะลิได้เดินเข้ามาที่บ้าน และได้รับการบอกกล่าวจากหญิงชราว่า “คุณหมอมาเยี่ยมน้อย ” มะลิจึงพาเจ้าหน้าที่เดินไปที่บ้าน และเปิดประตูบ้านให้เจ้าหน้าที่เข้าไปพบกับน้อย

บ้านของมะลิตั้งอยู่ระหว่างบ้านหลังใหญ่กับยุงข้าว ลักษณะบ้านเป็นเพียงกระท่อมขนาดเล็ก สภาพโทรมเกือบจะพัง ประตูไม่แข็งแรง แต่เมื่อสังเกตไปที่ประตูกลับพบมีบานพับสายยุดคล้องกุญแจติด อยู่ถึง 4 อัน และมีกุญแจคล้องอยู่ 4 ดอก ซึ่งสร้างความรู้สึกสงสัยให้กับเจ้าหน้าที่เป็นอย่างมาก แลละ เมื่อเข้าไปภายในบ้านจะพบกลอนประตูที่ติดอยู่จำนวนมากถึง 5 ตัว แต่สภาพภายในบ้านมีความสะอาด และเป็นระเบียบเรียบร้อย สังเกตได้จากตู้เย็นที่แม้จะมีสภาพผุพัง ๆ และไม่ได้ใช้เนื่องจากไม่มีไฟฟ้าจึง กลายเป็นชั้นเก็บของและประตูตู้เย็นวางพิงฝาอยู่ข้าง ๆ ส่วนเตาทำอาหารไม่มีขี้เถ้าหล่นเรี่ยราด เสื้อ น้ำมันแม้จะขาดวินแต่สะอาดไม่คราบสกปรก แสดงให้เห็นความใส่ใจในการดูแลบ้านเรือนเป็นอย่างดี ซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่รู้สึกแปลกใจว่า ทำไมมะลิจึงสามารถดูแลบ้านได้สะอาดเรียบร้อยผิดกับบ้านอื่น ๆ ที่อยู่ ในละแวกนั้น

เจ้าหน้าที่ได้พบกับน้อย ซึ่งกำลังนอนหลับอยู่บนแคร่ที่อยู่ด้านในสุดของบ้าน ซึ่งขณะที่เจ้าหน้าที่ นั่งพูดคุยกับน้อยบนนอนไม้บริเวณหน้าบ้าน ขณะที่พูดคุยมะลิก็นั่งอยู่ห่างเฝ้าดูการพูดคุยของเจ้าหน้าที่ กับน้อยอยู่โดยไม่มีท่าทีที่แสดงให้เห็นถึงความผิดปกติทางจิตและไม่แสดงท่าทีไม่ไว้วางใจเจ้าหน้าที่ เมื่อ ได้พูดคุยกับน้อยก็พบว่า น้อยเป็นเด็กแข็งแรง สุขภาพดี และเป็นคนเรียบร้อย พูดจาสุ่ม ฉลาด เมื่อ ถามเกี่ยวกับการดูแลของแม่ น้อยก็กล่าวว่า “ก็เข้าใจอยู่ว่าแม่รักน้อย น้อยก็รักแม่” เมื่อเจ้าหน้าที่ถาม ต่อว่าน้อยว่ารู้ไหมว่าแม่ไม่สบายต้องกินยา น้อยตอบว่า “รู้ ” และรู้ไหมว่าคนรอบข้างว่าแม่เป็นบ้านน้อย

กับบอกว่า “รู้ แต่น้อยไม่กลัวแม่ ” เมื่อแม่ต้องกินยา ซึ่งเป็นยาที่ได้รับจากการที่มะลิไปขอจากสถานีอนามัยแถวบ้านบ่อย ๆ ซึ่งเป็นยาประเภทกล่อมประสาท และยาบำรุงต่าง ๆ เมื่อเจ้าหน้าที่ถามถึงการพามะลิไปรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลจิตเวช น้อยก็เห็นด้วย และขอตัวไปเล่นกับเพื่อน ๆ

จากนั้นเจ้าหน้าที่จึงหันมาพูดคุยกับมะลิเกี่ยวกับน้อย ขณะที่กำลังพูดคุยเพื่ออธิบายว่าน้อยสบายดีไม่ได้ป่วยอย่างที่มะลิเข้าใจ แม่ของมะลิก็ตกใจว่า “มะลิมันรู้ดีกว่าใคร มันคิดว่ามันเก่งทุกเรื่อง เก่งกว่าใคร อะไรมันก็รู้หมด บางทีก็ไปต่อว่าครูว่ายังสอนลูกมันไม่ดีเท่า พ่อแม่ก็ไม่เชื่อฟัง จะพามันไปรักษาจิตเวช มันยังไม่ยอมเลย มันคิดว่ามันรู้ดีกว่าคนอื่น” เมื่อได้ฟังดังนั้นมะลิรู้สึกไม่เห็นกับคำพูดของพ่อแม่ จึงเถียงขึ้นมาทันทีว่า “หนูไม่เป็นอะไร อย่าไปเชื่อพ่อแม่ เขาอยากขับไล่หนู เขาไม่ยอมให้หนูอยู่บ้าน เขาไม่รักหนู” และมะลิเริ่มรู้สึกไม่สงบและเดินอยู่รอบ ๆ ขณะเดียวเพื่อเป็นการยืนยันอาการทางจิตของมะลิจึงถูกไปหยิบยาฉีดที่รักษาอาการทางจิต

เมื่อเจ้าหน้าที่สังเกตยากก็พบว่า เป็นยาที่ได้มาจากโรงพยาบาลจิตเวช เมื่อ 4 ปีที่แล้วและหมดอายุมา 2 ปีแล้ว เมื่อเห็นดังนั้นมะลิก็ก้าวขึ้นว่า “หมออย่าไปเชื่อพ่อแม่นะ ยานี้ไม่ใช่ยารักษาหนู แต่เป็นยาที่พ่อแม่จะฉีดฆ่าหนูให้ตาย” และเดินวนไปวนมาเหมือนหนูติดจั่น หมดหนทาง อย่างน่าสงสาร ถึงตอนนี้เจ้าหน้าที่เริ่มเกิดคำถามขึ้นในใจว่า “ทำไมยาถึงไม่ถูกฉีดและปล่อยให้หมดอายุมานานถึง 2 ปี” และพยายามหาข้อมูลเพิ่มเติมจากการคุยกับพ่อแม่กับทวดของมะลิ แต่ก็ได้ข้อมูลที่คลุมเครือ ถึงตอนนี้เจ้าหน้าที่เริ่มสังเกตว่า สถานการณ์เริ่มตึงเครียด เนื่องจากผู้ให้ข้อมูลคือมะลิและพ่อแม่เริ่มมีข้อเท็จจริงที่ขัดแย้งกันเองจึงขอตัวกลับ จากการเยี่ยมครั้งที่ 1 เจ้าหน้าที่เริ่มสังเกตเห็นความไม่ลงรอยในครอบครัวและความผิดปกติของมารดาเด็ก และจากการพูดคุยกับพ่อแม่ของมะลิ น้อย และอาของมะลิ (ข้อมูลดังกล่าวได้จากการเจ้าหน้าที่ที่เข้าไปร่วมสังเกตการณ์ ได้แยกไปคุยกับอาของมะลิซึ่งอาศัยอยู่ในบ้านหลังใกล้กัน) จึงปะติดปะต่อเรื่องราวชีวิตของมะลิได้ในเบื้องต้น ดังนี้

ตัวอย่างที่ 3: มะลิกับชีวิตที่ไร้ทางเลือก

มะลิเกิดในครอบครัวชาวนา มีฐานะยากจน พ่อแม่มีลูก 3 คน มะลิเป็นลูกคนโตและเป็นเด็กนิสัยดี ไม่ค่อยพูด และเป็นเด็กฉลาดเรียนเก่งสอบได้ที่ 1 มาโดยตลอด เมื่อจบชั้น ป.6 พ่อแม่ไม่มีเงินส่งให้เรียนเนื่องจากไม่มีเงินส่งเสียให้เรียน มะลิไปสมัครทำงานที่กรุงเทพ และได้ทำงานเป็นลูกจ้างขายเครื่องสุขภัณฑ์แห่งหนึ่ง ช่วยขายของ เก็บเงิน และทำบัญชี ด้วยความที่มะลิเป็นคนฉลาดและไหวพริบดี จึงเป็นที่รักและไว้วางใจของเจ้าของร้านมาก แต่ต้องกลับบ้านเนื่องจากพ่อแม่เรียกตัวให้ไปแต่งงาน เพราะอายุครบวัยแต่งงานตามวัฒนธรรมอีสาน พ่อแม่ฝ่ายชายชอบเด็กผู้หญิงคนนี้ตามคำเล่าลือของชาวบ้านว่า นางมะลิเป็นคนขยัน หน้าตา ดีมาก ในที่สุดนางมะลิก็ได้แต่งงานอยู่กับนายง

เมื่ออยู่ที่บ้านสามี นางมะลียังคงเป็นคงขยันประกอบอาชีพโดยการทำนา ทำสวน ทำไร่ จนกระทั่งตั้งครรภ์แต่ในขณะที่อยู่ในครอบครัวสามีก็มีความขัดแย้งด้านวัฒนธรรม เนื่องจากมารดามีเป็นคนมีฐานะ มีลูกชายคนโตรับราชการ และเป็นหมอร่ำฝึฟารักษาชาวบ้านที่ได้รับการนับถือ มี

ชีวิตที่เป็นระเบียบแบบโบราณ ซึ่งมีความแตกต่างกับวิถีชีวิตของมะลิ ทำให้หญิงสาวคนนี้ไม่สามารถปรับตัวได้ เนื่องจากพ่อแม่ฝ่ายชายมีความเป็นอยู่แบบความเชื่อดั้งเดิม เมื่อนางนางมะลิตั้งครรภ์ แนวคิดในการดูแลครรภ์จึงเป็นความเชื่อและวิถีปฏิบัติที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

เมื่อนางมะลิตั้งครรภ์ได้ 7 เดือน ความอดทนก็ถึงที่สุด จากคำบอกเล่าของมะลิ เนื่องจากนางมะลิถูกมีอยู่วันหนึ่งถูกจับส่งโรงพยาบาลบ้างอย่างไม่รู้ตัว อยู่โรงพยาบาล 1 เดือน และหลังคลอดถูกจับส่งโรงพยาบาลอีกครั้งหนึ่ง ปู่ย่า อยากแยกเอาลูกออกจากแม่ จนวันหนึ่งมะลิหอบเอาลูกไปเยี่ยมตายาย คือนั้นสามมีเข้าไปในเมืองและดื่มสุรากับเพื่อน ๆ ขากลับมอเตอร์ไซด์ที่ขับประสบอุบัติเหตุ เมื่อสามมีเสียชีวิต มะลิลูกกลับไปด้วยไปอยู่บ้านพ่อแม่สามมีได้ระยะหนึ่งก็ต้องกลับมาอยู่ที่บ้านตนเอง จากข้อมูลของอาผู้ปวยที่อาศัยอยู่บ้านที่ติดกันกับบ้านของยายทวดน้องของยายมะลิ ได้ข้อมูลว่า พ่อแม่ไม่ยอมให้เข้ามาอยู่ในบ้าน ต้องการให้กลับไปอยู่บ้านพ่อแม่สามมี ซึ่งย่าอายุมาก (อายุ 60 กว่า) และปู่(อายุ 50 กว่า) ในสายตาของอามะลิดูแล้วยังหนุ่ม และชอบ “ป่วนลูกสะใภ้” ทำให้มะลิไม่อยากจะอยู่ด้วย มะลิจึงกลับมาสร้างกระต๊อบติดกับยุงข้าว แต่ด้วยความที่พ่อแม่ต้องการให้กลับไปอยู่ที่บ้านสามมี จึงนำไก่มาเลี้ยงได้ยุงข้าวและปล่อยให้ตัวไรกัดลูก แม้สถานการณ์จะบีบคั้นให้มะลิอาศัยอยู่ในบ้านไม่ได้แต่มะลิก็ยังไมยอมกลับไปอยู่กับปู่ย่าเด็ก ดังนั้นมะลิจึงย้ายมาอยู่บริเวณที่พักในปัจจุบันและยังคงยืนยันกรานที่จะอาศัยอยู่บ้านพ่อแม่

3. จากปัญหาการทำงานสู่คำถามการวิจัย

จากเรื่องราวชีวิตของมะลิ จะเห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่ได้ร่วมกันวิเคราะห์และได้ข้อสรุปในเบื้องต้นว่า ถ้าอยากให้เด็กมีสุขภาพดีทั้งกายและใจ เจ้าหน้าที่ต้องแก้ปัญหาที่แม่เด็ก และจากการเยี่ยมครั้งที่ 1 เจ้าหน้าที่ ได้ตั้งคำถามเพื่อหาคำตอบเพิ่มเติมว่า

1. ทำไมมะลิถึงไม่วางใจใจพ่อแม่
2. ทำไมพ่อแม่ถึงอยากให้คนอื่น (ปู่ย่า เจ้าหน้าที่ ฯลฯ) รับผิดชอบมะลิ
3. ทำไมมะลิถึงไม่มาตรวจรักษาที่โรงพยาบาลจิตเวชต่อ
4. พ่อแม่มะลิมีฐานะยากจนเกินกว่าที่จะดูแลมะลิได้จริงหรือ

ดังนั้นเจ้าหน้าที่จึงได้ลงไปเยี่ยมครั้งที่ 2 เพื่อหาคำตอบดังกล่าว ในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในระยะที่ 2 เจ้าหน้าที่พบว่าบรรยากาศบริเวณบ้านเงียบเชียบ และได้พบแม่ของมะลิและชายหนุ่มหน้าตาดี ผิวขาว แต่งตัวดีนั่งอยู่บริเวณบ้าน (ทราบต่อมาเป็นลูกเขยพ่อของเด็กที่ยายอุ้มอยู่) ส่วนพ่อของมะลิไปทำสวน เจ้าหน้าที่พยายามถามหามะลิ ซึ่งได้คำตอบว่า มะลิชอบไปเฝ้าลูกที่โรงเรียน และบางครั้งก็ไปรบกวนการสอนของครูเป็นประจำ เนื่องจากคิดว่าจะมีคนมาทำร้ายลูกและอาจถูกหลอกไปข่มขืน และมักจะเล่าเรื่องดังกล่าวให้คนอื่นฟังอยู่ประจำ และจากการพูดคุยเจ้าหน้าที่พบว่า สิ่งที่แม่มะลิพยายามตอกย้ำคือ ความรู้สึกที่ไม่อยากรับผิดชอบหรือช่วยเหลือมะลิ แต่อยากให้หลานอยู่กับตนเอง และพบว่าแม่ของมะลิพยายามปิดบังข้อมูลบางด้าน เช่น ด้าน

เศรษฐกิจ ทำให้ไม่สามารถตอบคำถามว่าพ่อแม่จนจริงหรือไม่ รวมทั้งคนอื่น ๆ เช่น ลูกเขยก็ไม่ยอมให้ข้อมูลเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องนี้

จากการเยี่ยมครั้งที่สองได้ข้อสรุปเพิ่มเติมจากการวิเคราะห์และประเมินจาก ท่าทางและคำพูดของแม่ มะลิว่า แม่ของมะลิแม่จะบอกว่ารักลูกแต่จากการสังเกตท่าทางที่แสดงออกและข้อมูลที่พูดถึงมะลิแสดงให้เห็นว่า แม่ไม่รักและห่วงใยมะลิเท่าที่ควร ผิดกับการพูดถึงน้อยที่แสดงให้เห็นถึงความรักและห่วงใยมากเป็นพิเศษ

การลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลในระยะที่ 3 เป็นช่วงที่น้อยขาดการติดต่อกับทางโรงพยาบาล ทางทีมเจ้าหน้าที่ จึงตัดสินใจลงพื้นที่เพื่อเข้าเยี่ยมมะลิกับน้อยอีกครั้ง เพื่อติดตามอาการป่วยของมะลิแต่พบว่า มะลิได้ฆ่าลูกสาว ตายแล้ว ครอบครัวมะลิเล่าให้ฟังว่า

หลังจากไปตามหาลูกหาไม่เจอ ไปถามพ่อ พ่อบอกว่าให้ไปหา แต่ก็ไม่พบ แต่มีคำพูดหนึ่งว่า ป่านนี้คงออกร้าง อยู่ที่ไหน จนอีกวันหนึ่งมาหาเด็กแต่เช้า และไม่พบ จึงจัดรูปเพื่อถามว่าเด็กอยู่ที่ไหน แต่แม่เด็กบอกว่า อย่าทำเลย ทันทันนั้นมีเด็กหญิงคนหนึ่งมาบอกว่า เด็กคนนั้นอยู่ที่ใกล้ ๆ ป่าช้า ห่างไป ประมาณ 100 เมตร และพบศพเด็กคนนี้มีใบกล้วยปกคลุมหน้าไว้

แม่เด็กได้กล่าวกับเจ้าหน้าที่ว่า “หนูเห็นเด็กผู้หญิงคนหนึ่งเป็นศพ ไม่เห็นหน้า เห็นแต่แขนโผล่ ออกมา ไม่รู้ว่าเป็นลูกหนูหรือไม่ หนูอยากไปดูให้แน่ใจว่าใช่ลูกหรือไม่” หลังจากนั้นเจ้าหน้าที่พาไป โรงพยาบาลจิตเวช เจ้าหน้าที่ถามว่า “รู้สึกอย่างไร คิดถึงลูกไหม” เขาบอกว่า “ลูกหนูตาย หนูฆ่าตาย หนูก็สงสัยว่าใครฆ่า” เจ้าหน้าที่ถามว่า “ใครทำ” ตอบว่า “ไม่รู้แต่หนูรู้ว่าหนูไม่ได้ทำ”

หลังจากเกิดเหตุมะลิต้องย้ายเข้าไปอยู่โรงพยาบาลจิตเวชชั่วคราวเพื่อเข้ารับการรักษา และภายหลังได้ กลับมาพักอาศัยอยู่ที่บ้าน และมีทีมเจ้าหน้าที่สอ.เข้ามาให้การดูแลรักษาอย่างต่อเนื่องเพื่อฟื้นฟูสภาพจิตใจของ หญิงสาว สำหรับสมาชิกในครอบครัวพบว่า พ่อปฏิบัติต่อมะลิดีขึ้นแต่แม้อย่างคงมีท่าทีที่ไม่ยอมรับมะลิ

จากเรื่องเล่าของมะลิ จะเห็นได้ว่าเจ้าหน้าที่มักจะตั้งคำถามจากเรื่องราวดังกล่าวคือ ทำไมเด็กจึงมา โรงพยาบาลบ่อย ๆ ทั้งที่ไม่ป่วย และแม่อคิดอย่างไร ทำไมถึงตัดสินใจในการพาลูกมาโรงพยาบาล ทำไมแม่จึงคิดว่าลูกป่วยเป็นหอบหืด โดยทั่วไปเมื่อเราพบปัญหาจากการทำงาน เรามักจะไม่ค่อยคิดหาคำตอบอย่างเป็นอย่าง กระบวนการ ซึ่งมีผลให้ปัญหายังคงดำรงอยู่ แต่ทั้งสองกรณี กรณีแรกพยาบาลอยากได้คำตอบแต่ยังไม่ทราบ วิธีการเก็บข้อมูล ซึ่งจะได้คำตอบมา แต่กรณีที่สองมีการ 1.ตั้งคำถาม 2.วางแผนเก็บข้อมูล 3.ดำเนินการ โดย เริ่มจากการพูดคุยกับแม่ จากชุมชน ปู่ย่า เพื่อนบ้าน จากการสังเกตสิ่งแวดล้อม โดยทีมดูแลสุขภาพต่อเนื่องได้มีการวางแผนจำหน่ายผู้ป่วย (ให้ผู้ป่วยที่สิ้นสุดการรักษากลับบ้านได้) โดยมีขั้นตอนการทำงาน คือ 1.ประเมิน 2.ระบุปัญหา 3.วางแผน 4.ปฏิบัติตามแผนงานที่วางไว้ 5.ประเมินผลที่ได้ปฏิบัติไป

กระบวนการวิจัยล้วนแทรกอยู่ในชีวิตประจำวันและการทำงานในระบบปกติเพียงขาดการจัดการและ รวบรวมอย่างเป็นระบบและสรุปยกระดับเป็นองค์ความรู้ใหม่ เพื่อพัฒนาการทำงานในชีวิตประจำวันเท่านั้น ทั้งนี้

คำพังการรวบรวมข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงปริมาณที่ได้ข้อมูล ความถี่ จำนวน หรือความสัมพันธ์ในเชิงสถิติ อาจไม่เพียงพอในการอธิบายความจริงในระดับลึกบางลักษณะซึ่งไม่อาจวัดหรือนับได้ ตัวอย่างเช่น ความคิด ความเชื่อ ค่านิยม เจื่อนใจชีวิตหรือความสัมพันธ์ที่ซับซ้อนในชุมชนได้

ตารางเปรียบเทียบการวิจัยชีวิตจริงกับกระบวนการวิจัย

ชีวิตจริง	กระบวนการวิจัย
ข้อสงสัยจากกลุ่มสหวิชาชีพ เพื่อดูแลผู้ป่วยในโรงพยาบาล แห่งหนึ่งต่อกรณี	คำถามวิจัย - ทำไมผู้ป่วยเด็กจึงถูกพามาพบแพทย์เป็นประจำทั้งที่ไม่มีข้อบ่งชี้ของโรคทางการแพทย์ - สภาพครอบครัว เจื่อนใจชีวิตของเด็กและแม่เป็นอย่างไร ส่งผลต่อความคิดพฤติกรรมของแม่อย่างไร - เจื่อนใจทางสังคม วัฒนธรรมมีผลต่อชีวิต และการดูแลผู้ป่วยรายนี้อย่างไร - บทบาทของทีมนสหสาขาวิชาชีพที่ร่วมกันดูแลผู้ป่วยเป็นควรเป็นอย่างไร
	การเก็บข้อมูล กลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้แก่ แม่ เด็ก ตา ยาย ญาติ และ เจ้าหน้าที่ สาธารณสุขในพื้นที่ วิธีการเก็บข้อมูล - ศึกษาจากเอกสาร เช่น บัตรบันทึกประวัติคนไข้ - ทีมงานลงพื้นที่จริง เพื่อสร้างความสัมพันธ์กับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและใช้วิธีการหาข้อมูลหลาย ๆ ครั้ง และหลาย ๆ วิธี - การสังเกต สภาพสิ่งแวดล้อม ที่พักอาศัย สภาพชุมชน ปฏิกริยาและการกระทำต่อกันของผู้ที่เกี่ยวข้อง - สัมภาษณ์รายบุคคล และสัมภาษณ์กลุ่ม - บันทึกข้อมูล ถ่ายรูป
	ประมวลวิเคราะห์ - นับตั้งแต่เกิดประเด็นคำถามข้อสงสัย และภายใต้ข้อมูลที่มี นำไปสู่การตั้งข้อสังเกตในเบื้องต้นบางประการ จึง

	ทำให้เกิดแนวทางการค้นหาความจริงเพื่อให้คำอธิบายและตอบข้อสงสัยดังกล่าว - ในขณะที่เก็บข้อมูล ทำให้ได้ข้อเท็จจริงบางส่วน แล้วนำมาเชื่อมโยงหาความสัมพันธ์ ประติดปะต่อจนเห็นภาพความจริงที่ชัดเจนขึ้น - นำข้อมูลมาวิเคราะห์ร่วมกับทีมงาน และเชื่อมโยงร่วมกับเงื่อนไขในชุมชน และเงื่อนไขภายใต้ระบบสาธารณสุข จนเห็นเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหา
	ข้อเสนอ - ทีมงานมีข้อเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งการให้ความสำคัญต่อเงื่อนไขชีวิตต่อผู้ป่วยการจัดระบบติดตามสนับสนุนการดูแลผู้ป่วยรวมถึงการเตรียมครอบครัวและชุมชนให้พร้อมในการดูแลผู้ป่วย

จากตัวอย่างที่ยกมาเบื้องต้นอาจกล่าวได้ว่า ในชีวิตการทำงานของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขล้วนต้องเกี่ยวข้องกับการบวนการวิจัยไม่ทางตรงก็ทางอ้อม เนื่องจากการทำงานมักต้องประสบกับปัญหาในการให้บริการด้านสุขภาพแต่ขาดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งรอบด้าน ดังนั้นกระบวนการวิจัยจึงเป็นแนวทางที่จะเข้ามาเสริมการทำงาน โดยมีการหาความจริงที่ลึกกว่าการมองปัญหาอย่างผิวเผินเพื่อนำไปสู่การแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อสร้างความรู้ใหม่ที่ความรู้ที่มีอยู่เดิมนั้นไม่สามารถตอบคำถามหรือแก้ปัญหาได้ ดังนั้นเจ้าหน้าที่จึงจำเป็นต้องแสวงหาความรู้ใหม่เพื่อตอบคำถามที่ต้องการความรู้และความเข้าใจ ดังนั้นเราจึงควรมาทำความเข้าใจเกี่ยวกับการวิจัยเพื่อนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงาน

4.วิจัยคืออะไร

ในลำดับแรกเราควรมาทำความเข้าใจร่วมกันว่าวิจัยคืออะไร ซึ่งที่ผ่านมาได้มีการสรุปไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า การวิจัยคือการเรียนรู้อย่างเป็นระบบและได้ความรู้ที่สามารถตอบคำถามที่เราสนใจ การวิจัยทำให้เรารู้จัก เรียนรู้ เข้าใจ สมมติว่าเราเป็นชาวบ้าน ชุมชน ในขณะเดียวกันนี้ เราต้องรู้จักเรียนรู้เข้าใจและพัฒนาตนเองไปด้วยงานวิจัยสามารถอาจมีความหมายได้หลายลักษณะดังต่อไปนี้

- การลองผิดลองถูก
- การวิจัยกับการค้นคว้า
- ธรรมชาติวิจัย
- การวิจัยกับการเล่าต่อ

5.วิจัยเพื่ออะไร

งานวิจัยมีประโยชน์ได้หลายแบบ ดังนั้นต้องเข้าใจก่อนว่างานวิจัยนั้นมีหน้าที่หลักอยู่ 3 ประการคือ

- สร้างความรู้ (knowledge Generating tool)
- พัฒนาคน (Education tool)
- งานวิจัยมีฐานะเป็นเครื่องมือเรียนรู้หรือให้การศึกษา (educational tool)

6.ความหมาย ของ “การวิจัย”

ถ้าหากตั้งคำถามขึ้นมาว่า การที่ชาวบ้านจะตัดสินใจออกไปหาพบหาเขียดที่ไหน ชาวบ้านต้องใช้การวิจัยหรือไม่? หรือการหาเส้นทางที่จะขับรถยนต์จากหัวลำโพงไปสวนจตุจักรเป็นการวิจัยหรือไม่? หรือการเปรียบเทียบราคาและปริมาณสินค้าเพื่อเลือกซื้อสินค้าที่ราคาถูกกว่าเป็นการวิจัยไหม? เป็นต้น

หากกล่าวกันในความหมายกว้าง ๆ แล้ว กิจกรรมที่เป็นไปเพื่อการแสวงหาความรู้ความเข้าใจหรือเป็นการหาคำตอบก็อาจถือได้ว่าเป็นการวิจัยได้ การสะสมประสบการณ์จากการลองผิดลองถูกและจากคำบอกเล่าของเพื่อนบ้านจนรู้ว่าที่ไหนมีกบเขียดชุมชุม หรือการเปิดแผนที่ดูเส้นทางจราจรพร้อมกับฟังรายการวิทยุจราจรเพื่อให้รู้ว่าควรหลีกเลี่ยงเส้นทางใดที่มีการจราจรติดขัด หรือการทดเครื่องคิดเลขคำนวณราคาสินค้าเปรียบเทียบกัน ก็อาจถือเป็นการวิจัยในชีวิตประจำวันทั้งสิ้น ความแตกต่างระหว่างสิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การวิจัยต้องไม่ใช่การตอบคำถามแบบสะเปะสะปะ หรือการหาคำตอบเท่านั้น แต่การวิจัยเป็นสิ่งที่มากกว่าการตอบคำถาม อาจเป็นความรู้ใหม่ที่ยังไม่มีใครทราบมาก่อน ซึ่งความรู้ที่นั่นผู้อื่นทำการวิจัย แต่ไม่แน่ใจว่าใช้ได้กับงานวิจัยของผู้ที่ศึกษาหรือไม่ ผู้ที่ศึกษาจึงนำมาประยุกต์ใช้กับการศึกษาของตน อย่างนี้ถือว่าเป็นความรู้ใหม่ เพราะฉะนั้น การวิจัยนอกจากจะเป็นการหาคำตอบ ยังเป็นเรื่องของความรู้ใหม่ อีกทั้งเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ สรุปว่า การวิจัยคือการแสวงหาความรู้ใหม่อย่างเป็นระบบ (systematic inquiry for new knowledge)

ตัวอย่างการไปหาพบหาเขียดของชาวบ้านเป็นการวิจัยหรือไม่ ถ้าเป็นการวิจัยที่ขาดความเป็นระบบแล้ว จะทำให้ได้ข้อสรุปที่ช้ากว่าจะรู้ว่าชาวบ้านต้องไปหาพบหาเขียดที่ไหน เนื่องจากความรู้ที่ได้มาต้องผ่านการทดลอง ลองผิดลองถูก (trial and error) หลาย ๆ ครั้ง โดยใช้เวลานานกว่าจะได้ความรู้ชุดนั้น แต่การวิจัยที่มีความเป็นระบบมีเครื่องมือ เช่น การใช้ระบบแผนที่ (mapping) จะทำให้ทราบข้อมูลทั้งพื้นที่ได้อย่างรวดเร็ว สิ่งเหล่านี้คือความเป็นระบบของการวิจัยที่ทำให้การแสวงหาความรู้มีประสิทธิภาพอย่างมาก

เพราะฉะนั้น การวิจัยที่มีความเป็นระบบนั้นจึงจำเป็นต้องเริ่มต้นจากการคิดโครงร่างงานวิจัย (proposal) ต้องพิจารณาว่าระบบการเข้าไปหาความรู้มีความเป็นระบบขนาดไหน สามารถตอบคำถามการวิจัยได้หรือไม่ เริ่มต้นว่าสนใจเรื่องอะไร แก่มุมไหน โจทย์เป็นอย่างไร ธรรมชาติของคำตอบเป็นอย่างไร มีกระบวนการหาข้อมูลกี่กระบวนการ วิธีการที่จะได้มามีปรากฏการณ์ (evidence) ที่สำคัญที่สุดในการตอบคำถามเป็นอย่างไร เพราะฉะนั้น กระบวนการทุกขั้นตอนต้องมีความต่อเนื่องเป็นทอด ๆ ไม่ใช่ว่าต้องการทำวิจัยสักเรื่อง เริ่มต้นด้วยการทำแบบสอบถามทันที อย่างนี้ถือว่าเป็นระบบ เพราะฉะนั้น ในการทำวิจัยตัวโครงร่างงานวิจัย (proposal)

ต้องมีความเป็นระบบมาก ชัดเจน เป็นขั้นเป็นตอน จากนั้นลงมือปฏิบัติ จึงจะเป็นการวิจัย ไม่เช่นนั้นจะกลายเป็นการวิจัยแบบขาด ๆ วิน ๆ ไม่มีความครบถ้วน

7. การวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ

ในการเรียนรู้เรื่องวิจัย เราควรทำความเข้าใจธรรมชาติของการวิจัยเชิงปริมาณกับการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้เห็นภาพที่ชัดเจนก่อน เพราะการวิจัยทั้งสองแบบมีธรรมชาติของการเรียนรู้ที่ไม่เหมือนกัน ไม่ใช่ว่าการวิจัยแบบหนึ่งดีกว่าอีกแบบหนึ่ง แต่ทั้งสองแบบกลับเสริมกันโดยแยกไม่ขาดจากกัน การวิจัยเป็นการหาความรู้ใหม่ ถ้าเป็นการหาความรู้ใหม่ ความรู้คืออะไร ขึ้นอยู่กับอะไร และเป็นอะไร ในหลักความคิดพื้นฐานของมนุษย์ ความรู้คือ “ความจริง” เกี่ยวข้องกับคำภาษาอังกฤษ 3 คำ คือ “Fact” (ข้อเท็จจริง) “Truth” (สัจธรรม) หรือ “Reality” (ความจริง) โดยพื้นฐานที่สุดแล้วต้องเป็น Reality อะไรที่ถือว่าเป็นจริง ถึงจะกำหนดว่าอะไรเป็นข้อเท็จจริง และอะไรเป็นสัจธรรม

การวิจัยสามารถแบ่งได้หลายลักษณะ เช่น แบ่งตามหลักการสำคัญ (discipline) หรือแบ่งตามลักษณะของการวิจัยก็ได้ จะเป็นการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (action participate) หรือการวิจัยโดย ๆ ทั่วไป (research) แต่ในส่วนที่จะกล่าวถึงนี้ ได้แบ่งการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปริมาณกับการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงคุณภาพนั้นแตกต่างจากการวิจัยเชิงปริมาณ ในแง่ที่ว่า เป็นการแสวงหาความจริงในพฤติกรรมของบุคคล โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นนามธรรมซึ่งไม่สามารถศึกษาในรูปของตัวเลขหรือปริมาณได้ เช่น ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ประสพการณ์ในการดำเนินชีวิต การดำเนินงาน ตลอดจนอุดมการณ์ต่าง ๆ ความแตกต่างดังกล่าวนำไปสู่ความแตกต่างกันในเรื่องเครื่องมือ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพกับการวิจัยเชิงปริมาณ

	ปริมาณ	คุณภาพ
คำถาม	อะไร/เท่าไร	ทำไม/อย่างไร
วิธีวิเคราะห์	อนุมาน	อุปมาน
ตัวอย่าง	คำถาม	มีข้อมูลดี
เครื่องมือ	เครื่องวัด	ตัวนักวิจัย
ข้อมูล	ตัวเลข	เรื่องราว
จุดเด่น	พิสูจน์ทฤษฎี	สร้างทฤษฎี

จากตารางจะเห็นได้ว่าปริมาณกับเชิงคุณภาพนั้นมีความแตกต่างกัน ทั้งวิธีคิด วิธีการตั้งคำถาม และวิธีวิเคราะห์ เช่น การวิจัยเชิงปริมาณคำถามจะเน้นความถี่และการกระจายถ้าเป็นเชิงคุณภาพมักจะต้องอธิบายด้วยการบรรยายเรื่องราว หรือวิธีการวิเคราะห์การวิจัยเชิงปริมาณเน้นการอนุมานส่วนการวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นการอุปมาน

8.ธรรมชาติของการวิจัยเชิงคุณภาพ

การวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้ โดยมีพื้นฐานของวิธีคิดอยู่ว่า ความรู้นั้นมีหลากหลายมิติ (multiple epistemology) และมีความเป็นจริงอยู่หลายชุดในชีวิตมนุษย์ ซึ่งสามารถนิยามว่าเป็นความรู้ได้ การวิจัยเชิงคุณภาพศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงโดยไม่ถูกควบคุมจากนักวิจัย เปิดกว้างสำหรับทุกอย่างที่อาจเกิดขึ้นได้ขณะเก็บข้อมูล เป็นการค้นหาประเภท รูปแบบ มิติ และความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ที่ประกอบกันภายในปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยนักวิจัยเข้าไปสัมผัสแบบมีส่วนร่วมโดยตรงกับประชากรหรือปรากฏการณ์ที่ศึกษานั้น ๆ ประสบการณ์ ทักษะ และวิจารณญาณส่วนตัวของนักวิจัยจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่ศึกษาดังกล่าว

โดยทั่วไปแล้ว การวิจัยเชิงคุณภาพไม่มีโครงสร้างที่เคร่งครัดตายตัว สามารถปรับได้ตามความเหมาะสมกับแหล่งข้อมูลและสถานการณ์ กระบวนการต่าง ๆ ที่จะให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้จึงต้องขึ้นอยู่กับตัวนักวิจัยเอง ซึ่งต้องแม่นยำในทักษะและกระบวนการที่สำคัญที่สุดในกระบวนการวิจัย นั่นคือ วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพกระทำเพื่อค้นหาคำอธิบาย เพื่อทำความเข้าใจกระบวนการและความหมายของพฤติกรรมหรือปรากฏการณ์ต่าง ๆ นั่นคือ สิ่งที่ต้องการทราบคือเหตุผลที่จะนำไปสู่ความเข้าใจในสิ่งที่นักวิจัยต้องการหาคำตอบ (ชาย 2547: 46-50)

การวิจัยเชิงคุณภาพมีข้อได้เปรียบเมื่อใช้ในการศึกษากลุ่มตัวอย่างขนาดเล็ก เพราะเปิดโอกาสให้นักวิจัยลงลึกในเนื้อหาได้มากตามที่ต้องการ นั่นคือการแสวงหาข้อมูล หาคำตอบ สำหรับคำถามในการวิจัยจากหลายมิติหลายมุมมอง โดยใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม

นักวิจัยสามารถออกแบบและมีการดำเนินการวิจัยที่ยืดหยุ่น แนวความคิด คำถาม สมมติฐาน และกลุ่มศึกษาไม่ได้ถูกกำหนดไว้ตายตัว เมื่อนักวิจัยพบว่าสิ่งที่กำหนดไว้แต่แรกไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงในภาคสนาม ก็สามารถปรับได้ตามสมควรเพื่อให้ได้ผลดีในการเข้าถึงข้อมูลได้ตามความเป็นจริง (ชาย 2547: 53) การคิดเชิงเหตุผลอย่างเป็นตรรกะ (logical reasoning) หรือสามารถอธิบายเรียงลำดับปรากฏการณ์ได้อย่างถูกต้องน่าเชื่อถือ ยังคงเป็นสิ่งสำคัญที่สุดของการวิจัยเชิงคุณภาพ

ในกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้การอุปมาน (inductive) เป็นสำคัญ เพราะฉะนั้น นักวิจัยเชิงคุณภาพมักจะถูกกล่าวหาว่าไม่มีสมมติฐาน (hypothesis) มาก่อน ซึ่งการที่จะตั้งสมมติฐานก่อนนั้นอาจจะมีหรือไม่มีก็ได้ บางคนไม่มีแม้แต่กรอบแนวคิด (conceptual frame) ก่อน เพราะว่าเป็นเรื่องใหม่มาก เรื่องที่ไม่มีคนศึกษามาก่อน อย่างเช่น alien abduction คนถูกมนุษย์ต่างดาวขโมยตัวไป จะไปกำหนดกรอบแนวคิด (conceptual frame work) ได้อย่างไร ในเมื่อยังไม่มีประสบการณ์ ยังเป็นเรื่องที่ไม่มีใครสนใจ ก็ต้องไปถามจากกลุ่มคนที่ถูกจับ

ตัวไป ซึ่งเป็นวิธีการมองที่ต่างกัน นั่นคือถอดเสื้อถอดผ้ากระโดดลงไปก่อนแต่ว่าการกระโดดลงไป ต้องมีเครื่องมือบางอย่างเหมือนกัน แต่ส่วนใหญ่จะเป็นเครื่องมือกว้าง ๆ ที่ไม่ได้ระบุสิ่งไหนที่เฉพาะเจาะจงลงไป เพียงแต่เป็นเครื่องมือที่ทำให้เราประมวลข้อมูลได้เร็วขึ้นเท่านั้น ซึ่งการที่ไม่มีกรอบแนวคิดหรือไม่มีสมมติฐาน ก็จะแตกต่างออกไปจากวิธีการทางด้านการวิจัยเชิงปริมาณ สิ่งอื่น ๆ ที่แตกต่างกันไปอีกก็มี ตัวอย่างเช่น เราลงไปศึกษาเขาก็บอกว่า วิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาหนึ่งหมู่บ้าน แล้วจะ generalize อย่างไร มักนึกว่า ใช้ไม่ได้หรือกับที่อื่น ตัวนี้คนทั่วไปมักเข้าใจผิด การวิจัยที่เรียกว่าการวิจัยเชิงคุณภาพ generalization ไม่ได้ แต่ความจริงเรา generalize ผ่านความเฉพาะเจาะจงที่มีบริบท (context) ให้เราได้ข้อมูลที่ละเอียดรอบด้านมากในกรณีนั้น ๆ จนกระทั่งสามารถมาสรุปกฎเกณฑ์ได้

ยกตัวอย่างเช่น ถ้าศึกษา เรื่องอำนาจทางการเมืองในสหรัฐอเมริกา สมมติไปศึกษาชีวิตการทำงานของ บิลล์ คลินตัน ศึกษาอย่างละเอียดว่า เติบโตมาจากรัฐไหน มาเป็นผู้ว่าการอาคันตุกะเมื่อไหร่ มีวิธีการ lobby อย่างไร ใช้เทคนิคทางการเมืองอย่างไร ศึกษาอย่างละเอียดเพราะว่าข้อมูลมากและอยู่ตรงจุดที่มีอำนาจมาก จากนั้นนำมาวิเคราะห์ว่า อำนาจในสหรัฐอเมริกาเป็นอย่างไร ๆ ๆ เปรียบเทียบกับการออกแบบสอบถามไปสำรวจชาวอเมริกัน มีพลเมือง 8 หมื่นคนเป็นตัวแทน (represent) มาจากทุกรัฐว่า ในทัศนะของคุณอำนาจทางการเมืองทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติอย่างไร ข้อมูลที่ออกมา เรามองไม่เห็นประเด็นอะไรเพิ่มเติม เพราะอำนาจอยู่ตรงทำเนียบขาว

เห็นได้ว่า ตัวการศึกษาแบบนี้ ไม่ใช่เป็นการศึกษาโดยการมองหาตัวแทน (representatives) หรือว่ากลุ่มตัวอย่าง (sample) ที่เป็นตัวแทนของกลุ่มประชากรที่เราศึกษาแล้ว แต่เป็นการเข้าไปเฉพาะกรณี แต่กรณีนั้นจะต้องมีลักษณะเฉพาะก็คือ

(1). ต้องมีความลึก ความละเอียด มีข้อมูลจำนวนมาก ที่เราจะไปประมวลขึ้นมาได้ เพื่อใช้ในการวิเคราะห์ได้รอบด้าน

(2). การศึกษาเพียงชุมชนเดียว ก็สามารถนำมาเป็นตัวแทน (represent) ได้ เพราะชุมชนนั้น มีความเป็นมาเป็นไปอยู่ภายใต้โครงสร้างทางสังคม ๆ หนึ่ง ถ้าวิเคราะห์ชุมชนผ่านโครงสร้าง ตัวอย่าง เช่น เราวิเคราะห์กรณีปลากะตัก เราไปศึกษาให้ละเอียดว่า อาชีพประมงของชุมชนนั้นมีความเป็นมาอย่างไร ทำไมถึงเกิดกรณีขัดแย้งขึ้น และความขัดแย้งดำรงอยู่ภายใต้โครงสร้างทางอำนาจแบบไหน ทำไมมหาไถไทยมีท่าทีแบบนี้ต่อเรื่องนี้ เกิดประชาคมสงขลาขึ้นมามีบทบาทอย่างไรในการช่วยแก้ปัญหา นายบรรจง นะแสร์ ซึ่งเป็น เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) ที่ทำงานกับกลุ่มประมงพื้นบ้านนี้ มีความเป็นมาอย่างไร เราศึกษาตัวนี้ขึ้นมา สามารถที่จะอธิบายได้ว่า โครงสร้างรัฐไทยใช้อำนาจในลักษณะไหน จากกรณีปลากะตัก กรณีเดียว เห็นได้ว่าโครงสร้างอำนาจรัฐเป็นอย่างไร สามารถที่จะ สรุปความเห็น (generalize) ในประเด็นนี้ได้ โดยไม่ได้ผ่านตัวแทน (representatives) แต่ผ่านการมองหาบริบท (contextual)

เพราะฉะนั้น จุดแข็งของการวิจัยเชิงคุณภาพอยู่ที่เราจะลงไปหารายละเอียดให้ลึกซึ่งเพียงพอที่จะเอามาประมวลหากฎเกณฑ์ และให้คำอธิบายปรากฏการณ์ที่กำลังมองอยู่นั้นได้ดีพอหรือไม่ นักวิจัยที่ได้รับการฝึกฝนมาดีพอ เดินเข้าไปในชุมชนสามารถมองปรากฏการณ์ในหมู่บ้าน แตกต่างจากสายตาแบบเก่า ๆ ที่เคยเห็นมาก่อน

อย่างเช่นกรณีของนายดำ เราจะไม่เห็นนายดำซ้ำหม้ออีกต่อไปแล้ว เพราะข้อมูลลุ่มลึกมาก นายดำ ซึ่งเป็นสามีของนางศรี มีลูก 4 คน ลูกคนสุดท้องป่วย ไปหานางแสงซึ่งเป็นหมอสอง เขาวินิจฉัยมาให้ว่า ลูกคนสุดท้องของนายดำ ซึ่งป่วยกระเสาะกระแสะ เกิดจากการที่สร้างบ้านไม่ดูทิศ ฮวงจุ้ยไม่ดี ให้ฆ่าหมูมา เช่น นายดำจึงไปยืมเงินจากเจ้าแก่เซี่ยง ไปซื้อหมูมา เพื่อมาฆ่าไปเช่นอย่างที่ว่า นี่คือการละเอียดของข้อมูล ปรากฏการณ์ที่เราเข้าไปแล้วเข้าไปหาพบความหมาย เข้าไปแล้วเข้าใจพฤติกรรมของชาวบ้าน จากวิธีคิด มุมมองของชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจว่า ชีวิตของพวกเขาดำเนินอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์หรือเงื่อนไข โครงสร้างอะไรบ้าง ทำไมพฤติกรรมของคนคนนั้นจึงเป็นแบบนั้น ทำไมพฤติกรรมคนนี้เป็นแบบนี้ ตัวนี้อาศัยนักวิจัยที่มีความคมในการมองปรากฏการณ์ มองแล้วเขียนเข้าไปในเนื้อของปรากฏการณ์ มองเข้าไปให้เห็นเบื้องลึกของชีวิตเขา ซึ่งเบื้องลึกนี้คือ สิ่งที่นักวิจัยเชิงคุณภาพต้องการ

มีคำถามว่า ทำไมนักวิจัยเหมือนกันเข้าไปวิจัยในหมู่บ้านเดียวกันแล้ว ทำไมผลวิจัยที่ได้ออกมาไม่เหมือนกัน ทั้งนี้อาจไม่เหมือนกันก็ได้ เพราะความงามอยู่ตรงไม่เหมือนกันนั่นเอง ลองนึกภาพดู ถ้าศิลปิน 10 คน มายืนอยู่ปากแม่น้ำเจ้าพระยา มองไปทางวัดพนัญเชิง แล้ววาดรูปวัดพนัญเชิง ทั้ง 10 คนวาดรูปวัดออกมาไม่เหมือนกัน ทั้งนี้เพราะศิลปินแต่ละคนจะมองเห็นความงามไม่เหมือนกัน ทุกคนตีความ (interpret) ในความหมายความเข้าใจของตนเอง อย่างเช่น เวลาร้องเพลงที่คนอื่นเคยร้องไว้ เราจะตีความใหม่ เพราะเป็นการนำความรู้สึกของเราออกมาแสดง ซึ่งตรงนี้เป็นความรู้สึกของเรา เรารู้สึกต่อเพลง ๆ หนึ่ง ไม่เหมือนกับคนอื่น ๆ รู้สึก เราจะถ่ายทอดความรู้สึกที่มีต่อบทเพลงนั้นออกมาเป็นน้ำเสียงในแบบของเราเอง ถ้าเราให้ศิลปิน 10 คนมายืน วาดรูป วาดเหมือนกันหมด นั่นความเป็นมนุษย์หมดไปแล้ว เหลือแต่ความเป็นหุ่นยนต์ นั่นคือเอากล้อง 10 ตัว มาตั้งที่ความเร็วโฟกัสเท่ากัน เปิดหน้ากล้องเท่ากัน ใช้ฟิล์มแบบเดียวกัน เราถ่ายรูป แล้วนำรูปไปล้างที่ห้องล้าง ฟิล์มเดียวกัน รูปที่ออกมาเหมือนกันหมด แบบนี้ไม่มีความหมาย เพราะว่าความคมของการวิจัยเชิงคุณภาพ อยู่ที่คุณเขียนเข้าไปแล้ว ไปถึงมิติที่คนอื่นมองไม่เห็น ต้องดึงสิ่งนี้ออกมา ถ้าเห็นแล้วอาจเกิดประโยชน์ หรืออาจจะทำให้เกิดวิธีคิดใหม่ อาจเกิดวิธีการทำงานใหม่ หรือจัดความสัมพันธ์กับสิ่งนั้นใหม่

ยกตัวอย่างเรื่องเล่าเรื่องหนึ่ง จากภาพยนตร์เรื่อง Shot Circuit มีหุ่นยนต์ตัวหนึ่งซึ่งทางกองทัพสหรัฐอเมริกาทำการทดลองสร้างหุ่นยนต์ที่เหมือนคนมาก แล้ววันหนึ่ง หุ่นยนต์ตัวนี้หนีออกมาจากกองทัพ ทางกองทัพต้องการทำลายหุ่นยนต์ตัวนี้ แต่มาเจอกับผู้ชายคนหนึ่งซึ่งพากันหนี ผู้ชายคนนี้ใช้ความฉลาดของหุ่นยนต์ ผสมกับความกะล่อนของตนเองหนีไปได้ จนกระทั่งผู้ชายคนนี้มีความรู้สึกว่า หุ่นยนต์ตัวนี้ชักจะเหมือนคน แต่ไม่แน่ใจว่ามีความรู้สึกนึกคิดเหมือนคนจริงหรือเปล่า ในคืนวันหนึ่ง หลังจากหนีกระเซอะกระเซิงไปในชายป่าแห่งหนึ่ง ชายคนนี้ได้ก่อไฟขึ้นมาทำบาบิคิว คือ ย่างสัตว์ที่ล่ามาได้กิน แล้วทดสอบหุ่นยนต์ โดยเทซอสมะเขือเทศ

หยดหนึ่งลงไปบนแผ่นกระดาษ แล้วก็พับขึ้นมา ส่งให้หุ่นยนต์ตัวนี้ดู แล้วถามว่าอะไร (What is it?) หุ่นตัวนี้ก็ดูตาของหุ่นเป็นเลนส์สามารถปรับเลนส์ (zoom) ได้ หุ่นยนต์มองมาที่ซอสมะเขือเทศแล้วก็ซูมเข้า ซูมออก 3-4 ครั้ง แล้วตอบว่า มี potato 48% น้ำ 40% โมโนโซเดียม กลูตาเมต 6% ผู้ชายคนนี้สามารถตอบได้ว่าหุ่นตัวนี้ยังเป็นหุ่นเหมือนเดิม แต่หุ่นตัวนี้บอกต่อว่า รอยของซอสมะเขือเทศนี้เป็นภาพของใบเมเปิ้ลด้วย เมื่อพับเข้ามาเป็นวิธีคิดสองแบบ คิดแบบหนึ่งเป็นวิธีคิดที่วิเคราะห์เจาะลึก ซอย แยกลงไปหาความเป็นจริงละเอียดสุด อีกวิธีหนึ่งถอยออกมาดูภาพรวม ซึ่งเป็นวิธีคิดแบบสังเคราะห์

นักวิจัยเชิงคุณภาพจำเป็นต้องมีวิธีคิดแบบสังเคราะห์อย่างมาก ทักษะของวิธีคิดแบบสังเคราะห์ คือ มองปรากฏการณ์ให้เห็นภาพรวมแล้วดึงเอาความงามของสิ่งนั้นออกมาได้ ดึงเอาความเป็นองค์รวมนั้นออกมาอธิบายได้ แต่ละคนอาจจะมองเห็นไม่เหมือนกัน ประโยชน์ที่ใช้สอยไม่เหมือนกัน ถ้าเรามองเห็นไม้ชิ้นหนึ่ง แทนที่จะมองเห็นว่า ประกอบด้วยไฮโดรเจนกับคาร์บอนไดออกไซด์กี่ส่วน ถ้าเรามองว่าไม้เป็นคาร์บอนไดออกไซด์ เราอาจจะนำมาตากแห้งสวนหย่อม หรืออาจจะนำมาทำไคโมไฟ ประโยชน์การใช้สอยก็แตกต่างกัน แล้วแต่จะเอามาตีความ การตีความแตกต่างกัน จะทำให้เห็นแง่มุมของปรากฏการณ์ที่ต่างกัน อีกทั้งความสัมพันธ์กับสิ่งที่เราเข้าไปเกี่ยวข้องแตกต่างกันออกไป

นอกจากนี้ อาจมีการใช้การวิจัยเชิงปริมาณมาเสริมได้ เช่น หลังจากที่มีการทบทวนมาดี สามารถสร้างชุดศึกษา (category) ที่ถูกต้อง (relevant) แต่ถ้าไม่สามารถทบทวนเรื่องที่ทำการศึกษาได้ ควรทำในลักษณะ formative research นั่นคือลงไปคิด (form idea) ในพื้นที่ก่อน ใช้เวลาสักช่วงหนึ่ง จนกระทั่งเห็นชัดว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนั้นมีอยู่อย่างไร หลังจากนั้นจึงนำมาสร้างแบบสอบถาม เพราะฉะนั้นการวิจัยทั้งสองแบบสามารถเสริมกันและช่วยกันได้

บทที่ 2

จากข้อสงสัยสู่กรอบแนวคิด

- **หาข้อสงสัยจากประสบการณ์การทำงาน**

ณ หมู่บ้านชนเมืองแห่งหนึ่ง ได้เกิดการแพร่ระบาดของโรคไข้เลือดออกติดต่อกันมา 4-5 ปี โดยความรุนแรงของโรคไม่มีแนวโน้มที่จะลดลง เจ้าหน้าที่สาธารณสุขประจำสถานีอนามัยได้ใช้ความรู้ทุกรูปแบบที่ร่ำเรียนมาเข้าควบคุมป้องกันการแพร่กระจายของโรค ไม่ว่าจะแจกทรายอะเบททุกครัวเรือนเพื่อกำจัดลูกน้ำยุง การพ่นสารเคมีกำจัดตัวยุงเต็มวัย ออกตรวจวัดให้ความรู้แก่ชาวบ้านในเขตรับผิดชอบ แต่สถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคก็ไม่มีแนวโน้มจะลดลงแต่อย่างใด สถานการณ์ยิ่งเลวร้ายลงอีกเมื่อมีผู้ป่วยเด็กเสียชีวิต เจ้าหน้าที่ระดับตติยศึกษาสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดร่วมกับเจ้าหน้าที่สถานีอนามัยได้ออกสำรวจหมู่บ้านอย่างละเอียดค้นหาแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลายเพื่อหยุดการแพร่ระบาดของโรค ในการสำรวจหมู่บ้านได้พบอยู่ช่อมรณต์แห่งหนึ่งที่ตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน รอบ ๆ บริเวณอยู่รอบบึงขังน้ำขังวางอยู่เกลื่อนกลาด และได้กลายเป็นแหล่งอาศัยของลูกน้ำยุงลายอย่างดี เจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้ขอความร่วมมือจากเจ้าของบึงขังน้ำขังทรายอะเบทกำจัดลูกน้ำยุงช่วยกันเก็บขังมรณต์เข้าที่ร่มเวลาฝนตกน้ำจะได้ไม่ขังกลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุง พร้อมกับทำการฉีดพ่นสารเคมีโดยรอบบึงขัง เจ้าหน้าที่สาธารณสุขมั่นใจกันว่าบึงขังมรณต์เป็นแหล่งกำเนิดของพาหะนำโรคไข้เลือดออกอย่างแน่นอน

แต่กาลกลับตรงข้าม ปีต่อมาโรคไข้เลือดออกของหมู่บ้านยังคงแพร่ระบาดอย่างหนักเช่นเดิม ไม่มีที่ท่าจะลดลงตามที่คาดการณ์กันไว้แต่อย่างใด เมื่อองค์ความรู้เดิมที่เคยใช้ได้ผลกำลังถูกท้าทายจากพลวัตการเกิดโรคที่ซับซ้อนมากขึ้น เจ้าหน้าที่สาธารณสุขได้กลับมาคิดถึงทบทวนถึงรูปแบบการทำงานที่ผ่านมา และองค์ความรู้ระดับตติยศึกษาที่มีอยู่ ตลอดจนทบทวนการศึกษาที่เกี่ยวกับไข้เลือดออกโดยไม่จำกัดเฉพาะความรู้ด้านสาธารณสุข พร้อมกับลงเก็บข้อมูลชุมชน ด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ชาวบ้าน แกนนำ คนเฒ่า คนแก่ ในหลากหลายแง่มุม จากข้อมูลหลากหลายแหล่งที่เก็บรวบรวม เขาได้ความรู้มาชุดหนึ่งซึ่งคิดว่าน่าจะเกี่ยวกับสาเหตุการเกิดโรคไข้เลือดออก ดังนี้

1. นโยบายการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) การสร้างถนนคอนกรีตรอบหมู่บ้านที่ไม่ได้ตามมาตรฐาน ทำให้เกิดปัญหาตามมา เช่น น้ำขุดตัน น้ำขังตามร่องระบายน้ำ จนกลายเป็นแหล่งเพาะพันธุ์ยุงลาย เมื่อกลับมาคิดถึงทบทวนเขาเชื่อว่าปัญหาข้อนี้สามารถแก้ไขได้ด้วยการขอความร่วมมือจาก อบต. จัดสรรงบประมาณในการปรับปรุงท่อระบายน้ำให้ได้ตามมาตรฐาน ดังนั้น ปัญหาข้อนี้จึงไม่จำเป็นต้องทำวิจัย

2. ความรู้เจ้าหน้าที่ และคุณภาพทรายอะเบท สำหรับความรู้ด้านระดับตติยศึกษาที่จะใช้ในการทำงานควบคุมโรคไข้เลือดออก เจ้าหน้าที่มั่นใจว่าตัวเองและเพื่อนเจ้าหน้าที่ประจำสถานี

อนามัยมีความรู้เป็นอย่างดี เนื่องจากผ่านการอบรมความรู้ และได้รับการสนับสนุนเอกสารวิชาการ จากส่วนกลางอย่างต่อเนื่อง ส่วนประเด็นคุณภาพทรายอะเบทที่มีชาวบ้านตั้งข้อสงสัยเกิดว่า ไม่สามารถ กำจัดลูกน้ำยุงได้เหมือนเดิม แต่เมื่อพิจารณาแล้วการปรับปรุงคุณภาพทรายอะเบทให้ดีขึ้นอยู่นอกเหนือศักยภาพที่จะทำได้ เพราะเป็นเรื่องที่ต้องใช้เทคโนโลยีขั้นสูงในการผลิต ดังนั้น ปัญหาข้อนี้ จึงไม่จำเป็นต้องทำวิจัย

3. วิถีชุมชน จากข้อมูลเจ้าหน้าที่พบว่า พ่อแม่ ผู้ปกครองเด็กส่วนใหญ่ในหมู่บ้าน มักเดินทางออกไปทำงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมในตัวเมืองลักษณะไปเช้า เย็นกลับ ตอนกลางวัน เด็กเล็กจึงอาศัยอยู่กับผู้สูงอายุ แต่ที่ผ่านมากลุ่มประชากรผู้สูงอายุที่ดูแลเด็กเล็กกลับไม่ใช่ กลุ่มเป้าหมายที่เจ้าหน้าที่เคยให้การอบรมความรู้เรื่องโรคไข้เลือดออก ประเด็นนี้ก่อให้เกิดข้อสงสัยแก่ เจ้าหน้าที่ว่าทำไมกลุ่มคนที่ได้รับการอบรมกลับไม่ใช่บุคคลที่ดูแลเด็ก และวิถีชุมชนที่เปลี่ยนไปมีผล ต่อการเกิดโรคไข้เลือดออกหรือไม่ ดังนั้น ประเด็นนี้ น่าจะสืบค้นต่อไป

4. ขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน ชาวบ้านมองว่าบทบาทการควบคุมป้องกันโรคเป็นหน้าที่ ของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ส่วนครัวเรือนที่ไม่มีผู้ป่วยก็ไม่เห็นความสำคัญ ชาวบ้านเชื่อว่าโรค ไข้เลือดออกมาพร้อมกับฤดูฝนจึงให้ความสำคัญกับการป้องกันโรคเฉพาะฤดูฝน และเมื่อฉีดพ่น สารเคมีกำจัดยุงลายเสร็จเรียบร้อยแล้วก็นำเชื้อมดไปจากชุมชน ไม่เห็นความจำเป็นว่าต้องทำ อะไรต่ออีก ความรู้ ทศนคติ และค่านิยมของชาวบ้านข้างต้น เจ้าหน้าที่คิดว่าน่าจะมีส่วนในการเกิด โรคไข้เลือดออก อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาอย่างละเอียด เจ้าหน้าที่คิดว่าปัญหาข้อนี้ไม่จำเป็นต้อง แก้ไขด้วยการทำวิจัย เพราะสามารถแก้ไขได้ด้วยการลงเยี่ยมชุมชนให้บ่อยครั้งขึ้น และออกตรวจวัดให้ ความรู้แก่ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น ปัญหาข้อนี้จึงไม่จำเป็นต้องทำวิจัย ก็สามารถแก้ไขได้

5. นิเวศวิทยาชุมชน พื้นที่ส่วนหนึ่งหลังหมู่บ้านเป็นป่ากล้วยร่มครึ้มกินอาณาบริเวณหลาย ไร่ เนื่องจากมีชาวบ้านบางส่วนได้แบ่งพื้นที่นาปลูกกล้วยเศรษฐกิจตามนโยบายส่งเสริมการเกษตร ของรัฐบาล จากการเข้าไปสำรวจภายในป่ากล้วย เจ้าหน้าที่พบว่าบรรยากาศที่รกรกรึ้มเหมาะแก่การ ทำรังของยุง และตามกาบกล้วยมีน้ำขังเป็นแหล่งอาศัยของลูกน้ำยุงอย่างดี นิเวศวิทยาชุมชน จึง น่าจะมีส่วนในการก่อให้เกิดโรคไข้เลือดออก ดังนั้น ประเด็นนี้ น่าจะสืบค้นต่อไป

6. มุมมองรัฐในการจัดการควบคุมโรคติดต่อ แนวทางการจัดการควบคุมโรคที่ผ่านมา เน้นที่การกำจัดพาหะนำโรค และใช้องค์ความรู้ทางด้านการแพทย์สาธารณสุขเข้าจัดการเป็นสำคัญ เช่น การคว่ำกะลาทุกเย็นวันศุกร์ ใส่ทรายอะเบทในภาชนะที่มีน้ำขัง พ่นสารเคมีกำจัดยุง เป็นต้น โดย ไม่ได้คำนึงถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นที่สัมพันธ์กับการเจ็บป่วย หรือมุมมองของชาวบ้านที่มีต่อการเจ็บไข้ได้ ป่วย ดังนั้น ประเด็นนี้ น่าจะทำการสืบค้นต่อไป

จากประเด็นทั้ง 6 ข้อ เจ้าหน้าที่ได้กลิ่นกรองเหลือเพียง 3 ประเด็น ที่คิดว่าน่าจะทำการสืบค้นหาองค์ความรู้ต่อไป ได้แก่ 1) **วิถีชุมชนที่เปลี่ยนไป** 2) **นิเวศวิทยาชุมชน** 3) **มุมมองรัฐในการจัดการควบคุมโรคติดต่อ**

เมื่อกลับไปทบทวนงานศึกษาอย่างละเอียดอีกครั้ง พร้อมกับสอบถามผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์การทำวิจัยในเรื่องที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งประสบการณ์จากการทำงานของตนเอง เจ้าหน้าที่ได้ประเด็นร่วมของทั้ง 3 ประเด็นว่า **การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมชุมชน มีผลให้รูปแบบความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมสุขภาพในการควบคุมโรคของชาวบ้านมีผลวัดเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร**

กรอบแนวคิดการศึกษาวิจัยเพื่อหาแนวทางควบคุม ป้องกันโรคไข้เลือดออก จึงมุ่งทำความเข้าใจในประเด็น หรือตัวแปร ต่อไปนี้

1. โครงสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชน
2. การให้ความหมายการเจ็บป่วยด้วยโรคไข้เลือดออกของชาวบ้าน
3. การเปลี่ยนแปลงเชิงนิเวศวิทยาชุมชน

● จากข้อสงสัยสู่ปัญหาการวิจัย

จากตัวอย่าง การที่จะยกระดับข้อสงสัยที่เกิดจากปัญหาการทำงานสู่ประเด็นปัญหาการวิจัยได้นั้น สิ่งสำคัญ**ประการแรกสุด**เราต้องตอบตัวเราเองให้ได้ก่อนว่า ประเด็นที่จะทำนั้น เรามีความสนใจ มีความสุขที่จะทำหรือไม่ เพราะการทำวิจัยเรื่องหนึ่ง ๆ นั้น นักวิจัยต้องคลุกอยู่กับการเก็บข้อมูล ทุ่มเวลาคิดวิเคราะห์ข้อมูลเป็นเวลานาน และใช้เวลาเขียนเรียบเรียงงานวิจัย ที่สำคัญการวิจัยเป็นการค้นหาความจริงที่มีความสุข เป็นการเรียนรู้เรื่องใหม่ที่ท้าทาย ดังนั้น นักวิจัยจึงต้องมีฉันทะที่อยากทำวิจัย อยากค้นหาความจริง สนใจใคร่เรียนรู้ในเรื่องที่จะทำเสียก่อน

นอกจากนั้น ควรพิจารณาว่าปรากฏการณ์ที่เราพบเจอจนเกิดเป็นข้อสงสัยนั้น จำเป็นต้องทำวิจัยหาองค์ความรู้เพื่อเป็นแนวทางแก้ไขปัญหา หรือตอบข้อสงสัยหรือไม่ เนื่องจาก ประเด็นปัญหาหรือข้อสงสัยบางประการ สามารถลงมือแก้ไขปัญหานั้นได้ทันที หรือไม่ก็แก้ไขปัญหานั้นได้ด้วยวิธีการอื่นโดยไม่จำเป็นต้องเสียเวลาทำวิจัย และถ้าหากยังสนใจจะทำวิจัยในประเด็นนั้น ๆ เราอาจจะลองเปลี่ยนมุมมองไปศึกษาในแง่มุมใหม่ เหมือนกับตัวอย่างที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขตัดประเด็น **นโยบายการพัฒนาท้องถิ่นขององค์การบริหารงานส่วนตำบล (อบต.)** เพราะเขาคิดว่าสามารถแก้ไขได้ด้วยการขอความร่วมมือจาก อบต. ไม่จำเป็นต้องทำวิจัยก็ได้ การตัดประเด็น **ขาดการมีส่วนร่วมจากชุมชน** เพราะเมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบการลงเยี่ยมชุมชนให้บ่อยครั้งขึ้น และออกกรรณงค์ให้ความรู้แก่ชาวบ้านอย่างต่อเนื่อง ก็น่าจะเป็นแนวทางแก้ไขปัญหานี้ โดยไม่ต้องเสียเวลาทำวิจัย และ

ตัดประเด็น **ความรู้ระดับวิทยาของเจ้าหน้าที่** เพราะสามารถหาความรู้เพิ่มเติมได้จากเอกสารวิชาการที่มีอยู่โดยทั่วไป ไม่จำเป็นต้องเพิ่มพูนความรู้ด้วยการทำวิจัย

รวมทั้งหากจะพัฒนายกระดับปรากฏการณ์ให้กลายเป็นประเด็นงานวิจัยนั้น ด้วยศักยภาพที่เรามีอยู่ เช่น พื้นฐานความรู้ เวลา งบประมาณ สามารถทำได้หรือไม่ เพราะบางประเด็นจำเป็นต้องอาศัยความรู้ ความเชี่ยวชาญเป็นการเฉพาะในการทำวิจัย เหมือนกับที่เจ้าหน้าที่ตัดประเด็น **คุณภาพทรายอะเบท** ที่มีชาวบ้านร้องเรียนว่าไม่ได้มาตรฐาน เพราะเมื่อคิดดูแล้วการศึกษาวิจัยเพื่อปรับปรุงคุณภาพทรายอะเบทให้ได้ตามมาตรฐานอยู่นอกเหนือศักยภาพที่จะทำได้ เนื่องจากต้องอาศัยเทคโนโลยีขั้นสูงช่วยในขั้นตอนการผลิต

เมื่อตอบตัวเองได้กระจ่างชัดแล้ว **ประการต่อมา** เราต้องตอบคนอื่นให้ได้ด้วยว่า เรื่องที่จะทำวิจัยมีความสำคัญ¹ จากตัวอย่างเราปฏิเสธไม่ได้เลยว่า เรื่องไข้เลือดออกมีความจำเป็นเร่งด่วน และอาจก่อให้เกิดความรุนแรงตามมา หากไม่รีบแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ในการควบคุมป้องกันโรค ยิ่งเมื่อองค์ความรู้เดิมที่เคยใช้ได้ผลถูกทำลายการแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ยังมีความจำเป็นเร่งด่วน อีกทั้งองค์ความรู้ที่จะได้เป็นประโยชน์ต่อการค้นหาวิธีการควบคุมป้องกันโรครูปแบบใหม่ ๆ ให้จำไว้เสมอว่า ไม่เพียงเราพัฒนาประเด็นวิจัยเท่านั้น แต่ประเด็นที่เราทำวิจัยต้องพัฒนาตัวเราเองด้วย กล่าวคือ เราจะได้เรียนรู้อะไรจากการทำวิจัย

ประการสุดท้าย ถ้าเรามีพื้นฐานทฤษฎี แนวคิด ซึ่งได้จากการทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง จะช่วยให้เรายกระดับปรากฏการณ์ทางสังคม หรือข้อสงสัยให้กลายเป็นประเด็นการวิจัยได้ง่ายขึ้น และประเด็นการวิจัยที่เราได้ ก็จะลดส่วนความสำคัญของประเด็นอื่น ๆ ให้เหลือเพียงบริบท จนอาจกล่าวได้ว่า ประเด็นการวิจัยมาจากจุดยืน มุมมอง ทฤษฎีที่เราใช้ด้วยซ้ำ เช่น ถ้าใช้ทฤษฎีสถิติศาสตร์ มองย่อมบอกว่าเป็นประเด็นปัญหาทางชนชั้น หรือถ้าใช้แนวคิดสตรีนิยม (feminism) เป็นแว่นวิทย์ ย่อมกลายเป็นประเด็นความไม่เท่าเทียมทางเพศระหว่างชายหญิง และการกดขี่ทางเพศของระบบชายเป็นใหญ่

เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบยกระดับข้อสงสัยสู่ประเด็นการวิจัยได้แล้ว เหมือนตัวอย่างที่เจ้าหน้าที่สาธารณสุขกลั่นกรองจนเหลือประเด็นหลัก ๆ เพียง 3 ประเด็น ขั้นตอนต่อมาเราต้องหา **ประเด็นร่วม** ของประเด็นที่เราสนใจ (หากประเด็นที่เราสนใจมีหลายประเด็นด้วยกัน) การได้มาซึ่งประเด็นร่วมมีหลายวิธีการด้วยกัน เช่น การทบทวนงานศึกษาที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดอีกครั้ง² การสอบถามผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ทำวิจัยในประเด็นที่เราสนใจ ประสพการณ์จากการทำงานของตนเอง

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจากภาคผนวก (น.5)

² ดูรายละเอียดเพิ่มเติมจากภาคผนวก (น.)

รวมทั้งเราอาจลงไปคลุกกับชุมชนอีกครั้งเพื่อให้มองเห็นประเด็นได้ชัดขึ้น จากตัวอย่างเราจะเห็นว่าประเด็นร่วมที่เจ้าหน้าที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษในตอนแรกมุ่งไปที่ มิติทางสังคมวัฒนธรรมที่เป็นสาเหตุก่อให้เกิดการเจ็บป่วย มากกว่ามุมมองด้านเชื้อโรค หรือพาหะนำโรคซึ่งเป็นองค์ความรู้เดิม ประเด็นที่สนใจนี้จะเป็นตัวกำหนดขอบข่ายในการทบทวนวรรณกรรมไปในตัว แต่สุดท้ายหลังจากทบทวนหาความรู้อย่างลึกซึ้งในแต่ละประเด็น พร้อมกับสอบถามผู้รู้ ผู้มีประสบการณ์ทำวิจัยเรื่องที่เกี่ยวข้อง เราได้ข้อสรุปว่าประเด็นร่วมของเรื่องที่สนใจ หรือประเด็นที่ต้องการคำตอบมากที่สุด คือ การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมชุมชน มีผลให้รูปแบบความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมสุขภาพในการควบคุมโรคของชาวบ้านมีพลวัตเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร ดังนั้น เราจะเห็นว่าประเด็นวิจัยหลักที่เราจะสืบค้นทำวิจัยต่อไปนั้น แฝงคำถามงานวิจัยอย่าง คร่าว ๆ เสมอ

- **จากปัญหาการวิจัยสู่กรอบแนวคิด**

สำหรับการตัดสินใจเลือกตัวแปรหรือแนวคิดทฤษฎีใดมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย เราจะได้จากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นร่วมที่เราสนใจ โดยพิจารณาจากความสอดคล้องของคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ที่คล้ายคลึงกับประเด็นที่เราสนใจ หรืออาจพิจารณาจากความสนใจของนักวิจัยก็ได้ในการที่จะลองเปลี่ยนมุมมองใหม่ ๆ เพื่อตอบคำถามงานวิจัย จากตัวอย่างจะเห็นว่าประเด็น หรือตัวแปรที่เจ้าหน้าที่คิดว่าน่าจะสืบค้นต่อไปเพื่อตอบคำถามประเด็นร่วมที่เราสนใจ เช่น **การเปลี่ยนแปลงเชิงนิเวศวิทยาชุมชน** เป็นประเด็นที่เราสนใจตั้งแต่แรก สำหรับตัวแปรที่เหลือ คือ **การให้ความหมายการเจ็บป่วยด้วยโรคไข้เลือดออกของชาวบ้าน** พัฒนามาจากประเด็น **มุมมองรัฐในการจัดการควบคุมโรคติดต่อ** ส่วนตัวแปร **โครงสร้างความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชน** พัฒนามาจากประเด็น **วิถีชุมชนที่เปลี่ยนไป**

นักวิจัยเชิงคุณภาพควรจำไว้ว่า กรอบแนวคิดเชิงคุณภาพมีหรือไม่มีก็ได้ ถ้ามีก็พึงระลึกว่าพร้อมที่จะถูกรื้อตลอดเวลา ซึ่งถ้าหากเราไปดูโครงร่างการวิจัยเชิงคุณภาพมีไม่ถึง 30 % ที่มีกรอบแนวคิด เท่าที่พบเห็นมักเป็นลักษณะอยากได้คำอธิบายว่ามีเหตุปัจจัยอะไรบ้างถึงได้อยากลงไปศึกษา แทนที่จะบอกว่ารู้ว่ามีเหตุปัจจัยอยู่แล้วและลงไปศึกษายืนยัน ซึ่งเป็นลักษณะการทำวิจัยเชิงปริมาณ ดังนั้น เราพอสรุปลักษณะกรอบแนวคิดการวิจัยเชิงคุณภาพได้ดังนี้

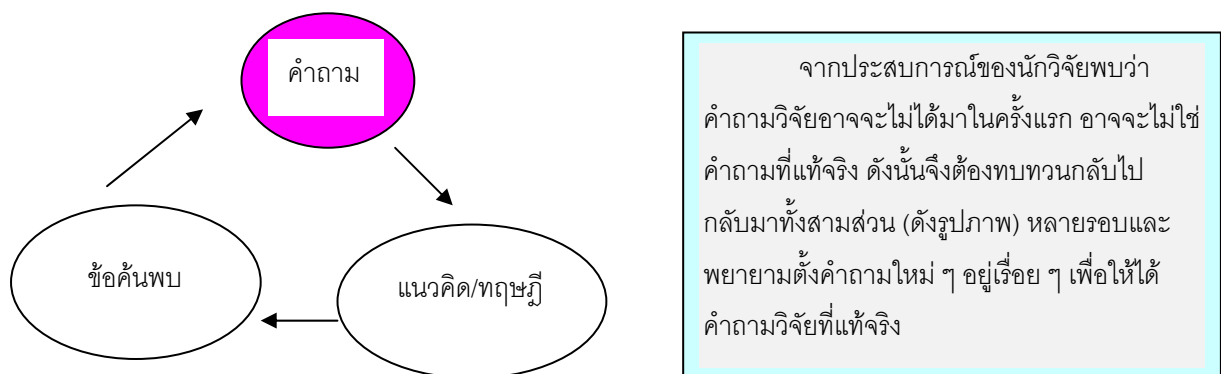
1. กรอบแนวคิดของการวิจัยเชิงคุณภาพไม่นิ่ง มีการพัฒนาปรับแก้ตลอดเวลา ทั้งก่อนและหลังจากลงภาคสนาม และนี่ถือเป็นลักษณะเด่นของงานวิจัยเชิงคุณภาพ เนื่องจากเมื่อลงเก็บข้อมูลภาคสนาม เรามักจะพบเห็นปรากฏการณ์ซึ่งแต่เดิมอาจคิดไปไม่ถึง เพราะฉะนั้น กรอบแนวคิดการวิจัยเชิงคุณภาพจึงเป็นผลลัพธ์หนึ่งของกระบวนการวิจัย แตกต่างจากการวิจัยเชิงปริมาณที่เราต้องมีกรอบแนวคิดที่ชัดเจนก่อนเสมอ

2. การวิจัยเชิงปริมาณใช้ทฤษฎีเป็นตัวนำ แต่การวิจัยเชิงคุณภาพ ทฤษฎีเป็นแค่แนวทางในการวิเคราะห์เบื้องต้น จึงสามารถยืดหยุ่นได้ตามปรากฏการณ์ที่เราพบเจอภาคสนาม
3. การลงพื้นที่โดยยึดกรอบทฤษฎีไว้ตายตัวทำให้มองไม่เห็นบริบทแวดล้อมที่เกี่ยวข้อง
4. การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยเพื่อค้นหาข้อค้นพบใหม่ ๆ ที่หลากหลาย ทำให้สิ่งที่แลดูเป็นปรากฏการณ์ปกติในสังคมกลายเป็นสิ่งที่น่าสนใจ สร้างมุมมองใหม่ และการตั้งคำถาม ใหม่ ๆ เพื่อสืบค้นต่อไป

บทที่ 3

คำถามวิจัยและวิธีการเก็บข้อมูล

หลังจากที่เราได้ประเด็นการวิจัย และทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องแล้ว เราก็เข้าไปสู่ขั้นตอนของการตั้งคำถามวิจัย ซึ่งกว่าที่เราจะได้มาซึ่งคำถามการวิจัยดังที่ต้องการนั้น เราอาจจะต้องพยายามฝึกตั้งคำถามจำนวนมาก เพื่อให้ได้คำถามวิจัยที่จะนำพาเราไปสู่คำตอบที่ต้องการได้

- **ความแตกต่างระหว่างคำถามวิจัยเชิงคุณภาพกับคำถามวิจัยเชิงปริมาณ**

สิ่งที่เรากำลังวิจัยเราสามารถตั้งคำถามได้หลายแบบซึ่งเมื่อเราตั้งคำถามแล้วก็จะมีส่วนสัมพันธ์กับได้มาซึ่งวิธีการเก็บข้อมูลด้วย คำถามการวิจัยเชิงปริมาณจะเป็นคำถามที่ได้ข้อมูลที่เป็นตัวเลขหรือปริมาณ ส่วนคำถามวิจัยเชิงคุณภาพนั้นเป็นการแสวงหาความจริงในพฤติกรรมของบุคคล โดยเฉพาะในส่วนที่เป็นนามธรรมซึ่งไม่สามารถศึกษาในรูปของตัวเลขหรือปริมาณได้ เช่น ความรู้สึกนึกคิด ค่านิยม ประสบการณ์ในการดำเนินชีวิต การดำเนินงาน ตลอดจนอุดมการณ์ต่าง ๆ ความแตกต่างดังกล่าวนำไปสู่ความแตกต่างกันในเรื่องเครื่องมือ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล รวมทั้งวิธีการวิเคราะห์ข้อมูล

ตารางเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพกับการวิจัยเชิงปริมาณ

	ปริมาณ	คุณภาพ
คำถาม	อะไร/เท่าไร	ทำไม/อย่างไร
วิธีวิเคราะห์	อนุมาน	อุปมาน
ตัวอย่าง	คำถาม	มีข้อมูลดี
เครื่องมือ	เครื่องวัด	ตัวนักวิจัย
ข้อมูล	ตัวเลข	เรื่องราว
จุดเด่น	พิชัญญ์ทฤษฎี	สร้างทฤษฎี

จากการที่เราได้ทำความรู้จักคำสองคำที่เป็นพื้นฐานของความเข้าใจเรื่องงานวิจัยนั่นคือการอนุมาน (deductive) เป็นวิธีการแสวงหาความจริงอันหนึ่งคือ ญาณวิทยา (epistemology) คือการพิชัญญ์ตรวจสอบความจริง ซึ่งเป็นข้อคิดทางปรัชญา กับ การอุปมาน (inductive) คือ การที่เราจะวิเคราะห์ปรากฏการณ์เรื่องใดเรื่องหนึ่ง เราไม่ได้วิเคราะห์แค่เพียงข้อมูลที่ได้จากปรากฏการณ์เล็ก ๆ เท่านั้น เราจะต้องมองจากปรากฏการณ์ใหญ่ด้วย เป็นการมองหาข้อมูลในลักษณะที่กว้างและมีความครอบคลุม เพื่อให้เราสามารถสรุปเป็นกฎเกณฑ์ ความเป็นไปของปรากฏการณ์นั้นได้

● ลักษณะเด่นของวิธีการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ

จากจุดยืนบนรากฐานที่แตกต่างกันเชิงปรัชญา นำไปสู่กระบวนการสร้างความรู้ กระบวนการเก็บรวบรวมข้อเท็จจริงหรือข้อมูลที่แตกต่างกัน การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการสร้างความรู้ผ่านวิธีคิดแบบอุปมาน (inductive) ส่วนการวิจัยเชิงปริมาณใช้วิธีการบรรลุถึงความรู้แบบอนุมาน (deductive) (ดูรายละเอียดจากบทที่ 1)

เมื่อวิธีอุปมานเป็นกระบวนการสร้างชุดความรู้และความจริงของการวิจัยเชิงคุณภาพ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ จึงมีลักษณะเด่นเฉพาะเจาะจง 3 ประการ ดังต่อไปนี้

1. เน้นความครอบคลุมอย่างเป็นองค์รวมของข้อมูล (holistic nature of the data)

นักวิจัยเชิงคุณภาพเชื่อในทฤษฎีที่ว่ากระทำของบุคคลหรือปรากฏการณ์ทางสังคมต่าง ๆ มิได้เกิดขึ้นอย่างโดด ๆ แต่มีความสัมพันธ์ไม่โดยตรงก็โดยอ้อมกับบริบทต่าง ๆ ในสังคม ดังนั้น การจะตีความหมายหรือทำความเข้าใจการกระทำและปรากฏการณ์แต่ละอย่างให้ลึกซึ้งนั้น นักวิจัยจำเป็นต้องเข้าใจบริบทแวดล้อมที่เกี่ยวข้องด้วย ตัวอย่างเช่น การจะเข้าใจว่าทำไมหมู่บ้านแห่งหนึ่งถึงสามารถรื้อฟื้น ปรับ และประยุกต์ทุนทางสังคมมาช่วยในการขับเคลื่อนงานพัฒนาได้นั้น นักวิจัย

จะต้องรวบรวมข้อมูลอย่างละเอียด ไม่เพียงแต่เฉพาะข้อมูลทุนทางสังคมที่ดำรงอยู่ภายในชุมชนหมู่บ้าน แต่จะต้องรวบรวมข้อมูลในบริบทอื่น ๆ อันเป็นองค์ประกอบหลักของชุมชนหมู่บ้านนั้นมาวิเคราะห์ด้วย เช่น โครงสร้างสังคม ประวัติศาสตร์ชุมชน การจัดองค์กรทางสังคม ความเชื่อ จารีตท้องถิ่น เป็นต้น ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าบริบทต่าง ๆ เหล่านี้ มีความสัมพันธ์กับการที่ชุมชนสามารถรื้อฟื้น ปรับ และประยุกต์ใช้ทุนทางสังคมไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง อีกทั้งการวิจัยเชิงคุณภาพ ต้องการข้อมูลที่มีความครอบคลุม หลากหลาย และเป็นองค์รวม นักวิจัยเชิงคุณภาพจึงจำเป็นต้องใช้ระยะเวลาการเก็บข้อมูลอย่างยาวนาน เพื่อให้เห็นบริบทอย่างรอบด้าน

2. เน้นการมองด้วยทัศนะคนใน (emic view) การวิจัยเชิงคุณภาพมุ่งให้ความสำคัญต่อความหมายด้วยทัศนะของผู้ที่ถูกศึกษา หรือคนใน (emic view) ไม่ใช่ความหมายในทัศนะของนักวิจัยหรือคนนอก (etic view) นักวิจัยจึงต้องหลีกเลี่ยงการกระทำหรือวิธีการเก็บข้อมูลซึ่งจะทำให้ “ความหมายของผู้ถูกวิจัย” ไขว้เขวไป ด้วยเหตุนี้การสร้างเครื่องมือประเภทแบบสอบถามที่ให้คำตอบไว้วางหน้าจึงไม่ค่อยจำเป็น และการที่จะเข้าถึงผู้ถูกศึกษาอย่างลึกซึ้ง จำเป็นที่ผู้ศึกษากับผู้ถูกศึกษาต้องมี ปฏิสัมพันธ์กัน ติดต่อกันนานพอสมควร นานจนผู้ศึกษาได้รับความไว้วางใจจากผู้ถูกศึกษาให้ได้ รู้ ได้เห็นพฤติกรรม หรือปรากฏการณ์ทางสังคมที่ดำเนินอยู่ตามธรรมชาติของมัน ไม่ใช่เห็นแค่เปลือกนอกของข้อมูลแต่ขาดความลึกซึ้งในตัวข้อมูล

โดยเฉพาะประสบการณ์การเจ็บป่วย พฤติกรรมสุขภาพ ซึ่งเป็นระบบวัฒนธรรมย่อยของชาวบ้าน ยังต้องอาศัยมุมมองคนใน ทำความเข้าใจ ตีความหมาย เพราะประกอบด้วยสองส่วนที่คล้ายภูเขาน้ำแข็ง ส่วนหนึ่งโผล่พ้นผิวน้ำให้เราเห็นได้ชัดเจน อีกส่วนจมหายอยู่ใต้น้ำยากจะมองเห็น การที่จะเข้าใจองค์ประกอบส่วนที่อยู่ใต้น้ำ ได้แก่ ระบบคุณค่า ความเชื่อ ค่านิยม ทัศนคติ จำต้องอาศัยการลงไปคลุกคลีและเกาะติดกับแหล่งข้อมูลจนคุ้นเคยกับข้อมูลด้วยมุมมองคนใน หรือผู้ที่เราศึกษา เช่น เราพบคนป่วยเป็นโรคมะเร็งในหมู่บ้าน เขาบอกว่า “ไม่อยากรักษาแล้ว เขายอมตาย และต้องการใช้เวลาช่วงที่เหลืออยู่ในชีวิตปฏิบัติธรรม เราอาจรู้สึกว่าเขาคิดผิดที่ไม่ยอมรักษา แต่นี่คือ ฐานคติต่อชีวิตของเขาหลังจากป่วยโรคมะเร็งกำลังรอความตาย ความรู้สึก นี่ก็คิด ต่อความตายของเขาเช่นนี้ ไม่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาเปล่าอย่างแน่นอน เพราะมันฝังอยู่ใต้ภูเขาน้ำแข็ง จำเป็นที่เราต้องลงไปคลุกคลี สร้างความคุ้นเคย เพื่อขุดค้น ทำความเข้าใจด้วยมุมมองคนใน หรือมุมมองจากคนที่กำลังป่วยโรคมะเร็งขั้นสุดท้ายเท่านั้น

วิธีการที่จะช่วยให้เราเข้าถึงมุมมองคนในของชาวบ้าน ไม่ใช่เรื่องที่จะทำได้ง่ายตาย แต่ก็ไม่ใช่ว่าเรื่องยุ่งยากสลับซับซ้อนจนเกินไป พัฒนา กิติอาษา (2545: 117) ได้ยกตัวอย่างวิธีการเก็บข้อมูลของนักมานุษยวิทยาชาวอเมริกันที่ชื่อ Charles F. Keyes ไว้อย่างน่าสนใจว่าท่านมีวิธีการอย่างไรในการเข้าถึงมุมมองคนในของชาวบ้านอีสาน

ท่านอาจารย์บอกว่า การเรียนรู้วัฒนธรรมใหม่ของท่าน ไม่ได้มีอะไรยุ่งยากซับซ้อน เพียงแต่ต้องอาศัยความพยายามและความอดทน ไม่ว่าชาวบ้านจะทำอะไร ท่านและภรรยา จะต้องขออนุญาตเข้าไปมีส่วนร่วมด้วย เช่น ดำนา เกี่ยวข้าว จับปลา หาปู หนึ่งข้าวเหนียว ทำอาหารอีสาน บีบข้าวปุ้น (ขนมจีน) หรือร่วมงานบุญประเพณีทั้งในระดับครัวเรือนและชุมชน ท่านเรียนรู้ภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวิถีชีวิตของคนอีสานในชีวิตประจำวัน ตลอดช่วงเวลาของการศึกษาภาคสนามของท่าน

3. เก็บข้อมูลจากหลายจุด การวิจัยเชิงคุณภาพ ต้องการข้อมูลจากหลากหลายแหล่งข้อมูล ไม่เฉพาะเจาะจงเก็บข้อมูลจากคุ่มบ้านใด คุ่มบ้านหนึ่ง กลุ่มผู้ให้ข้อมูลกลุ่มหนึ่ง กลุ่มใด เป็นพิเศษ การเก็บข้อมูลจากหลากหลายแหล่ง หลากหลายวิธีไปพร้อมกัน เช่น ขณะสัมภาษณ์เชิงลึกก็สังเกต ร่วมด้วย ออกสำรวจทำแผนที่เดินดินก็สังเกตและพูดคุยกับชาวบ้านไปพร้อมกัน ขณะสังเกตพบอะไร น่าสนใจก็รีบจดบันทึกทันที จะช่วยให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ถูกตรวจสอบอยู่ตลอดเวลาว่าข้อมูลที่ได้มานั้น มีความแม่นยำ (validity) ความน่าเชื่อถือ (reliability) มากน้อยเพียงใด กรณีที่คิดว่าคำตอบ หรือข้อมูลนั้นไม่น่าเชื่อถือ นักวิจัยต้องศึกษาหาข้อมูลเพิ่มเติมจากแหล่งอื่น ๆ ที่มีอยู่ทั้งโดยตรงและทางอ้อม วิธีการทดสอบนี้คือการตรวจสอบข้อมูลแบบ “สามเส้า” (triangulation) หมายถึง มีการเก็บ ข้อมูลหลากหลายวิธีไปพร้อมกันเพื่อตรวจสอบข้อมูลที่ได้ (อาจจะเพิ่มผังการตรวจสอบ)

เมื่อเรารู้รากฐานเชิงปรัชญาด้านต่าง ๆ ของการวิจัยเชิงคุณภาพ รู้ว่าวิธีอุปมานเป็น กระบวนการสร้างความรู้และความจริงที่ใช้ในการวิจัยเชิงคุณภาพ ตลอดจนทราบถึงลักษณะเด่น เฉพาะเจาะจงของการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ สิ่งเหล่านี้จะช่วยให้เราเห็นถึงคุณประโยชน์เครื่องมือการ เก็บข้อมูลแต่ละชนิดที่นักวิจัยเชิงคุณภาพใช้กันโดยทั่วไป เห็นคุณลักษณะเฉพาะของเครื่องมือแต่ละ ชนิดว่ามีรากฐานเชิงปรัชญากำกับรองรับ ไม่ได้ถูกสร้างหรือพัฒนาขึ้นมาอย่างโดด ๆ และเครื่องมือ การเก็บข้อมูลแต่ละชนิดที่จะได้อธิบายอย่างละเอียดต่อไป

- **มารู้จักรูปแบบคำถามวิจัย มีประมาณ 4 แบบ**

- 1 จำนวน การกระจาย ความถี่
- 2 โครงสร้าง กฎเกณฑ์
- 3 ความหมาย คุณค่า
- 4 ระบบวิธีคิด / การตัดสินใจ

- อยากจะทำความเข้าใจกับผู้อ่านถึงรูปแบบคำถามวิจัยจากตัวอย่างต่อไปนี้

(รูปบ่อน้ำ เาจาก Power point ของคุณหมอม)

สมมติว่า มีบ่อน้ำอยู่บ่อหนึ่ง บ่อน้ำนี้ วันดีคืนดีก็มีฟองอากาศโผล่ขึ้นมา ยังความสงสัยให้กับกระต่ายนายหนึ่ง ซึ่งอาศัยอยู่ในบริเวณนั้นเป็นอย่างยิ่ง ผู้ชายคนนี้สงสัยขึ้นมา ก็ทำยังไงได้บ้าง ก็ตั้งคำถามว่า ถ้าเกิดเป็นเรา จู่ ๆ ไปเจอฟองน้ำโผล่ขึ้นมาเป็นฟองพรายผุด เราจะตั้งคำถามว่าอะไรได้บ้าง...เป็นต้นว่า เกิดจากอะไร เกิดมานานหรือยัง ทำไมถึงเกิด ฟองที่บ้านนี้เป็นฟองอะไร จะเห็นว่าสามารถตั้งคำถามได้หลายแบบ บางทีก็ตั้งได้ว่า มีจำนวนเท่าไร ผุดมากแค่ไหน ผุดมาถี่หรือห่างขนาดไหน หรือว่ากระจายอย่างไร ในผิวน้ำนี้กระจายอยู่อย่างไร ตั้งโจทย์ไปได้หลายอย่าง โจทย์เหล่านี้สำคัญมาก เพราะเป็นตัวที่กำหนดวิธีการที่จะหาข้อมูล ไม่ใช่เห็นว่าเห็นฟองผุดมาแล้วถามว่าไปไหนมา อย่างนี้จะหลุดกรอบไปเลย ทีนี้ สามัญสำนึกของเรานี้ เบื้องต้นที่สุด สมมติว่า เราเจอแบบนี้เราไม่ไป... เราไม่ได้เป็นนักวิจัยตลอดเวลา ...ชีวิตประจำวันของเรา เราไม่ได้คิดอะไรที่เป็นเชิงการวิจัยตลอดเวลา ใช้ practical แก้ปัญหา แต่ว่าในเชิงการวิจัยแล้ว นักวิจัยจะใช้เครื่องมือ (Tool) ที่มีสมมติฐาน (Assumption) อยู่ ซึ่งสมมติฐานของเครื่องมือตัวนี้ก็คือ สิ่งที่เรากำลังไปหา หรือ Finding ที่พบ นั่นคือ

ประการที่ 1 ต้องเป็นของแข็ง (Solid Mass) เพราะตัวนี้ตักน้ำได้ หรือไม่ได้

ประการที่ 2 ของแข็งนั้น ต้องมีขนาดใหญ่กว่ารูของตาข่ายที่ไปตัก

ประการที่ 3 ต้องไม่วังหนี หรือวังหนีได้จำกัด ถ้าไฉนเป็นปรอท ตักอย่างไรก็ไม่เจอ หรือว่าหลบเข้าไปในโพรง หลบเข้าไปในรู หรือเกาะติดอยู่กับก้อนหินใต้น้ำ แล้วผุดฟองอากาศขึ้นมา เพราะเป็นหยอยได้น้ำชนิดหนึ่ง เราก็ตักไม่เจอ

ทั้ง 3 สิ่งนี้ คือ สมมติฐานของการใช้เครื่องมือ ซึ่งถ้าเราไม่คิดให้รอบคอบ ก็อาจนำเครื่องมือ (tools) มาใช้ไม่ตรงกับข้อมูลที่ต้องการ และเราอาจเอาเครื่องมือเป็นตัวตั้ง ทำให้อาจจะพลาดข้อมูลที่สำคัญไปได้ เพราะเครื่องมือแต่ละชิ้นมีสมมติฐาน (assumption) ดำรงอยู่ ดังนั้นการที่จะรู้ว่าควรใช้เครื่องมือชนิดไหน ก็ต้องผ่านการทบทวนวรรณกรรม (review literature) มาก่อน

จากรูปดังกล่าวขอยกตัวอย่างการแจกแจงรายละเอียดตามรูปแบบคำถาม 4 แบบ ให้เห็นชัดขึ้นดังในตาราง

	จำนวน ความถี่ การกระจาย	โครงสร้าง และ กฎเกณฑ์	การให้ความหมายและคุณค่า	ระบบวิธีคิด และการตัดสินใจ
กรณี บ่อน้ำ	ถามว่าฟองอากาศ ผุดออกมาเนี่ย ผุด ออกมามากขนาด ไหน ฟองใหญ่หรือ ฟองเล็ก กระจาย อย่างไร เต็มพื้นผิว หรือเฉพาะว่าบาง จุด ความถี่เป็น อย่างไร	เรื่องการหา กฎเกณฑ์ว่า ถ้า กระจายแบบนี้ แบบนี้ มีกฎเกณฑ์ ในการกระจายผุด ขึ้นมาอย่างไร เป็นชุดความรู้ (series) หรือเป็น เรื่องของโครงสร้าง ของความสัมพันธ์ กับสิ่งอื่นๆ เกี่ยวข้องกับตัว แปรตัวไหนบ้าง	ตัวไหนเข้ามา เกี่ยวข้องบ้าง ไป จนกระทั่งถึง ความหมายของ ฟองอากาศ ว่า ฟองอากาศมี ความหมายอะไร ชาวบ้านก็จะบอกว่า ปีไหนฟองอากาศผุด ขึ้นมาแล้วดี ทำไร ไถนา พืชผลผลิตดี ซึ่งก็มีความหมายไป ทางวัฒนธรรม	วิธีคิดแบบนี้หรือไป จนถึงวิธีคิดแบบของ ชาวบ้านว่า จะทำอะไร กับฟองอากาศเหล่านี้ ซึ่งสามารถตั้งคำถามไป ได้มากมาย

จากตัวอย่างเรื่องบ่อน้ำ เรามาทำความเข้าใจกับเรื่องใกล้ตัว ซึ่งเป็นเรื่องที่เราทำงานคลุกคลี อยู่ในชีวิตประจำวัน นั่นคือโรคเบาหวาน และวัณโรค เรามาทดลองดูว่าเรื่องเหล่านี้เราจะสามารถตั้งคำถามวิจัยได้อย่างไรบ้าง

	จำนวน ความถี่ การกระจาย	โครงสร้างและกฎเกณฑ์	การให้ความหมายและคุณค่า	ระบบวิธีคิดและการตัดสินใจ
1. เบาหวาน	จำนวนผู้ป่วยโรคเบาหวานในพื้นที่มีจำนวนเท่าไร เป็นมากในกลุ่มคนอายุเท่าไร อาชีพ พื้นที่ไหน	-ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการเกิดโรคเบาหวาน เช่น อายุ เพศ ประวัติคนในครอบครัว -พฤติกรรมเสี่ยงที่สัมพันธ์กับการเกิดโรคเบาหวานในชุมชน เช่น การออกกำลังกาย ระบบโภชนาการ กลุ่มคนอ้วน พฤติกรรมการสูบบุหรี่	-รู้ลึกเกี่ยวกับการป่วยเป็นโรคเบาหวาน -ผู้ป่วยเข้าใจความหมายของโรคเบาหวานอย่างไร	-ทำไมท่านถึงเลือกมารักษาที่นี่ -เคยใช้ยาอะไรบ้าง เพราะอะไร
2. ผู้ป่วยวัณโรคไม่มตามนัด	-มีจำนวนผู้ป่วยวัณโรคขาดนัดจำนวนเท่าไรในพื้นที่ที่รับผิดชอบ -จำนวนผู้ป่วยวัณโรคที่ขาดนัดแบ่งตามอายุ เพศ พื้นที่	-ปัจจัยที่สัมพันธ์กับการที่ผู้ป่วยไม่มตามนัด (กินยาแล้วอาการไม่ดีขึ้น / ใบนัดหาย / เก็บเสมหะไม่ได้ / เห็นว่าอาการดีขึ้นแล้ว	-ความรู้สึกพึงพอใจกับการมารักษาที่สถานพยาบาลแห่งนี้ -ผู้ป่วยอธิบายการป่วยเป็นวัณโรคของเขาอย่างไร -ผู้ป่วยคิดอย่างไรกับการขาดยาวัณโรค -เจ้าหน้าที่สถานพยาบาลคิดอย่างไรกับผู้ป่วยวัณโรค	-ผู้ป่วยวัณโรคมีวิธีตัดสินใจในการมารับการรักษาอย่างไร

จากรูปแบบคำถามการวิจัย 4 แบบ เราย่นำไปสู่การวิจัยเชิงคุณภาพได้ ซึ่งการวิจัยเชิงคุณภาพอาจจะต้องหาข้อมูลเชิงปริมาณมาก่อน เช่น จำนวนผู้ป่วยเบาหวานในชุมชนมีจำนวนเท่าไร ในแง่นี้ก็

อาจจะทำวิจัยทั้งสองด้านเสริมไปด้วยกัน โดยตั้งคำถามวิจัยในแต่ละแบบ ดังตารางข้างบน ซึ่งในส่วนนี้จะโยงไปสู่วิธีการเก็บข้อมูลด้วยว่าจะต้องเก็บอย่างไร

● คำถามการวิจัยที่ดี

1. เป็นคำถามวิจัยที่ใหม่ เป็นคำถามที่ไม่มีใครถามมาก่อนในโลกได้ยิ่งดี ถ้ามีคนเคยถามมาแล้วก็อาจจะเป็นการต่อยอด หรือว่าเป็นพื้นที่ศึกษา (area study) ใหม่

2. คำถามที่ดีต้องสัมพันธ์กับสถานการณ์จริง

3. ถ้าสัมพันธ์กับนโยบาย (policy implication) ได้ยิ่งดี เป็นคำถามที่เมื่อถามแล้ว สามารถนำไปสู่การตัดสินใจ (decision making) ได้ การตัดสินใจนี้ไม่ได้หมายความว่า ต้องเป็นผู้มีอำนาจเป็นคนตัดสินใจ เป็นประชาชนตัดสินใจก็ได้ หรืออาจจะทำวิจัยออกมาแล้ว

4. มีการนำไปสู่การปฏิบัติ (practical implication) ได้ในบางลักษณะ คำตอบที่ได้ตอบคำถามนั้นแล้ว ทำให้เปลี่ยน/ปรับวิธีการทำงานของเรา ทำให้งานมีประสิทธิภาพมากขึ้น

5. ทันเวลา (Timely) คำถามควรจะเป็นคำถามที่ทันเวลา ไม่ใช่เกิดเหตุการณ์จนล่วงเลยไปแล้ว ค่อยมาตั้งว่าเป็นอย่างไร ตั้งวิจัยไปอีก 3 ปีแล้วถึงจะได้คำตอบ ในเรื่องของการทันเวลาก็ไม่เหมือนกันระหว่างงานวิจัยเชิงปริมาณกับเชิงคุณภาพ งานวิจัยเชิงปริมาณจะทันเวลา ส่วนในเชิงคุณภาพไม่ทันเวลา ไม่รวดเร็วเท่ากับวิจัยเชิงปริมาณ เนื่องจากต้องค่อย ๆ คิด ซึ่งกรอบ (frame) ของเวลาจะยาวกว่า

6. ควรเป็นคำถามชั้นเดียว ไม่ใช่ถามว่าสรรพสิ่งในโลกนี้เกิดขึ้นได้อย่างไร ถ้าถามแบบนี้เป็นปัญหาโลกแตก ต้องตีความหลายชั้น คำถามที่ดีน่าจะถามเป็นปัญหาชั้นเดียว หมายความว่า ไม่มีคำอธิบายที่ต้องตั้งคำถามหลายชุดถึงจะไปสู่ข้อสุดท้ายได้ ยกตัวอย่างเช่น เราต้องการศึกษาเรื่องพฤติกรรมสุขภาพของชาวบ้าน กลับมามีคำถามว่า พฤติกรรมของหญิงหลังคลอดในหมู่บ้านเป็นอย่างไร คำถามวิจัยก็คือทักษะต่อการดูแลตัวเองหลังคลอดของมารดาเป็นอย่างไร อันนี้ไม่ใช่ชั้นเดียว เพราะว่ามีสมมติฐานต่อทักษะกับพฤติกรรมในลักษณะแนวเดียว (linear) เช่นว่า ถ้าพฤติกรรมเป็นแบบนี้ ทักษะก็ต้องเป็นแบบนั้น ซึ่งไม่ใช่คำถามเดียวแต่เป็นคำถามซ้อนหลายชั้น คือถามเรื่องทักษะขณะเดียวกันก็ถามซ้อนเรื่องพฤติกรรมเข้าไปด้วย โดยมีคำตอบว่า ทักษะนำมาซึ่งพฤติกรรม ซึ่งอาจจะผิดก็ได้ ถ้าได้คำถามชั้นเดียวได้ยิ่งดี คือตรงไปยังตัวโจทย์เลย หรือกรณีตัวอย่าง ฟองอากาศเกิดขึ้นได้อย่างไร ? คำถามเช่นนี้ยังใหญ่ไป

ทำต่อไม่ได้ ถ้าชอยแยกย่อยออกไป แล้วทบทวนวรรณกรรม (review) พบว่าการกระจายอยู่เหนือผิวน้ำและการกระจายอยู่ได้อย่างไร ตรงนี้ทำต่อและตีตารางได้นับฟองอากาศได้ เอาเวลามาจับได้ อันนี้เป็นคำถามวิจัยชั้นเดียว หรือบางทีเราบอกว่าเราจะศึกษาพฤติกรรม แต่เราไปศึกษา

ทัศนคติ (attitude) จะต้องมืทฤษฎีที่มากค่นระหว่างทัศนคติกับพฤติกรรม แต่เรานำเสนอว่าเราจะศึกษาพฤติกรรม แต่เราไปถามทัศนคติ เพราะฉะนั้นต้องมาอธิบายต่ออีกว่าทัศนคติกับพฤติกรรมสัมพันธ์กันอย่างไร ตรงนี้ไม่ถือว่าเป็นคำถามชั้นเดียวแต่เป็นคำถามที่จะต้องมืทฤษฎีอื่นมาแทรกถึงจะอธิบายต่อไปได้

7. เป็นคำถามที่มีความชัดเจนในระดับหนึ่ง (Information research question) ซึ่งแสดงถึงความรู้ในการตั้งคำถามหมายความว่าได้มีการค้นคว้ามาดี ไม่ซ้ำซ้อนมีการอ่าน เขียน หรือศึกษาข้อมูลทบทวนมาระดับหนึ่งแล้วจึงมาตั้งคำถามวิจัย เป็นคำถามที่ทำให้เกิดความรู้ (very inform) ที่เพิ่มมากขึ้นจากงานวิจัยขึ้นก่อนหน้า และจากทฤษฎีแนวคิดต่าง ๆ

8. วิจัยได้ (researchable) คือมีวิธีการที่จะหาคำตอบได้ ไม่ใช่ตั้งคำถามมาแล้ว เป็นคำถามที่ไม่มีวันที่จะหาคำตอบนั้นได้ เช่น ตั้งคำถามว่า โลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง ซึ่งไม่ใช่ลักษณะการวิจัย ดังนั้นลักษณะคำถามที่ดีนั้นควรพิจารณาว่ามีคุณสมบัติเหล่านี้หรือไม่ ก่อนลงมือทำงานวิจัย

● วิธีการเก็บข้อมูล (Data collection)

จากตัวอย่างข้อค้นพบที่เราเข้าไปหา มีคำถามวิจัยได้หลายแบบ ทำให้เราเลือกใช้เครื่องมือ หรือต้องใช้วิธีการที่ไม่เหมือนกัน คำถามวิจัยแต่ละแบบก็กำหนดทิศทางว่าเราจะใช้เครื่องมือหรือวิธีการวิจัยแบบไหนเพื่อให้ได้คำตอบ เพราะฉะนั้นคำถามแต่ละแบบก็ใช้กฎระเบียบหรือระเบียบวิธีการวิจัย (methodology) ไม่เหมือนกัน สามารถ เก็บได้หลายวิธี อาจต้องทำออกมาเป็นภาพให้เห็นชัดเจน จากตารางที่ 2 ดังต่อไปนี้

ตารางที่ 2 แสดงแนวทางการเก็บข้อมูล

กรณีศึกษาเรื่องโรคเบาหวาน	วิธีเก็บ	แหล่งข้อมูล
1. จำนวน/ ความถี่/ การกระจาย	เก็บจากเอกสาร สังเกต	ทะเบียนผู้ป่วย/ รายงาน
2. โครงสร้าง/ กฎเกณฑ์	เอกสาร สัมภาษณ์ สังเกต	รายงานวิจัย
3. ความหมาย/คุณค่า	สัมภาษณ์ สัมภาษณ์เจาะลึก ประวัติชีวิต	ผู้ป่วย/ ญาติ/ เจ้าหน้าที่
4. ระบบวิธีคิด/ การตัดสินใจ	สัมภาษณ์ สัมภาษณ์เจาะลึก ประวัติชีวิต focus group	ผู้ป่วย/ ญาติ/ เจ้าหน้าที่

เครื่องมือ และวิธีการเก็บข้อมูล

1. ตัวนักวิจัย

“ในงานวิจัยเชิงคุณภาพเครื่องมือสำคัญคือ **ตัวนักวิจัย**”

คุณสมบัติของนักวิจัยเชิงคุณภาพ

- 1 ช่างสังเกต/ช่างสงสัย
- 2 มีทักษะในการปรับตัว
- 3 มีทักษะการสัมภาษณ์ที่ดี
- 4 จดบันทึกอยู่เสมอ
- 5 จัดเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบ

คุณสมบัติของนักวิจัยเชิงคุณภาพ

1) ช่างสังเกต/ช่างสงสัย

ความสำคัญการสังเกต

การวิจัยเชิงคุณภาพ การสังเกตมีความสำคัญอย่างมาก โดยเฉพาะในการศึกษาทางมานุษยวิทยา (เชิงชาติพันธุ์วรรณา) ที่กำหนดว่านักวิจัยต้องทำการเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างเข้มข้น นั้น การสังเกตเป็นวิธีการหลักที่จะขาดเสียมิได้ทีเดียว นักมานุษยวิทยาจะต้องมีทักษะในการสังเกตทำนองเดียวกับที่นักสังคมวิทยาจะต้องมีความเชี่ยวชาญในวิธีการทางสถิติ (เชิงปริมาณ) แม้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพแบบอื่น เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกตก็เป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องทำควบคู่ไปด้วย (ชาติ โพรสิตา 2547: 302) การสังเกตจึงเป็นสิ่งที่นักวิจัยภาคสนามทำร่วมกับการเก็บข้อมูลวิธีการอื่นตลอดการศึกษาก็ว่าได้ เพื่อให้ได้ความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวมในสิ่งที่ศึกษาและเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสังเกตไปพร้อมกันด้วย

การเห็นภาษาทางกาย (body language) ที่แสดงออกมาจริง บางครั้งสามารถบอกอะไรได้มากกว่าภาษาพูด (verbal language) โดยเฉพาะเรื่องที่ไม่สามารถอธิบายออกมาเป็นคำพูดได้ เรื่องที่ละเอียดอ่อนต่อความรู้สึก หรือมีแง่มุมด้านลบเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ ตัวอย่างเช่น เป็นเรื่องยากที่ชาวบ้านจะบอกกับเราว่า เขาไม่ชอบกับคนนั้นคนนี้ในหมู่บ้าน แต่เวลาไปทำบุญที่วัด เวลาประชุมสังเกตเห็นนั่งห่างกันทุกที หรือทำไมเวลาชาวบ้านยืนคุยกับกำนันซึ่งปล่อยเงินกู้ต้องยื่นค้อมตัว กุมมือตลอด สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เชิงอำนาจในหมู่บ้าน แม้เป็นสิ่งที่ไม่ได้พูดออกมา แต่เราสามารถสังเกตเห็นได้ ซึ่งถือเป็นลักษณะเด่นของการสังเกตก็ว่าได้

มีนักพัฒนาคนหนึ่งเคยเล่าให้ฟังว่ามีนักศึกษาบอกว่าอยากมาศึกษาเรื่องศาสนธรรมในหมู่บ้าน เขาจึงแนะนำให้พักอยู่ที่บ้านมรรคทายกวัด นักศึกษาคนดังกล่าวเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ชาวบ้านอยู่ประมาณเดือน พอใกล้จะออกจากหมู่บ้านได้ขอสัมภาษณ์มรรคทายกวัดคนนี้เป็นคนสุดท้าย ถามมรรคทายกว่ารู้จักพระมหารั้ว คือ เมตตา กรุณา มุทิตา

อุเบกขา หรือเปล่า แปลว่าอะไร มรรคทายกตอบว่าไม่รู้จัก แปลไม่ออก นักพัฒนาซึ่งนั่งฟัง ด้วยريبถามว่า เดิวก่อน ขอถามหน่อยเถอะ มาเก็บข้อมูลได้อะไรไปบ้าง นักศึกษาบอกว่า จากการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านไม่ค่อยรู้เรื่องศาสนธรรม นักพัฒนาจึงถามว่า มาอาศัยอยู่ บ้านเขา เขาหุงข้าวให้กินทุกวัน กินเสร็จออกไปทำงาน เขาก็เก็บถ้วยเก็บชามล้างให้ กลับมา บ้านเขาก็เตรียมที่นอนหมอนมุ้งไว้ให้ อย่างนี้เรียกว่าเมตตาหรือเปล่า และที่เขามาทนนั่งฟัง คำถามยากๆ ไม่รู้จะตอบว่าอะไรโดยไม่รู้สึกโกรธ เรียกว่าอุเบกขาหรือเปล่า

จากตัวอย่าง เราจะเห็นว่าการที่คนจะตอบว่าเมตตาแปลว่าอะไร บางครั้งเป็นเรื่องยาก เพราะ ไม่ได้เกี่ยวพันเฉพาะความรู้ แต่เกี่ยวพันกับความรู้สึก จิตใจด้วย ต้องผ่านกระบวนการคิดหลายขั้นตอน กว่าที่จะเรียบเรียงเป็นคำพูดออกมาได้ ซึ่งกระบวนการนี้ถือเป็นข้อจำกัดของการสัมภาษณ์ แต่ถ้าเรา เปลี่ยนวิธีใหม่ มานั่งดูว่าเขาสัมพันธ์กับผู้อื่นในชุมชนอย่างไร อ่านจากพฤติกรรมของเขา อาจจะ เห็นศาสนธรรมที่อยู่ในวิถีชีวิตชาวบ้านก็เป็นได้

อีกตัวอย่าง เป็นประสบการณ์การทำวิจัย ของ ดร. นพ. โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ ที่ศึกษา หมู่บ้านชาวกรวยเลี้ยงช้างที่ จ.สุรินทร์ และเคยออกตระเวนเดินขายางช้างกับชาวกวายนบนท้องถนนที่ กรุงเทพฯ เพื่อศึกษาการจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจของชาวกววยเลี้ยงช้างกับบริบทภายนอก นายแพทย์โกมาตรเล่าว่า

ผมสังเกตเห็นชัดเจนว่า อำนาจของชาวกววยเลี้ยงช้างซึ่งตามปกติถูกดูถูกเหยียดหยามผ่าน เรื่องชาติพันธุ์อยู่แล้ว ยิ่งลดน้อยลงไปใหญ่เวลาออกเดินตระเวนขายางช้างกับช้างคู่ใจในเมือง หลวง และต้องคุกเข่าขายางช้างแก่ผู้ซื้อตลอด 3 เดือนบนท้องถนน ผมติดตามและได้ออกไป ขายางช้างกับพวกเขาเพราะต้องการดูว่าเขาจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับภายนอกอย่างไร พอผมย่อตัวลงขายของเท่านั้น รู้สึกตัวเองไร้ค่าจริงๆ หมดความหมายในสายตาของผู้ซื้อ ผู้ซื้อ จะเอาหรือไม่เอาก็แล้วแต่เขา แล้วเวลาตะโกนให้คนมาซื้อของ ไม่ใช่เรียก บ้า ซื้อไหม ลุง สนใจไหม ไม่ใช่การเท่าเทียมกันระหว่างผู้ขายผู้ซื้อแบบนี้ ต้องเอ่ยว่า.. เขี้ยวแก้วแว่วหวาน งาช้างแท้จากสุรินทร์ ก็มีนะครับ สนใจเชิญครับ เปรยออกไปลอยๆ ไม่มีผู้ฟัง แล้วแต่ความ กรุณาของคนที่เดินผ่านไปมา ทำนั่งบนช้างเวลาอยู่หมู่บ้านนี้งามสง่า เทเหมือนวายุภักษ์ มอเตอร์ไซด์ซึ่ง แต่เวลานั่งช้างในกรุงเทพฯ กลับห่อตัวในเล็กลีบ หดแขน หดขา ทำตัวให้กิน พื้นที่ในอากาศเล็กที่สุดเท่าที่จะทำได้

การจัดความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับภายนอกของชาวทวาย จ.สุรินทร์ ตามตัวอย่างข้างต้นไม่สามารถเก็บข้อมูลได้จากการนั่งสัมภาษณ์ชาวทวายอย่างแนนอน เพราะเป็นสิ่งที่ชาวบ้านอธิบายออกเป็นคำพูดได้ยาก สิ่งนี้จำเป็นที่เราต้องอาศัยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม

อย่างไรก็ตาม การสังเกตก็มีจุดอ่อนเหมือนกัน เพราะถ้ามีตัวนักวิจัยไปปรากฏ ชาวบ้านแทนที่จะเปิดหมด อาจจะไม่เปิดบ้างบางส่วนไว้ และเปิดเผยเฉพาะด้านดี

ดังนั้น การเลือกใช้ระเบียบวิธีการวิจัยและเครื่องมือวิจัยที่ถูกต้องจึงเป็นสิ่งสำคัญ เพราะเครื่องมือการวิจัยแต่ละชนิดต่างก็มีจุดแข็งจุดอ่อนไม่เหมือนกัน เพราะฉะนั้นการที่เราจะเลือกใช้เครื่องมือวิจัยชนิดใด สำคัญว่าธรรมชาติของสิ่งที่เราไปศึกษาคืออะไร และสามารถดึงหรือขุดเอาข้อมูล หาข้อค้นพบเหล่านั้นออกมาได้อย่างไร

ลักษณะการสังเกตในงานวิจัยเชิงคุณภาพ

การสังเกตในการวิจัยเชิงคุณภาพทำได้สองแบบ คือ **การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation)** และ **การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation)** ความเป็นจริงแล้วในชั้นปฏิบัติ นักวิจัยมักใช้การสังเกตทั้งสองแบบสลับกันไปมา แล้วแต่สถานการณ์ และธรรมชาติของข้อมูลที่ต้องการเก็บ

การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม หรือการสังเกตจากสายตาคนนอก นักวิจัยไม่ได้เข้าร่วมในสถานการณ์กับชาวบ้าน เพียงแต่สังเกตอยู่ภายนอก นักวิจัยไม่มีปฏิสัมพันธ์ ไม่มีปฏิกิริยาโต้ตอบกับผู้ที่กำลังสังเกต และไม่รบกวนต่อการดำเนินไปตามธรรมชาติของเหตุการณ์ การสังเกตแบบนี้เหมาะสำหรับใช้ตรวจสอบสิ่งที่ได้รับรู้มาจากการสัมภาษณ์หรือจากทางอื่น เช่น จากการสัมภาษณ์ อสม. (อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน) เราได้ข้อมูลที่น่าเชื่อถือได้ว่า อสม. คนดังกล่าวมีทักษะความรู้ในการใช้เครื่องวัดความดันโลหิต เพื่อตรวจสอบข้อมูลนี้ เราอาจใช้การสังเกตแบบไม่เข้าไปมีส่วนร่วม ในขณะที่ อสม. คนดังกล่าวกำลังให้บริการตรวจวัดความดันโลหิตแก่ชาวบ้านที่มาใช้บริการตรวจสุขภาพที่ ศสมช. (ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานประจำชุมชน)

ส่วนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม หรือการสังเกตจากสายตาหรือทัศนนะของคนใน นักวิจัยเอาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องและมีปฏิสัมพันธ์โดยตรงกับกลุ่มคนที่ตนศึกษา เข้าไปใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับชาวบ้านไปทำความเข้าใจวิถีชีวิตชาวบ้าน ชาวบ้านทำอะไร ไปที่ไหน เราก็ติดตาม และเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน จนได้รับความไว้วางใจเสมือนเป็นชาวบ้านคนหนึ่ง การศึกษาแบบนี้ใช้เวลานานมาก ส่วนใหญ่นักมานุษยวิทยาจะเข้าไปฝังตัวคลุกคลีใช้ชีวิตร่วมกับผู้ที่ศึกษาเป็นเวลาอย่างน้อย 1 ปี เพื่อสังเกตวงจรชีวิตผู้คนในแต่ละช่วงเวลาให้ครบรอบของปี จุดมุ่งหมายอยู่ที่การเข้าถึงข้อมูลเชิงคุณภาพระดับลึก เพื่อความเข้าใจอย่างเป็นองค์รวม การสังเกตแบบนี้ นับเป็นวิธีการหลักในการวิจัยเชิงคุณภาพ ตัวอย่างงานวิจัยเชิงคุณภาพที่นักวิจัยเอาตัวเองลงไปคลุกกับข้อมูลด้วยสายตาคนใน และใช้

การสังเกตแบบมีส่วนร่วมตลอดการศึกษา เช่น งานศึกษาของ ศุภีมาน (นฤมล) วงศ์สุภาพ ชื่อ “นางงามผู้กระเจก การศึกษากระบวนการกลายเป็นหมอนวดไทย” นักวิจัยเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับหมอนวดที่โรงนวด ผูกพันที่ห้องฝึกนวดกับเด็กใหม่ นั่งในตู้กระจกกับหมอนวด ออกไปเที่ยวกับหมอนวด จนหมอนวดไว้วางใจชักชวนนักวิจัยกลับบ้านเกิดด้วย (ผู้ศึกษาไม่ได้เปิดเผยตัวว่าเป็นนักวิจัย) ข้อมูลเชิงลึกที่ได้ช่วยเปิดเผยให้เห็นเส้นทางสู่การเป็นหมอนวดของผู้หญิงคนหนึ่ง การต่อสู้กับอำนาจชายเป็นใหญ่ และมองเห็นมิติความเป็นมนุษย์ในตัวหมอนวด ที่บางทีเรารู้สึกว่าหมอนวดเป็นพวกกร้าน เรื่องทางกาม เพศรส ไม่มีความโรแมนติก แต่พอนักวิจัยติดตามกลับบ้านเกิดด้วย เห็นมีชายหนุ่ม ชาวบ้านมาจีบ ขอจับมือ ผู้หญิงที่เป็นหมอนวดก็ไม่ยอมให้จับ เชนอายุเหมือนหญิงสาวทั่วไป งานวิจัยชิ้นนี้ของศุภีมาน ได้รับการยอมรับว่าช่วยยกระดับการรับรู้ของคนนอกผ่านสายตาคนในที่เข้าไปสังเกตการณ์ ทำให้สังคมไทยเข้าใจผู้หญิงที่ตัดสินใจเลือกใช้ชีวิตบนเส้นทางหมอนวดเพิ่มขึ้น

ประเด็นการสังเกต

การสังเกตภาคสนาม เราควรใช้ผัสสะ (sense) ทั้ง 5 คือ ตมกลิ่น ตา หู ลิ้น สัมผัส ควบคู่ไปพร้อมกัน เพราะจะช่วยให้เราเก็บรายละเอียดสิ่งที่สังเกตได้ครอบคลุมทุกแง่มุม เช่น เห็นเหตุการณ์อะไรบ้าง รอบบริเวณงานมีกลิ่นอะไรไหม (กลิ่นรูป เทียน) ได้ยินเสียงอะไรบ้างภายในบริเวณงาน เสียงมีลักษณะอย่างไร ถ้าเป็นอาหารเราอาจชิมเพื่อตรวจสอบรสชาติ การสัมผัสดูบุคลิกก็เช่นเดียวกัน สิ่งที่เรได้จาก การสังเกตต้องรีบจดลงสมุดบันทึกทันทีเพื่อกันลืม อาจจดคร่าว ๆ ก่อนแล้วขยายรายละเอียดเพิ่มเติมทีหลัง เราอาจวาดรูปภาพวัตถุที่สังเกต หรือเขียนแผนผังภายในบริเวณงานเพื่อดูโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น

เนื่องจากเหตุการณ์จะเกิดขึ้นเร็วมาก และเต็มไปด้วยเหตุการณ์ต่าง ๆ มากมายที่เราไม่เคยพบเจอ การเตรียมตัวล่วงหน้าที่ดีจะช่วยให้เรารู้ว่าควรจะต้องสังเกตประเด็นอะไรบ้าง ช่วยจำกัดเหตุการณ์ให้แคบเข้า เหลือเพียงประเด็นสำคัญ ๆ ที่เราต้องสังเกต อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่ที่เราจะละเลยเหตุการณ์อื่น ๆ และให้ความสำคัญเฉพาะประเด็นที่เราตั้งใจมาสังเกต เพียงแต่การเตรียมตัวล่วงหน้าจะทำให้เรามีกรอบการสังเกตเท่านั้นเอง การเตรียมตัวล่วงหน้าที่ดีทำได้ดังนี้

1. **รู้เวลาและสถานที่ที่จะเกิดเหตุการณ์** ถ้าจะสังเกตแล้วรู้ว่าเหตุการณ์นั้นจะเกิดขึ้นที่ไหนให้ไปดูสถานที่ก่อน ไม่ใช่พอวันงานแล้วค่อยไปสังเกตทีเดียว จะทำให้เราไม่รู้ว่าบริเวณที่จัดงานมีลักษณะเป็นอย่างไร และควรอย่างยิ่งที่เราต้องทำแผนที่สถานที่จัดงานล่วงหน้าเสียก่อน

2. **ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง** ถ้าเรารู้ว่ามีวรรณกรรมเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่เราจะไปสังเกต ควรไปทบทวนวรรณกรรมมาก่อน เพื่อจะดูว่านักวิจัยคนอื่นที่เคยศึกษา เขาสังเกตประเด็นอะไรบ้าง ถ้าเราเข้าไปสังเกตเหตุการณ์โดยที่ไม่รู้เรื่องราวอะไรมาก่อน หลังสังเกตเสร็จเราอาจจะได้ข้อมูลไม่ครบถ้วน ไม่เข้าใจความหมายที่สื่อแสดงผ่านปรากฏการณ์ที่เราไปสังเกต

2) มีทักษะในการปรับตัวเข้ากับชุมชนได้ง่าย

นักวิจัยต้องวางบทบาทคู่ขนานกันไปอย่างเหมาะสมตลอดระยะเวลาที่อยู่เก็บข้อมูลในชุมชน ทั้งบทบาทในฐานะนักวิจัยและบทบาทในฐานะผู้เข้าไปอยู่อาศัยในชุมชนหมู่บ้าน ซึ่งจำต้องทำให้เข้ากับชาวบ้านอย่างกลมกลืน เช่น บางกรณีนักวิจัยกลายเป็นสมาชิกของชุมชนได้มาก จนลืมความสำคัญของการเป็นนักวิจัยที่ดี หลงลืมคำถามการวิจัย ลืมว่าเราลงมาอยู่ชุมชนหมู่บ้านเพราะอะไร ในทางกลับกันนักวิจัยเชิงคุณภาพบางรายให้ความสำคัญต่อการเป็นนักสังเกตการณ์ หรือนักวิจัยมากเสียจนเสียความสัมพันธ์ที่ดีกับชาวบ้าน ลืมนึกถึงมิติความเป็นมนุษย์ของชาวบ้าน ยศสันตสมบัติ (2542:197) ได้เปรียบเทียบสภาพที่นักวิจัยต้องเผชิญ เมื่อลงไปทำวิจัยที่เกี่ยวข้องกับผู้คน และชุมชนหมู่บ้าน ว่าต้องผ่านขั้นตอนยุ่งยากมากมาย อุปมาได้แก่เช่น การดำน้ำลงไปค้นหาไข่มุกใต้ห้วงสมุทร

กาลครั้งหนึ่งนานมาแล้ว ณ ดินแดนไกลโพ้น มีชาวลื้อแพร่สะพัดไปทั่วว่า มีไข่มุกล้ำค่าฝังตัวอยู่ใต้ก้นมหาสมุทร คนจำนวนมากมาพากันไปยังริมฝั่งทะเลด้วยความใฝ่ฝันจะครอบครองไข่มุกเม็ดงาม เมื่อไปถึง หลายคนตกตะลึงกับความงามของหาดทราย สายลมและแสงแดด เพลิดเพลินอยู่บนชายหาด จนลืมไข่มุกไป บางคนลงไปในน้ำ บางคนหัดว่ายน้ำจนชำนาญ ในขณะที่อีกหลายคนจมน้ำตายไป หลายคนที่ว่าว่ายน้ำได้ดี เริ่มหัดดำน้ำ และหลงระเหิรไปกับสีสันของปะการัง ฝูงปลา และสัตว์น้ำใต้ท้องทะเล จนลืมไข่มุกไป จะมีสักกี่คนที่ผ่านขั้นตอน การเคี้ยวกรำและความย่ำแย่ทั้งหลาย จนสามารถลงไปคว้าไข่มุกขึ้นมาได้?

เมื่อนักวิจัยเป็นเครื่องมือเก็บข้อมูลที่สำคัญ และการวิจัยเชิงคุณภาพให้ความสำคัญต่อการทำวิจัยกับมนุษย์ด้วยการที่เราเข้าไปสัมผัสวิถีชีวิตชาวบ้าน ลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้เกิดเงื่อนไขหลายประการ *ประการแรก* นักวิจัยจำเป็นต้องเคารพมิติความเป็นมนุษย์ของชาวบ้าน จะต้องเข้าหาชาวบ้านด้วยความอ่อนน้อมถ่อมตน *ประการที่สอง* การที่จะได้ข้อมูลนั้นขึ้นอยู่กับความร่วมมือ ความไว้วางใจของชาวบ้าน ต้องสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านเสียก่อน และการทำให้ชาวบ้านไว้วางใจเป็นเรื่องที่ต้องอาศัยเวลา การสร้างความไว้วางใจและสร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้าน ด้วยวิธี

(1) ตลอดสองสัปดาห์แรกที่เข้าไปอยู่ในหมู่บ้าน เรายังไม่ควรเริ่มเก็บข้อมูลทันที แต่ควรใช้ช่วงเวลานี้แนะนำตัวกับชาวบ้าน บอกชาวบ้านว่าเราเป็นใคร จะมาทำอะไรในหมู่บ้าน รวมถึงอธิบายด้วยว่าทำไมจึงเลือกมาที่นี่ จะเอาผลงานไปทำอะไร และชาวบ้านจะได้อะไรจากการวิจัยครั้งนี้ คำอธิบายเหล่านี้ก็เพื่อให้ชาวบ้านรู้จักหวนอนปลายเท้าของเรา จะได้ไว้วางใจ

(2) ตลอดช่วงการเก็บข้อมูล หากเป็นนักวิจัยผู้ชาย ควรหลีกเลี่ยงการดื่มสุรา ของมีเมา และปัญหาชู้สาว ส่วนนักวิจัยผู้หญิงยังต้องระมัดระวังพฤติกรรมที่แสดงออกต่อหน้าชาวบ้าน โดยเฉพาะ

นักวิจัยผู้หนึ่งไม่ควรแสดงพฤติกรรมสนิทสนมกับเด็กหนุ่มของหมู่บ้านจนเกินงาม เพราะสิ่งเหล่านี้จะมีผลต่อความน่าเชื่อถือในตัวนักวิจัย

(3) หากจำเป็นต้องออกจากหมู่บ้านไปสักระยะ เพื่อทบทวน ตรวจสอบ ความครบถ้วนของข้อมูล เราควรบอกชาวบ้านให้ทราบทุกครั้ง และควรบอกด้วยว่าจะกลับมาอีกในวันไหน ในลักษณะไปลามาไหว และไม่ควรจะทิ้งหมู่บ้านไปนานเกินสองสัปดาห์ เพราะจะทอดระยะห่างระหว่างเรากับชาวบ้านออกไปอีก ทำให้จำเป็นต้องรื้อฟื้นความสัมพันธ์กันที่เคยขึ้นมาอีกครั้ง

(4) การเลือกที่พักอาศัยในชุมชนหมู่บ้านก็เป็นสิ่งสำคัญ เราต้องระมัดระวังไม่พัวพันกับผู้ที่ทำให้ชาวบ้านมองเราในทางลบ ไม่กล้าให้ข้อมูลเชิงลึก โดยเฉพาะชุมชนหมู่บ้านที่แบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย ควรเลือกที่พักที่จะทำให้ชาวบ้านเห็นว่าเรามีความเป็นกลาง แต่ก็ควรจะเป็นสถานที่ที่เอื้ออำนวยต่อการได้เห็นความเป็นไปของวิถีชุมชนได้มากที่สุด ขณะเดียวกันก็ควรเป็นที่เรามีความเป็นส่วนตัวพอสมควร ไม่ถูกรบกวนจากความอยากรู้อยากเห็นของชาวบ้านมากนัก

(5) กรณีที่เราจำเป็นต้องมีผู้ช่วยเก็บข้อมูลในหมู่บ้าน เราต้องระมัดระวังในการเลือกผู้ช่วยเก็บข้อมูล คอยสังเกตให้ดีว่าผู้ที่ช่วยเก็บข้อมูลจะทำให้ภาพนักวิจัยของเราเป็นอย่างไรในสายตาชาวบ้าน และจะส่งผลกระทบต่อคุณภาพข้อมูลหรือไม่ หากส่งผลด้านลบต้องรีบเปลี่ยนตัวทันทีด้วยความละมุนละม่อม ดังกรณีตัวอย่างประสบการณ์การวิจัยของ [Gerald D. Berreman](#) ในปี ค.ศ. 1957 – 1958 ที่ศึกษาหมู่บ้านศรีกันดา หมู่บ้านชนบทแถบเทือกเขาหิมาลัยต่ำ ทางเหนืออินเดีย คนในหมู่บ้านเป็นพวกพาฮารี (pahari หรือชาวเขา) นับถือศาสนาฮินดู แบร์แมน สะท้อนประสบการณ์ว่า

การเลือกให้ผู้ช่วยนักวิจัย หรือล่าม ที่นับถือศาสนาและมีวรรณะทางชนชั้นแตกต่างกัน มีผลต่อความไว้วางใจของชาวบ้าน และข้อมูลเบื้องต้นที่ต้องการ ผู้ช่วยนักวิจัยคนแรกเป็นชาวฮินดูในที่ราบ อยู่ในวรรณะพราหมณ์ เครื่องครุฑธรรมเนียมปฏิบัติของชาวฮินดู ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ช่วงนี้จะเป็นชาวบ้านวรรณะสูง ผู้มุ่งมั่นสร้างความประทับใจต่อนักวิจัยว่าพวกเขาปฏิบัติตามมาตรฐานความประพฤติ และความเชื่อของชาวฮินดูในที่ราบวรรณะสูงเกือบทุกอย่าง (ข้อมูลหน้าฉาก) ทั้ง ๆ ที่ความเป็นจริงเขาโกหก เพื่อรักษาหน้าตาต่อหน้าผู้ช่วยนักวิจัยที่มีวรรณะสูงเท่านั้น ตรงข้ามกับชาวบ้านวรรณะต่ำที่ให้ความเคารวะ และระมัดระวังการพูดจาเมื่ออยู่ต่อหน้านักวิจัย เหตุผลเพราะผู้ช่วยนักวิจัยมีวรรณะทางชนชั้นสูงกว่า และพวกเขารู้สึกว่าทีมนักวิจัยผูกพัน ใกล้ชิดกับชาวบ้านวรรณะสูงที่เป็นผู้มีอำนาจในหมู่บ้านและชมเชยชาวบ้าน ส่วนผู้ช่วยคนที่สอง เป็นคนอิสลาม ซึ่งในสายตาชาวฮินดูเป็นพวกชนชั้นต่ำ เพราะชาวฮินดูเชื่อว่าพวกนี้ดื่มเหล้าและทานเนื้อวัว ผู้ช่วยคนที่สองเข้ากับชาวบ้านวรรณะต่ำได้ดีมาก รวมทั้งไม่ได้สร้างความรู้สึกกดดันแก่ชาวบ้านวรรณะสูงให้ต้องประพฤติตัวตามมาตรฐานพราหมณ์ในที่ราบไปเสียทุกอย่าง เหมือนเมื่อครั้งอยู่ต่อหน้าผู้ช่วยคนแรก กล้าแสดง

พฤติกรรมจริงออกสู่สายตานักวิจัยมากขึ้น ทั้งการเปิดเผยว่ามีภรรยา 3 คน ต้มเหล้าทานเนื้อ บ้างเป็นบางครั้งเมื่อมีงานเลี้ยง (ข้อมูลหลังฉาก) ทำให้เก็บข้อมูลทางชาติพันธุ์วรรณนาได้ตาม สภาพธรรมชาติจริงเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ

อย่างไรก็ดี การสร้างความคุ้นเคยที่ดี สร้างความไว้วางใจระหว่างเรากับชาวบ้าน ไม่ได้หมายความว่า “การเข้าถึง” ระบบความหมาย และการรับรู้ของชาวบ้านด้วยมุมมองคนใน ความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันเป็นเพียงบันไดขั้นแรก ที่ช่วยให้เราขยับเข้าใกล้โลกภายในของชาวบ้านเท่านั้น การที่จะมองเงื่อนไขปรากฏการณ์ทางสังคม มองเห็นเนื้อในวิถีชีวิตผู้คน ด้วยมุมมองคนใน เป็นสิ่งที่เรา ต้องอาศัยระยะเวลาลงไปคลุกกับข้อมูล ไม่พอใจกับคำตอบง่าย ๆ หมั่นตั้งคำถาม ตรวจสอบข้อมูล ตลอดเวลา

สิ่งสำคัญที่นักวิจัยเชิงคุณภาพไม่ควรควรพลาดคือการเก็บข้อมูลในชุมชนหมู่บ้าน ได้แก่ คำถาม การวิจัย (research question) หรือโจทย์ที่เราตั้งใจมาค้นหาคำตอบคืออะไร แต่การที่เราตั้งคำถาม การวิจัยไว้ล่วงหน้า แล้วมุ่งเฉพาะไปที่ตัวปัญหา กลายเป็นจุดอ่อนได้เหมือนกัน ทำให้มองไม่เห็นบริบท อื่น ๆ ที่สัมพันธ์เกี่ยวข้องกับโจทย์การวิจัยของเรา ดังนั้น เราควรลงไปค้นหาเก็บข้อมูลบริบทต่าง ๆ ที่ เกิดขึ้นด้วยใจเป็นกลางและเปิดกว้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิจัยเชิงคุณภาพที่บางครั้งไม่มีกระแทก กรอบแนวคิด (conceptual frame work) เพราะเรื่องที่ศึกษาอาจเป็นเรื่องที่ใหม่มาก คำถามในการ วิจัยยังเป็นสิ่งที่เราต้องชัดเจนก่อนลงสนาม หรือตั้งแต่ทำโครงร่างงานวิจัย (proposal) ทฤษฎี (theory) เปรียบเสมือนไฟฉายส่องนำทาง ซึ่งสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับโจทย์การวิจัยของเรา ข้อ ค้นพบ (finding) มากพอหรือยังที่จะตอบคำถามการวิจัยที่ตั้งไว้ ถ้าเราสับสน กังวลว่าเก็บข้อมูล พอเพียงพอการวิเคราะห์หรือยัง ให้หันกลับมาที่ คำถามการวิจัย และทฤษฎี ก่อนเสมอ ต้องชัดเจนกับ 2 ตัวนี้ให้ได้ เพราะถ้าเราลงไปคลุกอยู่กับข้อค้นพบตลอดเวลาอาจทำให้สับสน ให้จำไว้ว่า ข้อค้นพบ ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ สมมติมี 100% จะกลายเป็นข้อมูลรายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ไม่ถึง 20% ที่ เหลืออีก 80% เป็นบริบทเบื้องหลังช่วยให้เราเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมที่ดำรงอยู่เท่านั้นเอง

3) มีทักษะการสัมภาษณ์ที่ดี

ฝึกสัมภาษณ์อย่างไรดี

การสัมภาษณ์ พูดคุยซักถาม ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นสิ่งที่เราต้องทำไปตลอดการเก็บ ข้อมูล และใช้ไปพร้อมกับเครื่องมือการเก็บข้อมูลชนิดอื่น แต่คงเป็นการยากที่จะระบุว่าการสัมภาษณ์ที่ ดีนั้นมีลักษณะอย่างไร แต่การเตรียมตัวให้พร้อมของนักวิจัยก่อนการสัมภาษณ์ เช่น เข้าใจประเด็น คำถาม มีทักษะการจับประเด็นคำตอบ จะมีผลต่อการสัมภาษณ์ สร้างความผ่อนคลายของบรรยากาศ การสนทนา ยิ่งการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ เป็นคำถามปลายเปิด ผู้ตอบมีสิทธิ์ที่จะบอกเล่าเรื่องราวได้

อย่างเต็มที่ หากเราไม่ชัดเจนในประเด็นคำถาม ย่อมเป็นการยากที่จะเชื่อมโยงเรื่องราวทั้งหมดเข้าด้วยกัน และปล่อยให้ชาวบ้านบอกเล่าเรื่องราวไปเรื่อย นอกจากนั้น การสร้างความคุ้นเคย ความไว้วางใจระหว่างเรากับชาวบ้าน มีส่วนสำคัญต่อการเปิดเผยข้อมูลเชิงลึก ดังนั้น ก่อนที่เราจะเริ่มทำการสัมภาษณ์เชิงลึกไม่ว่าประเด็นใดก็ตาม ควรที่เราจะต้องอาศัยเครื่องมือทางมานุษยวิทยา ทั้ง 7 ชั้น ช่วยในการเข้าไปในโลกของชาวบ้านให้ได้เสียก่อน ที่สำคัญ ขณะสัมภาษณ์ให้สังเกตไปพร้อมกันด้วยเพื่อความครบถ้วนของข้อมูล ตัวอย่างเช่น

ขณะที่กำลังสัมภาษณ์ภรรยาคนหนึ่ง ในชุมชนแออัดริมทางรถไฟ จังหวัดนครราชสีมา สามีป่วยเป็นโรคกระเพาะเรื้อรัง รักษาที่โรงพยาบาลประจำจังหวัด เมื่อซักถามสามี ภรรยาจะตอบทุกครั้ง สามีนั่งนิ่งเฉย และไม่เพียงแต่ไม่ตอบคำถาม ยังถือพัด ๆ ไล่นุงให้ภรรยาด้วย ตรงนี้แปลว่าอะไร เราต้องตีความหมายไปด้วยขณะสัมภาษณ์ อาจตีความได้ว่าสามีตกอยู่ใต้อำนาจภรรยา มีโครงสร้างอำนาจบางอย่างกดทับสามีไว้ไม่ให้พูด แต่เราต้องการข้อมูลตรงจากสามี เมื่อเป็นเช่นนี้ ทีมวิจัยต้องแยก 2 คน ออกจากกัน ชวนภรรยาออกไปเดินดูบริเวณบ้าน อีกคนประกบสามีทันที พอแยกปั๊บ สามีก็เริ่มพูด ได้ข้อมูลจากฝ่ายสามีทันที และเมื่อซักถามประวัติชีวิตสามี เราจึงได้ข้อสรุปที่หลังว่า นับตั้งแต่สามีป่วยโรคกระเพาะเรื้อรัง รักษาไม่หาย สถานภาพผู้นำครอบครัวเริ่มหมดลงเรื่อย ๆ เพราะออกไปเก็บขยะไม่ได้ พอสถานภาพผู้นำคงไว้ไม่ได้ เริ่มมีการถ่วงอานาจะระหว่างสามีกับภรรยา เพราะพอภรรยาทนสภาพไม่ไหว จึงเริ่มเซ็นชาเล้งเก็บขยะเอง เงินสดผ่านมือใครอานาจอยู่กับคนนั้น

การสัมภาษณ์เชิงปริมาณและการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ

การสัมภาษณ์เชิงปริมาณและการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ มีลักษณะที่แตกต่างกันไปตามรากฐานเชิงปรัชญาที่รองรับกำกับไว้ ดังได้อธิบายไปแล้ว การสัมภาษณ์เชิงปริมาณ (ด้วยแบบสอบถาม) ตัวนักวิจัยผู้ทำการสัมภาษณ์จึงมีหน้าที่เพียงเป็นผู้ค้นหา และเก็บรวบรวมเอาข้อมูลที่มีอยู่แล้วตามธรรมชาติมาวิเคราะห์ หลีกเลี่ยงการสร้างความสัมพันธ์แบบเป็นกันเองกับผู้ให้สัมภาษณ์ เพื่อป้องกันไม่ให้ข้อมูลที่เก็บมานั้น “ปนเปื้อน” ด้วยอคติ ไม่ว่าอคตินั้นจะมาจากนักวิจัยหรือชาวบ้าน ส่วนการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพ สิ่งแรกที่ต้องทำก่อนสัมภาษณ์เมื่อเข้าไปอยู่ในหมู่บ้าน คือต้องริบสร้าง ความสนิทสนม คุ้นเคย เพื่อให้ข้อมูลที่ได้นั้น ครอบคลุมอย่างเป็นองค์รวม ออกมาจากโลกภายในของชาวบ้าน หรือทัศนะของผู้ให้ข้อมูล

ชาย โพธิ์สีดา (2547: 259) อธิบายลักษณะการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพในฐานะเป็นการ “สร้างข้อมูล” ว่า ส่วนใหญ่แล้วสิ่งที่นักวิจัยมองหาจากผู้ให้ข้อมูลมักมีอยู่แบบกระจัดกระจาย การสัมภาษณ์จะเป็นการสร้าง สิ่งที่อยู่กระจัดกระจายกันเหล่านั้นขึ้นมาใหม่ ให้เป็นข้อมูลที่มีความหมายสำหรับการวิจัย ในกระบวนการสัมภาษณ์นั้น ทั้งนักวิจัยและผู้ให้สัมภาษณ์ต่างมีส่วนร่วมในการ สร้าง ข้อมูล

โดยเฉพาะนักวิจัยต้องมีความเข้าใจในเรื่องที่สัมภาษณ์อย่างดีพอ จึงจะสามารถมองเห็นความเชื่อมโยงของสิ่งเหล่านั้น และสามารถสร้างมันขึ้นมาเป็นข้อมูลสำหรับการวิจัยได้ นอกจากนี้ นักวิจัยจะต้องมีทักษะในการสัมภาษณ์อย่างเพียงพอ จึงจะสามารถช่วยให้ผู้ให้สัมภาษณ์เรียบเรียงหรือสร้างเรื่องราวของเขาขึ้นมาในรูปของการบรรยายที่มีความหมายสำหรับการวิจัยได้

4) การจดบันทึก

การจดบันทึกเป็นจริยธรรมและจรรยาบรรณสำคัญของนักวิจัยเชิงคุณภาพ ถ้าเราลงไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านแล้วไม่มีการจดบันทึกถือว่ากำลังทำผิดจรรยาบรรณ เพราะว่าเมื่อออกจากพื้นที่แล้วไม่มีข้อมูลพอจะต้องมาวิเคราะห์ เราก็จะเริ่มสร้าง (make) ข้อมูลขึ้นมาเอง การจดบันทึกจึงเป็นมาตรการป้องกันการผิดจรรยาบรรณนักวิจัย การจดบันทึกควรจดสม่ำเสมอ จดจนเป็นนิสัย จนเคยชิน แม้ว่าจะมีการบันทึกเสียงหรือบันทึกภาพไว้ด้วยแล้วก็ตาม เห็นอะไรน่าสนใจต้องรีบจดบันทึกไว้ก่อน อาจเป็นข้อมูลสำหรับการวิจัยโดยตรง หรือเป็นเรื่องอื่น เช่น ความคิด ความเห็น ความรู้สึกส่วนตัว จากการได้พบเห็นปรากฏการณ์ในหมู่บ้าน หรือมีปฏิสัมพันธ์กับผู้คนหรือแหล่งข้อมูล

การจดบันทึกไม่ใช่เพียงจดตัวหนังสือ หรือคำพูด หากบางครั้งจำเป็นต้องวาดรูปหรือเขียนเป็นแผนผัง (diagram) ประกอบลงไปด้วย อย่างเช่น ไปร่วมงานศพ นักวิจัยอาจวาดแผนผังแสดงการหน้าที่ (Functional) ของพื้นที่ต่างๆ รอบบริเวณงาน ผู้ขายนั่งมุมไหน ผู้หญิงนั่งมุมไหน โต๊ะจัดยังไ้พระเข้ามาทางไหน เพื่อประโยชน์ในการตีความหมายของพิธีกรรม และเข้าใจแบบแผนการจัดระเบียบทางสังคมของพื้นที่ศึกษา

ตัวอย่างหนึ่งที่น่าสนใจเป็นของนักวิจัยชาวญี่ปุ่น 6 คน ที่ลงทำวิจัยหมู่บ้านแห่งหนึ่งของภาคอีสาน อยู่ในหมู่บ้านแค่ 1 อาทิตย์เท่านั้น แต่เขาวางแผนการเก็บข้อมูลอย่างเป็นระบบทำให้ทำงานในหมู่บ้านได้เร็ว ตลอดระยะเวลาที่นักวิจัยชาวญี่ปุ่นอยู่ในหมู่บ้าน ไม่เคยเห็นพวกเขาเดินตัวเปล่าเลย จะต้องมียกฉัตร มีเทป มีสมุดบันทึกอยู่กับตัวตลอดเวลา ตอนเช้า พระออกบิณฑบาต พวกเขาออกเดินตามหลัง พระหยุดบ้านไหน พวกเขาจดบ้านเลขที่ที่พระหยุด ทำเครื่องหมายลงในแผนที่ว่าบ้านไหนเคยเข้าแล้ว เวลาพระหยุดคุยอะไรกับชาวบ้านพวกเขาจะคอยฟังว่าคุยอะไรกัน จดไว้ตลอด พอกลับมาวัด ชาวบ้านเอาอาหารมาจัดสำหรับ พอจัดเสร็จ พวกเขาจะต้องถ่ายรูปสำหรับอาหารทุกถาดแล้วส่งรูปไปล้างในเมือง พอวันรุ่งขึ้นได้รูปมาถือรูปเข้าครัวของวัดไปถามแม่ครัวว่า อาหารในรูปมีส่วนผสมอะไรบ้าง ปรุงอย่างไร พอ 5 โมงเย็น หลังจากกลับจากเก็บข้อมูลในหมู่บ้าน อาบน้ำ อาบน้ำ ทานอาหารเย็นกันเสร็จ นักวิจัยทั้ง 6 คน มาพร้อมกันที่ศาลาวัด นั่งล้อมวงพร้อมหน้า ผลัดกันเล่าว่าวันนี้ไปเจออะไรมาบ้าง เอาบันทึกที่จดมาแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน วางแผนว่าพรุ่งนี้จะออกเก็บข้อมูลอะไรบ้าง ผู้ชายไปทางหนึ่ง ผู้หญิงไปทางหนึ่ง เวลาออกเก็บข้อมูลจะพยายามเข้าไปอยู่ในโลกชาวบ้าน (emic view) มากที่สุด ชาวบ้านนำมันสำปะหลังไปขาย ชาวญี่ปุ่นก็นั่งรถรับจ้างตามไปถึงร้านเก่าแก่ในตลาด

ไปจดยละเอียดการขายสินค้า สำหรับบันทึกที่พวกเขาจดไม่เฉพาะตัวหนังสือ มีทั้งเอารูปมาปะแล้ว เขียนอธิบายเพิ่ม และแผนผังต่างๆ

การวิจัยเชิงคุณภาพในหมู่บ้านต้องการความสมบูรณ์ของข้อมูล และนักวิจัยเชิงคุณภาพจำเป็นต้องวิเคราะห์ข้อมูลตลอดเวลาที่เก็บข้อมูลอยู่ในหมู่บ้าน การจดบันทึกจึงเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

5) การจัดการข้อมูลอย่างเป็นระบบ

อาจแบ่งบันทึกภาคสนามของนักวิจัยเชิงคุณภาพออกเป็น 4 แบบ ได้แก่

1. สมุดบันทึกเพื่อการนัดหมาย ใช้ประโยชน์ 2 ประการ คือ

1) บันทึกเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเพื่อลำดับเหตุการณ์ให้ถูกต้อง สมุดบันทึกอาจเขียนว่าวันหนึ่งทำอะไรบ้าง ไปเจอใครที่ไหน เช่น

วันที่ 5 ก.ย. ดีนตี 4 ครั้ง ทำวัตรเช้ากับพระที่วัด ปวดศรีษะ 11 โมง จึงเข้านอน เที่ยง ทาน ก๋วยเตี๋ยว แล้วเดินทางไปเจอพระสุนทร บ่าย 2 โมงครึ่ง ตามไปดูพระที่วัดป่า อาจารย์หาญ ชวนทำบอร์ตของวัด แนะนำให้สุรพินทำบอร์ต กลับวัดแล้วถอดเทปต่อ ตอนกลางคืน ลุงอิน มาปรึกษา เรื่องเจ้าหน้าที่ ธกส. ไม่ยอมให้กู้เงิน อ้างว่า หลักฐานไม่ครบ เดินทางไปกลับสิบกว่าเที่ยว

2) นัดหมายคนที่เราจะไปสัมภาษณ์ และวางแผนเรื่องเวลาภาคสนาม เช่น ต้องการไปคุยกับหมอฟันบ้าน เราก็ต้องนัดล่วงหน้าไว้ก่อน พอถึงวันเราก็ไปตามที่นัดหมายไว้ ไม่ใช่อยู่ๆ เดินไปคุย พอไปถึงแก่ไปทำนา เลยเสียเวลาไปวันหนึ่ง เพราะฉะนั้น นอกจากจดสิ่งที่เกิดขึ้น เราต้องใช้เวลาในการวางแผนล่วงหน้าด้วย เพื่อให้งานภาคสนามสมบูรณ์ มีประสิทธิภาพ สมุดบันทึกเพื่อการนัดหมายยังอาจเขียนแผนผัง (diagram) ลงไปด้วยก็ได้ เช่น แผนผังงานศพ แล้วเขียนบรรยายพิถีพิถันเพิ่มเติมว่าเป็นอย่างไร

2. บันทึกสดขณะสัมภาษณ์ แม้จะอัดเทปขณะสัมภาษณ์เราก็ต้องจดบันทึกควบคู่ไปด้วยถามไป จดไป สังเกตเห็นอะไรน่าสนใจขณะสัมภาษณ์ก็ต้องจดบันทึกไว้เสมอ เช่น รายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมของการสัมภาษณ์ มีใครบ้างอยู่ในเหตุการณ์ขณะสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลอยู่ในสภาพอย่างไร (เต็มใจ เบื่อหน่าย ไม่อยากตอบคำถาม คุยไปด้วยเลี้ยงลูกไปด้วย) อาจจดบันทึกเป็นตัวหนังสือหรือเขียนแผนผัง วาดรูปภาพประกอบสิ่งที่สังเกตหากเห็นว่าจำเป็น ถ้าเป็นไปได้ควรเลือกใช้เครื่องอัดเทปชนิดที่มีตัวเลข สัมภาษณ์ถึงจุดสำคัญเราก็จดหมายเลขไว้ พอเราจะกลับไปหารายละเอียดจะได้ไม่ต้องไปถอดเทปทั้งม้วน เพราะฉะนั้น การสัมภาษณ์แม้จะอัดเทปก็ต้องจดบันทึกพร้อมกันไปด้วยเสมอ และบ่อยครั้งเราไม่จำเป็นต้องถอดเทปแค่กลับไปเปิดสมุดบันทึกดูก็เจอรายละเอียดข้อมูลที่ต้องการ

3. บันทึกระจำวัน เป็นการนำรายละเอียดข้อมูลจากข้อ 1 และ 2 มาบันทึกอย่างละเอียดอีกครั้ง เขียนข้อเท็จจริงที่ไปพบ วาดรูปภาพประกอบหากจำเป็น บทวิเคราะห์เบื้องต้นเท่าที่คิดขึ้นได้ แยกความเห็น การตีความ ความรู้สึก ความเข้าใจ ตลอดจนความคิดของนักวิจัยไว้ต่างหาก เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่ข้อมูลและไม่ได้มาจากผู้ให้ข้อมูล จะแยกโดยจดบันทึกต่างหาก หรือจดในที่เดียวกันแต่ทำเครื่องหมายแยกให้รู้ชัดว่าส่วนไหนเป็นข้อมูล ส่วนไหนเป็นความคิดเห็นของนักวิจัยก็ได้ ตัวอย่างเช่น ไปคุยกับพรานช้างคนหนึ่ง เขาเอาของสิ่งหนึ่งมาให้ดู เราอาจวาดรูปอย่างหยาบๆ ไว้ในสมุดบันทึกสด พอกลับมาจดบันทึกประจำวันเราก็อยมาวาดให้ละเอียดกว่าเดิม และอาจแทรกผังเครือญาติประกอบ

การจดบันทึกประจำวันเราอาจแยกเป็นหมวด ๆ เช่น หมวดประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และการเมืองของหมู่บ้าน โดยอาจทำหลังจากอยู่ในหมู่บ้านแล้วประมาณ 1 เดือน ตัวอย่างเช่น ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ เดิมบริเวณนี้ไม่มีคนอยู่ ต่อมาชาวบ้านจากหมู่บ้านนาเรืออพยพมาอยู่ก่อน เศรษฐกิจของหมู่บ้านเริ่มจากมีเรือสินค้าล่องมาตามลำน้ำมูล พ่อของผู้ใหญ่เสียงเป็นนักเลงใหญ่ซื้อข้าวจากชาวบ้านลงเรือมาขายที่ท่าช้าง แล้วขนเสื่อผ้า เกล็ด กลับจากท่าช้างไปขายที่หมู่บ้าน รายละเอียดประวัติศาสตร์หมู่บ้านส่วนนี้ช่วยให้เราเห็นว่า ทำไมชาวบ้านบางคนถึงได้มีสถานภาพบางอย่างสูงในหมู่บ้าน คนเคารพ ยำเกรง การจดบันทึกประจำวันเขียนวันเว้นวัน หรือหนึ่งวันเว้นสองวันแล้วแต่ความขยันของแต่ละคน

4. บันทึกรายประเด็น เมื่อเข้าไปในหมู่บ้านมีประเด็นอะไรที่น่าสนใจ และมีความสำคัญ ต้องบันทึกเอาไว้ เช่น แบบแผนการเลี้ยงลูก การเกิด การตาย ลายผ้าทอ จัดเป็นกลุ่มข้อมูลแยกกันไว้เป็นชุด ๆ เพื่อถ่ายตอตั้งข้อมูลในประเด็นที่ต้องการในภายหลัง

นอกจากนั้นยังมีวิธีอื่น ๆ ที่นิยมกันอีก 2 วิธี คือ

1) การบันทึกด้วยการดัดข้อมูล เขียนใส่การ์ดขนาด 4x6 นิ้ว สัมภาษณ์ใคร ที่ไหน เมื่อไร เรื่องอะไร ด้านล่างเขียนคำสำคัญ ๆ เช่น เรื่องที่ไปสัมภาษณ์มาเป็นเรื่องผีและพิธีกรรม นำคำหลักมาแปลความหมายเป็นสาระสำคัญงานวิจัยของเรา เวลาเราจะวิเคราะห์ก็พลิกหาจากคำหลัก แล้วก็แยกข้อมูลที่เกี่ยวข้องออกมาอ่าน อาจจะได้ข้อมูลสักประมาณ 3-4 วัน แล้วทำการดัดสักทีก็ได้ การทำการดัดมีประโยชน์เมื่อมีผู้ช่วยนักวิจัยหลายคน เพราะไม่มีเวลาที่นักวิจัยทุกคนมาเล่าเรื่องทั้งหมดที่ไปลงพื้นที่มาได้ ถ้านักวิจัยแต่ละคนเขียนการ์ดมา หัวหน้าโครงการวิจัยก็จะขอเรียกดูจากการ์ดที่ตรงกับหัวข้อที่ต้องการ

2) การบันทึกด้วยคอมพิวเตอร์ สามารถดึงข้อมูลที่เราต้องการได้เร็ว แต่ต้องเสียเวลาในการลงข้อมูลในเครื่องคอมพิวเตอร์ เพราะบันทึกของนักวิจัยเชิงคุณภาพจะมีจำนวนมาก

2. การศึกษาข้อมูลด้วยเครื่องมือวิถีชุมชน¹

เครื่องมือวิถีชุมชนมีจุดมุ่งหมายและให้ความสำคัญกับตัวผู้วิจัยให้สามารถเข้าไปสู่โลกทัศน์และสร้างความสัมพันธ์กับชาวบ้านในชุมชน ด้วยเครื่องมือ 7 ชิ้นด้วยกัน คือ

- (1) แผนที่เดินดิน
- (2) ผังเครือญาติ
- (3) โครงสร้างองค์กรชุมชน
- (4) ระบบสุขภาพชุมชน
- (5) ปฏิทินชุมชน
- (6) ประวัติศาสตร์ชุมชน
- (7) ประวัติชีวิต

นอกจากนั้นแล้วยังมีเครื่องมืออื่น ๆ อีกหลากหลายที่เราสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับงานวิจัยเชิงคุณภาพ แต่เราต้องไม่ลืมว่าการที่เราจะเลือกเครื่องมือมาใช้สัก 1 ชิ้นนั้น ตัวเครื่องมือมักจะมีข้อจุดหนึ่งกำกับอยู่เสมอ และเราควรพิจารณาให้แน่ใจว่าเราเลือกใช้เครื่องมือได้สอดคล้อง และสามารถตอบคำถามวิจัยที่ได้ตั้งไว้ตั้งแต่ต้นของการทำวิจัยของเราได้

ปัญหาที่อาจจะเจอในการไปเก็บข้อมูล และการแก้ไข

1. การไปเก็บข้อมูลอาจจะไม่ได้ข้อมูลรอบด้าน หรือไม่ประสบความสำเร็จในครั้งเดียว
2. ปัญหาที่พบคือ สัมภาษณ์เท่าไร ถึงจะพอ จนกว่าจะได้ข้อมูลที่เพียงพอในการนำมาวิเคราะห์ได้
3. กลับไปสัมภาษณ์ซ้ำได้ เมื่อเราได้ข้อมูลไม่เพียงพอ
4. นอกจากการสัมภาษณ์ ยังสามารถใช้วิธีอื่นหรือใช้หลายวิธีร่วมกันในกลุ่มคนเดียวกันได้
5. ใช้ผู้วิจัยไปกี่คน ขึ้นอยู่กับประเภทงานวิจัยวิธีการเก็บ เช่น focus group ควรจะมีผู้วิจัยอย่างน้อยสองคน หรือ ขึ้นอยู่กับสถานที่นั้นๆ เป็นอย่างไร อาจจะไปคนเดียวหรือหลายคนจึงจะเหมาะสม
6. เตรียมตัวให้พร้อมกับการเผชิญสถานการณ์ที่ไม่คาดฝัน เช่น หมาดุ
7. หลีกเลี่ยงสถานที่ที่เป็นภัยต่อสังคม เช่น มีผู้ติดยา

¹ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และคณะ. (2545). กรุงเทพฯ: สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ.

แบบฝึกหัด

ฝึกหาคำถามวิจัยจากปัญหาหรือสิ่งที่นักปฏิบัติมักจะพบ
บ่อยในพื้นที่

1) ใช้เลือดออก

2) โรคลมชัก

3) ปัญหาสุขภาพผู้หญิง:

- ผิดกระสุน(จะนูน)

- ลมผิดเดือน

- เลือดลมไม่ดี

บทที่ 4

การวิเคราะห์ข้อมูลและการนำเสนอ

ถ้าหากเราจะเริ่มต้นด้วยคำถามที่ว่ากระบวนการวิเคราะห์เริ่มตั้งแต่เมื่อไร จากคำถามดังกล่าวเราอาจจะกล่าวได้ว่ากระบวนการวิเคราะห์และการหาประเด็นวิเคราะห์เกิดขึ้นตลอดเวลา ตั้งแต่ก่อนที่เราจะลงมือ เพราะก่อนที่จะเริ่มทำวิจัยเรามักจะมีข้อสงสัย ประเด็นที่อยู่ในใจที่เราต้องการหาคำตอบอะไรสักอย่างซ่อนอยู่ในใจลึก ๆ และเราก็มักจะนึกถึงข้อสงสัยและพยายามหาคำตอบอยู่เรื่อย ๆ ตั้งแต่ที่เราเริ่มลงมือทำจนกระทั่งจบกระบวนการทำวิจัย ถ้าเป็นอย่างนี้ก็ถือได้ว่าขั้นตอนของการวิเคราะห์ข้อมูลได้เกิดขึ้นแล้วและเป็นไปอย่างนี้จนเราได้งานวิจัยที่สมบูรณ์ออกมา

จุดเด่นของการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ

1. ทำให้เราสามารถหามุมมองของคนใน ดูว่าในใจเขาคิดอย่างไร นั่งมองเข้าไปในใจเขา เขาคิดเขารู้สึกอย่างไร เช่นเรื่องการเดินแอโรบิคอาจจะตั้งสมมุติฐานว่าเขาอายุ เราก็ต้องไปตรวจสอบสมมุติฐาน สัมภาษณ์ สังเกต การกระทำของเขา เขาไปแอบคุยกันเองอย่างไร เพื่อหาคำอธิบายว่าทำไมเขาไม่มา
2. พยายามอธิบายปรากฏการณ์ภายใต้บริบทที่มีความแตกต่างกันว่าเป็นอย่างไร เช่นต้องอธิบายภายใต้บริบทที่เป็นหมอคนเดียวกันอยู่โรงพยาบาลรัฐกับเอกชนไม่เหมือนกัน
3. สามารถมองแบบองค์รวม เป็นการมองให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงทั้งหมด

ในบางครั้งการทำวิจัยด้วยการเลือกเรื่องที่เราเจอจากการทำงานในชีวิตประจำวัน น่าจะเป็นสิ่งที่ช่วยกระตุ้นให้เราซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติงานหรือผู้ที่ไม่เคยทำวิจัยมาก่อนรู้สึกว่าการทำวิจัยเป็นเรื่องใกล้ตัวและเป็นเรื่องไม่ยากได้ ซึ่งในที่นี้จะขอยกตัวอย่างชีวิตการทำงานของเจ้าหน้าที่อนามัยคนหนึ่งที่ได้ถ่ายทอดประสบการณ์การทำงานเกี่ยวกับโครงการรณรงค์ให้ประชาชนออกกำลังกายด้วยการเดินแอโรบิค แต่ต้องมาประสบปัญหาบางอย่างที่ตัวเองไม่คาดคิด และไม่คิดว่าแค่เรื่องบางเรื่องซึ่งตนเองมองว่าเป็นเรื่องเล็ก ๆ แต่มันก็เป็นปัญหาใหญ่สำหรับชาวบ้าน และเป็นอุปสรรคต่อการรณรงค์เรื่องออกกำลังกายได้

● ประสพการณ์จากผู้ปฏิบัติ: โครงการรณรงค์เดินแอโรบิคไม่ประสบผลสำเร็จ

ใกล้รุ่ง เจ้าหน้าที่สาธารณสุขสถานีอนามัยบ้านดงแคนใหญ่ จ.ยโสธร เล่าให้เราฟังว่า หากคนใดก็ตามที่เดินทางผ่านเส้นทางสายอุบลราชธานี – ยโสธร ผ่านหมู่บ้านแห่งหนึ่งที่มีไถ่อย่างวางขายเรียงรายสองข้างทาง พร้อมกับได้กลิ่นไถ่อย่างหอมตลบอบอวล นั้นแสดงว่าถึงหมู่บ้านที่เธอทำงานแล้ว เพราะชาวบ้านในเขตรับผิดชอบของเธอเมื่อว่างจากการทำนาจะขายไถ่อย่างเป็นอาชีพเสริม และมีบาง

คนที่ขายไถ่อย่างเป็นอาชีพหลัก ฐานะทางเศรษฐกิจของชาวบ้านจึงค่อนข้างแตกต่างกัน ชาวบ้านที่ขายไถ่อย่างค่อนข้างมีฐานะเพราะมีเงินหมุนเวียน ส่วนชาวบ้านส่วนใหญ่มีฐานะค่อนข้างยากจนประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก หมดฤดูทำนาก็ไม่มีรายได้เสริม ชาวบ้านบางส่วนจึงอพยพออกไปค้าแรงงานต่างถิ่น และจะกลับมาหมู่บ้านอีกครั้งเมื่อฤดูทำนาเวียนมาอีกรอบ หมู่บ้านหลังฤดูทำนาจึงอยู่ในบรรยากาศสงบเงียบ วิถีชุมชนดำเนินไปอย่างเนิบช้า

มีเพียงงานบุญประเพณีที่จัดขึ้นในแต่ละรอบเดือนตามความเชื่อฮีตสิบสองของชาวอีสาน เช่น บุญผดุง บุญสงกรานต์ และบุญบั้งไฟ เป็นต้น ที่ช่วยปลุกความมีชีวิตชีวาคืนสู่หมู่บ้าน เมื่อถึงเทศกาลงานบุญ นอกจากการทำบุญที่วัด ชาวบ้านมีการจัดงานรื่นเริงพร้อมกันไปด้วย เช่น จำลองละหมอลำซึ่งมาขับกล่อม มีการประกวดคณะกลองยาวและคณะฟ้อนรำของแต่ละคุ้มบ้าน โดยชาวบ้านมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างชัดเจน ผู้ชายอยู่คณะกลองยาว ผู้หญิงเป็นนางรำ ส่วนชายประเภทสองทำหน้าที่เรียกเสียงหัวเราะแก่ผู้ชมเป็นระยะทั้งจากลักษณะการแต่งกาย และคำพูดคำจาสองแง่สองงาม ตลอดวันงานอาจมีการกระทบกระทั่งกันบ้าง แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ถือโทษโกรธเคืองกัน เพราะถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของเทศกาลงานบุญ และเป็นการปลดปล่อยความเหนื่อยล้าหลังเสร็จสิ้นภารกิจการงาน

วิถีชีวิตในด้านการดูแลสุขภาพของชาวบ้าน พบว่าหากเจ็บป่วยอาการไม่รุนแรง ชาวบ้านมักจะใช้บริการที่สถานีนอนามัยเพราะสะดวกใกล้บ้านประหยัดทั้งเงินและเวลา ชาวบ้านไม่ได้มีแบบแผนการดูแลสุขภาพอย่างเป็นทางการ ไม่เคยมีการเฝ้าระวัง หรือตรวจสุขภาพประจำปี หากอาศัยการทำงานหนักในแต่ละวันเป็นเสมือนการออกกำลังกายส่งเสริมสุขภาพไปในตัว ดังนั้นพอมีโครงการออกกำลังกายแบบเต้นแอโรบิคของกระทรวงสาธารณสุขสู่หมู่บ้าน ช่วงแรกชาวบ้านเกิดกระแสการตื่นตัวพอสมควร แต่ก็ไม่ค่อยมีชาวบ้านคนใดสมัครใจคิดอยากออกมาเต้นออกกำลังกาย โดยชาวบ้านให้เหตุผลว่าพวกเขาออกกำลังกายเป็นประจำอยู่แล้วพร้อมไปกับการทำงานประจำวัน ระยะแรกของโครงการเจ้าหน้าที่ต้องมาคอยนั่งรอชาวบ้าน บางคนก็ให้ลูกป็นจักรยานออกมาดูว่ามีใครมาออกกำลังกายบ้าง โครงการออกกำลังกายด้วยการเต้นแอโรบิคจึงไม่เป็นไปตามที่เจ้าหน้าที่สถานีนอนามัยคาดหวังไว้

ใกล้รุ่งเล่าให้เราฟังต่อว่า พอเจอปัญหาได้พูดคุยซักถามชาวบ้านถึงสาเหตุที่ไม่มีใครมาออกกำลังกายเต้นแอโรบิค ชาวบ้านตอบว่า ไม่กล้าเต้น มันอาย ๆ ไม่เคยทำมาก่อน บางคนบอกว่า ก็อยากออกมาเต้นเหมือนกัน แต่กลัวคนหาว่า “เคียว”¹ อีกอย่างก็เต้นไม่เป็น เดี่ยวชาวบ้านที่ไปดูก็เอามาโนินทาลับหลัง บางคนก็บอกว่า เห็นในทีวีคนที่เต้นแอโรบิคมีแต่คนหุ่นดี ๆ ชุดสวย ๆ ตัวเองไม่มีชุดก็ฟ้าและรองเท้าก็ฟ้าเลยไม่กล้าออกมาเต้น ส่วนชาวบ้านที่ออกไปเต้นก็บอกว่า เพลงที่ใช้ประกอบการเต้น

¹ คำว่า เคียว เป็นภาษาพื้นถิ่นทางภาคอีสาน หมายถึง ผู้หญิงที่ประพฤติตัวไม่เหมาะสม ไม่เรียบร้อย

มีแต่เพลงฝรั่งเด่นไม่สนุกเปลี่ยนเป็นหมอลำซึ่งได้ใหม่มอ ถ้าเปลี่ยนได้นะแถวบ้านจะมากันเยอะเลย และจากการสังเกตใกล้รุ่งพบอีกว่าผู้ที่มาออกกำลังกายมีแต่ผู้หญิง และชายประเภทสอง

ใกล้รุ่งเคยได้มีโอกาสไปพูดคุยสอบถามเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจากสถานีนามัยแห่งอื่น ๆ ที่ประสบความสำเร็จในการชักชวนชาวบ้านให้มาเต้นออกกำลังกาย ก็ได้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า สิ่งที่ดึงดูดชาวบ้านให้มาเต้นออกกำลังกาย และสร้างความสนุกสนานให้มากที่สุดคือ ออกกำลังกายทุกวันแม้จะมีคนมาร่วมจำนวนมากหรือน้อยก็ตาม เปลี่ยนจากเพลงฝรั่งเป็นเพลงหมอลำ ชักชวนชายประเภทสองมาร่วมเต้นออกกำลังกายเพื่อเรียกเสียงหัวเราะ ตลกกันในกลุ่มคนออกกำลังกายว่าไม่จำเป็นต้องสวมชุดกีฬารองเท้ากีฬาก็ได้ ตลอดจนประยุกต์ท่าเต้นให้ง่ายใกล้เคียงกับท่าฟ้อนรำ หรือการเดินเข้าจังหวะหมอลำซึ่งเหมือนอยู่ในเทศกาลงานบุญ

จากเรื่องราวที่ยกมาข้างต้นนับได้ว่าโครงการรณรงค์ให้ประชาชนเต้นแอโรบิคของกระทรวงสาธารณสุขได้สร้างความปวดหัวให้กับใครหลาย ๆ คน ไม่เฉพาะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขเท่านั้น แต่ชาวบ้านที่อยู่ในชนบทห่างไกลก็ต้องมาปวดหัวและรู้สึกเครียดไปกับอภิมาโครงการดังกล่าวตามไปด้วย แล้วถ้ามุมมองของผู้ปฏิบัติงานที่จะต้องคลุกคลีและมีชีวิตการทำงานที่เกี่ยวข้องอยู่กับ โครงการรณรงค์ในเรื่องต่าง ๆ ของกระทรวงสาธารณสุขอยู่เป็นประจำ จะหยิบเรื่องใกล้ตัวมาเป็นหัวข้อวิจัย และวิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างไร

จากประสบการณ์การทำงานของใกล้รุ่ง และข้อสงสัยในเบื้องต้น เราจะนำเข้าสู่กระบวนการวิเคราะห์ ที่เป็นขั้นเป็นตอนมากขึ้น แต่ก่อนที่เราจะลงมือทดลองวิเคราะห์ อยากจะให้เราทำความเข้าใจถึงสาระสำคัญของการวิเคราะห์เสียก่อน ว่ามีหลักในการวิเคราะห์ในลักษณะใด

การวิเคราะห์การวิจัยเชิงคุณภาพอาศัยจาก 3 สดมภ์ คือ คำถามการวิจัย (Research question) ทฤษฎี (Theory) และข้อค้นพบ (Finding) เป็นหลักใหญ่ในการวิเคราะห์ ซึ่งจะกล่าวถึงรายละเอียดในส่วนนี้ก่อน ส่วนกระบวนการที่เป็นขั้นตอนจะแจกแจงรายละเอียดออกมาให้เห็นเป็นลำดับถัดไป ซึ่งการแบ่งเป็นขั้นตอนชัดเจนตามที่ผู้เขียนจะกล่าวถึงต่อไปก็ไม่ได้หมายความว่าเราอ่านแล้วจะสามารถได้ในทันที เจกเช่นเดียวกับการที่เราอ่านพระไตรปิฎก อ่านไปแล้วก็เชื่อว่าทำได้หรือจะบรรลุธรรมในทันที เราต้องฝึกปฏิบัติธรรมด้วยการนั่งสมาธิเป็นขั้นตอนและอาศัยการฝึกฝนเป็นสำคัญ ดังนั้นเมื่ออ่านบทนี้อยากให้ระลึกไว้เสมอว่าเป็นแค่แนวทางของขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลเท่านั้นไม่ใช่หลักสูตรตายตัว และเป็นไปเพียงเพื่อให้เห็นว่าเวลาพูดถึงเรื่องแบบนี้แล้วแปลว่าอะไรและหมายถึงกระบวนการทำอะไรบ้างเป็นเบื้องต้น

- การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ

หลัก 3 สดมภ์ในการตีความข้อมูล

จากที่กล่าวไว้แล้วว่าการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพหรือการตีความ ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบ 3 สดมภ์ หรือ 3 ส่วน คือ คำถามการวิจัย ทฤษฎี และข้อค้นพบ ซึ่งในแต่ละส่วนมีความสำคัญต่อกัน ยากแยกกันไม่ออก ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) คำถามการวิจัย

เริ่มตั้งแต่ที่เรามีข้อสงสัยและพัฒนาจนเป็นคำถามการวิจัยที่ต้องการหาคำตอบให้ได้ เราจะตั้งคำถามวิจัยได้อย่างไรบ้าง เช่น ถ้าตั้งคำถามการวิจัยว่าจะวิเคราะห์โครงสร้างการนำเสนอเรื่องราวว่าเป็นอย่างไร เราอาจจะกำหนดกรอบในการวิเคราะห์แบบหนึ่ง ถ้าตั้งคำถามว่า อะไรเป็นแรงจูงใจ (Motivation) ของผู้คนที่ปฏิบัติต่อกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของเขาไม่เหมือนกันให้ดูที่กรอบวิธีคิด ถ้าตั้งคำถามว่าสรรพสิ่งต่าง ๆ มีสัญลักษณ์ (symbol) สื่อความหมายอะไร โจทย์ที่ตั้งเป็นเรื่องของความหมาย

กรอบการวิเคราะห์เป็นเรื่องของการมองหาความหมายในบริบทเฉพาะ ถ้าเป็นคำถามวิจัยเรื่องโครงสร้างให้พิจารณาว่าโครงสร้างวิธีคิดของคนเป็นอย่างไร ได้โครงสร้างการนำเสนอต่าง ๆ เป็นอย่างไร หรือกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่ทำให้สิ่งต่าง ๆ ดำเนินไปในหมู่บ้านแห่งนี้เป็นอย่างไง กฎเกณฑ์ที่ทำให้ผู้คนมีปฏิสัมพันธ์ต่าง ๆ เป็นอย่างไร ทำไมไม่มีการรวมกันเป็นประชาสังคม ทำไมเขาถึงเอาบุตรไปฝากวัด ทั้งนี้เพราะโครงสร้างความเชื่อ โครงสร้างสังคม รวมทั้งโอกาสทางสังคม (Structure of opportunity) เป็นอย่างไร ทำให้คนรอดหรือไม่รอด

เพราะฉะนั้นก่อนที่เราจะวิเคราะห์ข้อมูล โจทย์/คำถามวิจัยที่ตั้งไว้ต้องชัดเจน ตัวเราต้องการอะไรจากการหาคำตอบของเรื่องที่กำลังศึกษา ย้อนกลับมาดูขั้นตอนที่ 1 ของการวิจัย กล่าวคือโครงสร้างวิจัยต้องชัดเจน ตัวโครงสร้างวิจัยจะเป็นตัวกำหนดกรอบในการมองหาปัญหา การตั้งคำถามให้ชัดเจนจะช่วยตัวเราวางหรือกำหนด (formulate) คำถามจนกระทั่งมีความชัดเจนที่สุด ถ้าตัวโครงสร้างวิจัยไม่ชัด เมื่อถึงขั้นไปตอนที่ให้นำมาวิเคราะห์ เราจะไม่ทราบว่าจะนำประเด็นหรือหยิบเรื่องอะไรมาวิเคราะห์ โดยกรอบความคิดของเราที่มอง

เพราะฉะนั้นการย้อนกลับมาหาตัวโครงสร้างวิจัย จึงมีความสำคัญตรงที่ว่าเรากำหนดคำถามวิจัย (research question) ไว้เฉพาะหน้าลงไป ปัญหาของการตั้งคำถามวิจัย ถ้าเรามุ่งไปเฉพาะตัวปัญหา ทำให้มีจุดอ่อนคือไม่เห็นปัจจัยอื่น ๆ ที่กว้างพอ ซึ่งแสดงวิสัยทัศน์ (vision) ของวิธีการวิจัยนั้น จึงควรเน้นเรื่องของการลงไปหาบริบทของสิ่งที่เกิดขึ้น ว่าเกิดขึ้นท่ามกลางอะไร เปิดใจกว้าง ๆ ไว้เพื่อช่วยประมวลข้อมูลออกมา แต่ไม่ได้หมายความว่าคำถามการวิจัยจะไม่มี แต่คำถามเป็นเหมือนกับการชี้แนะ/ทิศทาง (guide) ดังนั้นคำถามการวิจัยเป็นสิ่งสำคัญที่จำเป็นต้องมี

2) **ทฤษฎี** ตัวทฤษฎีที่ใช้กำกับ (Inform) การวิเคราะห์ จะเห็นว่ามีหลายทฤษฎี ทฤษฎีโครงสร้าง (Structuralism) ทฤษฎีของจิตวิทยา(Psychology) หรือทฤษฎีปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ (Symbolic Interactionism) หรือทฤษฎีทางเศรษฐกิจการเมือง (Political economy) ดังเช่นถ้าจะวิเคราะห์ว่าเศรษฐศาสตร์การเมืองว่าด้วยการดำรงชีวิตของคนที่นี่เป็นอย่างไร หรือว่าเป็นทฤษฎีเรื่องจักรวาลวิทยา (Cosmology) ของชาวบ้าน จักรวาลวิทยาของชาวบ้านในกรณีนี้เป็นอย่างไร มีทฤษฎีต่าง ๆ ปัญหาอยู่ตรงที่ว่าเวลาจะวิเคราะห์ ตัวเราจะไม่ทราบว่าจะนำชุดทฤษฎีไหนมากำกับ ปัญหาที่เกิดขึ้นมาจากความรู้สึกที่ว่า ทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งเป็นทฤษฎีที่ถูกที่สุด แล้วกลัวว่าจะเอาทฤษฎีที่ผิดมาจับหรือกำกับ ในตัวการวิเคราะห์การวิจัยเชิงคุณภาพ จะไม่ถือว่าเป็นลักษณะนั้นในการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ ตัวทฤษฎีเปรียบเสมือนไฟฉายคือ ทฤษฎีจะเป็นตัวส่องแสง (Illuminate) ไฟไปที่วัตถุที่เราดูอยู่ สมมติว่ามีของชิ้นหนึ่งตั้งอยู่ เอาทฤษฎีอันหนึ่งส่องเข้าไป เกิดแสงเงาในมุมที่ทฤษฎีนั้นนำเสนอ เราจะมีมองเห็นรายละเอียดในบางลักษณะ ซึ่งต่างไปจากการเอาไฟมาตั้งไว้ที่มุมหนึ่งเมื่อส่องไฟเข้าไปจะเกิดแสงเงาอีกแบบหนึ่ง อาจจะเห็นมิติ หรือเส้นสายที่เราจะไม่เห็นจากการใช้ทฤษฎีอีกตัวมาตั้งแล้วมอง

คำถามก็คือ เราจะใช้ทฤษฎีอะไรในการที่จะทำให้การวิเคราะห์ได้ผล ตัวทฤษฎีจึงมาเกี่ยวข้องกับคำถามการวิจัย โจทย์เป็นอย่างไร ถ้าโจทย์ตั้งอยู่บนคำถามที่ว่า วิธีการผลิตของชาวบ้านผูกพันอย่างไรกับการเปลี่ยนแปลงที่เรียกว่าโลกาภิวัตน์ สมมติถ้าโจทย์เป็นแบบนี้ ก็เป็นการกำหนดโจทย์ที่ทำให้ต้องไปเลือกทฤษฎีแนวคิดต่างๆ ที่จะมาใช้วางกรอบ (scope) ให้แคบลงมา จากนั้นไปหาทฤษฎีที่เหมาะสมกับโจทย์ที่ตั้งขึ้น ถ้าตั้งโจทย์แบบนี้ควรไปวิเคราะห์เอาแนวจิตวิทยามาวิเคราะห์ซึ่งไม่มีประโยชน์อะไร จากจุดนี้เป็นคำถามว่าทำไมเมื่อเรียนทางด้านการวิจัยเชิงคุณภาพถึงต้องมีการทำงาน (course work) มากมาย ทำไมถึงต้องอ่านหรือทบทวนวรรณกรรมมากมาย ทำไมถึงต้องอ่านทฤษฎีมากมาย สรุปได้ว่าตัวคำถามวิจัยกับทฤษฎี นำมาประกอบในการมองหรือรวมกันเข้ากลายเป็นกรอบของการวิเคราะห์ (Analytical framework)

3. ข้อค้นพบ

การที่เราจะวิเคราะห์ข้อค้นพบที่ได้ให้หันกลับมาที่คำถามวิจัย และทฤษฎีก่อน ยึดหลัก 2 ส่วนนี้ให้แน่น อย่าไปคลุกอยู่กับข้อค้นพบอยู่ตลอดเวลาอาจจะทำให้รู้สึกสับสนได้ ในงานวิจัยเชิงคุณภาพข้อค้นพบที่ได้ถ้าสมมติมี 100 % จะกลายมาเป็นรายงานที่เอามาเขียน และทำการสรุปผลนั้นอาจจะไม่ถึงร้อยละ 20 ของข้อค้นพบที่ไปหามาทั้งหมด ที่เหลืออีกร้อยละ 80 เป็นข้อมูลประกอบ (Background) บ้าง เป็นสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับกรอบประเด็นที่ตั้งไว้บ้าง

อย่างผู้เขียนเมื่อคราวลงไปเก็บข้อมูลที่บ้านคนเลี้ยงช้าง จ.สุรินทร์ เวลาไปเก็บข้อมูลจะพบข้อมูลต่าง ๆ มากมาย เช่นข้อมูลเรื่องลายทอผ้าของชาวบ้าน ไม่ว่าจะเกี่ยวหรือไม่เกี่ยวข้องกับตอนท้ายที่จะวิเคราะห์ ก็เก็บมาก่อน มีเรื่องแปลก ๆ ทำไมเด็กเรียกชื่อว่า “สม V R 120” ผู้เขียนยังไม่รู้

ว่าจะมาเกี่ยวข้องกับการวิเคราะห์หรือไม่ก็เก็บมาก่อน เสร็จแล้วพอมารองข้อมูลปรากฏว่า ข้อมูลบางข้อมูลเป็นเพียงบริบท บางข้อมูลเป็นข้อมูลพื้นฐาน (background information) ที่ช่วยให้เข้าใจสิ่งที่มีปรากฏอยู่เท่านั้นเอง แต่พอมายื่นรายงานใช้แค่ร้อยละ 20 ซึ่งอาจจะพบเห็นตัวอย่างนักวิจัยเชิงคุณภาพบางคนลงพื้นที่ที่ได้ข้อมูลที่ใช้ได้ตลอดชีวิต

เพราะฉะนั้นในการวิเคราะห์กรณี ๆ หนึ่ง จะเคลื่อนไหวย่างไรระหว่าง 3 ส่วน คือข้อค้นพบ คำถามในการวิจัย และทฤษฎี ตัวอย่างเช่น

ผู้เขียนลงไปเก็บข้อมูลในหมู่บ้านคนเลี้ยงช้าง เห็นผู้หญิงที่มาหาผู้เขียนเป็นสวอยซินโดรม มากเกินครึ่งของผู้หญิงในจำนวนนั้นเป็นวัยเจริญพันธุ์ที่มีลูกแล้วบอกว่า เหนื่อยง่ายใจสั้น หายใจไม่อิ่ม ซาตามแซนซา ตกใจสะดุ้ง ตื่นตอนกลางคืนแล้วนอนไม่หลับ มีอาการแบบนี้ ไม่มีอาการอะไรอย่างอื่น พอตั้งโจทย์แล้วเก็บข้อมูลก็ไปเก็บชีวประวัติของกลุ่มผู้หญิงเหล่านั้นว่าเป็นอย่างไร เขาเติบโตมาอย่างไร ตัวผู้เขียนยังไม่รู้ว่าเกี่ยวข้องหรือไม่ แต่จะเก็บข้อมูลทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับชีวิตเขาว่าเติบโตมีชีวิตอยู่มาอย่างไร มีความรู้สึกนึกคิดต่อสิ่งต่าง ๆ รอบตัวอย่างไร ชีวิตมีความหวัง มีความกลัวอะไรอยู่ สภาพความเป็นอยู่รอบตัวเขาเป็นอย่างไร อาชีพความเป็นอยู่สามี ลูก ทำอะไร และตัวประสบการณ์ชีวิตของเขา ว่าเขามองสะท้อนกลับมาในชีวิตของเขาเป็นอย่างไร

ผู้เขียนเข้าไปคุยผ่านเครื่องมือทางมานุษยวิทยา (ดังที่กล่าวถึงในบทที่ 3) แล้วก็ไปพบว่า มีสิ่งหนึ่งที่เรียกว่าเสียงที่ทำให้เขามีอาการเหล่านี้เกิดขึ้น คือคนเหล่านี้ทุก ๆ คนที่เราไปคุย รูปแบบนี้เป็นการวิเคราะห์แบบอุปมาน คือเรายังไม่รู้ว่าอะไรบ้างที่เป็นตัวพ้องกันของผู้คนเหล่านี้ ที่ทุก ๆ คนที่เราไปคุยแล้วเราจะพบ พอเราไปคุยมาก ๆ เราเริ่มพบแล้ว ทุก ๆ คนมีปัจจัยทั่ว ๆ ไป (common factor) เข้ามาเกี่ยวข้อง คือเรื่องเสียง โดยส่วนใหญ่จะเล่าว่า จะรู้สึกตกใจมากเวลามีเสียงมอเตอร์ไซด์ดังขึ้น หรือมอเตอร์ไซด์ที่ส่งเสียงดังลั่นวิ่งผ่านมา ผู้หญิงเหล่านี้จะตกใจสั่นกลัว และนอนไม่หลับไป 3-5 วัน บางทีเดือนหนึ่ง สะดุ้งตื่นในตอนกลางคืน ก็นอนไม่หลับต่อ มีเรื่องเสียง คราวนี้ผู้เขียนก็คิดว่าจะทำอย่างไรต่อเพราะยังไม่มีทฤษฎีอะไร ก็กลับไปทบทวนเกี่ยวกับทฤษฎี ผู้เขียนก็พบว่าเอาทฤษฎีกับข้อค้นพบที่ได้มาวิเคราะห์เข้ากัน แต่กลับแปลกอยู่บางประการ เมื่อผู้เขียนถามผู้ปวยเหล่านี้ว่า แล้วบ้านป่าไผ่² ที่อยู่ใกล้วัด ที่มีทั้งเสียงระฆังวัดดัง และเสียงตีกลองประชุมของวัดที่

² อ่านรายละเอียดในวิทยานิพนธ์เรื่อง Living on the Edge: Marginality and Kui Communities of Northeast Thailand by Komatra Chuengsatiansup, (1998).

ดังมาก แดดก็ใจใหม่ เขาบอกว่าไม่ตกใจ เพราะธรรมชาติเวลาผู้เขียนไปวัด และเวลารอจะถวายภัตตาหารให้พระ พระก็ตีระฆังดังมาก ผู้เขียนยังรู้สึกตกใจ แต่บ๊าโสภาก็ก็บอกว่าแกล้งรู้สึกเฉย ๆ ไม่ตกใจอะไร

เมื่อผู้เขียนไปทบทวนทฤษฎีในทางการแพทย์พบว่า เรื่องมลภาวะเสียง (Noise pollution) มีหน่วยบ่งชี้เป็นเดซิเบลที่สำคัญ แต่ในกรณีที่ผู้เขียนค้นพบ กลับพบว่าเรื่องเดซิเบลไม่สำคัญเท่ากับความหมายอะไรบางอย่างที่ฝังอยู่ในตัวเสียง

ผู้เขียนก็กลับไปทบทวนทฤษฎีมานุษยวิทยาว่าด้วยเรื่องผัสสะ (Anthropology of the sense) ว่าในทางมานุษยวิทยามีคนเคยไปศึกษาอะไรมาบ้างเกี่ยวกับเรื่องประสาทสัมผัส หรือผัสสะของมนุษย์ ได้ข้อสรุปว่า มีจุดอ่อนที่ไม่สามารถนำมาเข้าใจปรากฏการณ์ของผู้เขียนได้ ก็คือ มานุษยวิทยาทางด้านผัสสะเน้นความหมายในเชิงเนื้อหา และมักจะเอาเนื้อหาของคำพูดมาวิเคราะห์ เช่น วิเคราะห์ว่าคำพูดนั้นมีความหมายในทางพุทธปัญญาอย่างไร เช่น คำว่า “ความรัก” เป็นอย่างไร แต่ว่าข้อค้นพบเรื่องเสียงเหล่านั้นของผู้เขียนไม่ได้อยู่ในภาษาพูด การศึกษาที่แล้ว ๆ มาส่วนใหญ่คนสนใจเรื่องความรู้สึก (sense) เสียงที่อยู่ในภาษาพูดและก็สนใจโดยที่ไม่ได้เห็นว่าเสียงเป็นสื่อของอำนาจ จะวิเคราะห์ก็วิเคราะห์เรื่องเด่นรำ ร้องรำทำเพลง รักษาโรคด้วยทฤษฎีทางดนตรี ชุ่มชื่นใจอย่างไร และมีแนวโน้มอันหนึ่งก็คือว่า สนใจเฉพาะเสียงที่มีความสละสลวย และเสียงที่มีการจัดระบบเป็นดนตรีเป็นจังหวะจะโคน จะมีการวิเคราะห์ดนตรีมาก แต่สิ่งที่ผู้เขียนไปพบเป็นสิ่งที่เรียกว่าเสียงในชีวิตประจำวัน ซึ่งเรามีปัญหากับผู้หญิงเหล่านี้ ไม่ว่าจะเสียงมอเตอร์ไซด์ เสียงเพื่อนบ้านทะเลาะกัน ชกต่อยตีกัน เสียงเครื่องจักร รถบรรทุกที่วิ่งเข้ามาในหมู่บ้าน เขาจะกลัวมาก ก็ต้องมาวิเคราะห์จากชีวิตของคนที่เราไปพบ

จากข้อค้นพบเรื่องเสียงในชีวิตประจำวันของเขา และจากแนวคิดทฤษฎีที่ไปทบทวนมา ก็จะวิเคราะห์ออกมาได้ว่า ผู้หญิงเหล่านี้ชีวิตของเขาเป็นอย่างไร เสียงเหล่านี้เป็นตัวแทนอะไร ซึ่งเป็นโสตัสัญญะ โสตัสัญญะก็คือสัญลักษณ์ของเสียง แล้วเสียงเหล่านี้แทนอะไรได้บ้าง ก็ไปวิเคราะห์ในชีวิตประจำวันของเขา ว่าที่เขาใช้ชีวิตอยู่ที่นี่มีชีวิตที่มีความสุขดีหรือเขาารู้สึกกลัวอะไร เขาคิดเรื่องอะไร เขาเป็นห่วงเรื่องอะไรที่สุด ก็ไปพบว่ามียัง 3-4 ประการที่เขาเป็นห่วงก็คือการที่ลูกหลานพาข้างเข้ามาเดินในเมือง ได้เงินสด กลับไปซื้อมอเตอร์ไซด์กลับไปใช้ที่บ้าน บางคนก็ขับกลับไปพร้อมกับข้าง บางทีเอาเงินมาให้ผู้เป็นแม่เก็บไว้ แต่แม่ไม่มีสิทธิ์มีเสียงในการกำหนดว่า เงินเหล่านั้นจะถูกใช้อย่างไร เพราะแม่รู้ว่าลูกกับสามีเข้ามาเมืองมาเดินกับข้าง ทุกข์ยากเหมือนมาขอทาน เพราะแม่ไม่มีสิทธิ์มีเสียงเลยว่า เพราะรู้ว่าไปลำบากมา อยากจะซื้ออะไรก็ต้องยอม อำนาจต่อรองก็น้อย ผู้หญิงซึ่งอำนาจ

ต่อรองน้อยอยู่แล้ว ยิ่งมาเจอโครงสร้างทางเศรษฐกิจแบบนี้ ซึ่งเงินเข้ามาทางความทุกข์ยากของตัว และลูก ผู้หญิงหมดสิทธิหมดเสียงในการต่อรองเลย เพราะฉะนั้นลูกอยากได้มอเตอร์ไซด์ต้องยอมเสมอ บางคนไม่ยอมลูกก็จะโกรธ แม้ที่ไม่มีอำนาจต่อรองอะไร บางรายเอาแม่ไปขังในห้องน้ำ หรือตีโองให้ แตะวันละลูก ๆ จนกว่าแม่จะเอาเงินที่ตัวเองไปหามา ไปดาวน์มอเตอร์ไซด์มาให้ ในขณะที่เดียวกันใน หมู่บ้านก็มีคนตายด้วยอุบัติเหตุมอเตอร์ไซด์ ซึ่งเป็นวัยรุ่นหลายรายตายก็มี ไม่ถึงกับตายก็มี อุบัติเหตุ มาก นี่ก็เป็นจุดหนึ่งให้วิเคราะห์ว่า เสียงที่วุ่น เป็นพาหะของอำนาจ มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจฝังอยู่ใน ตัวเสียงเอง เสียงนั้นอาจจะไม่มีความหมายในแง่ของการเป็นภาษาพูด เช่นเสียงมอเตอร์ไซด์อาจจะ เข้าใจว่าไม่มีความหมายว่าแปลว่าอะไร แต่มันมีอำนาจ แฝงอยู่ข้างใน ที่ทำให้เมื่อคนไปประสบกับ มันเข้าไป กระตุ้นความรู้สึกใช้อำนาจต่อรอง ความรู้สึกตกใจกลัว วิตกกังวลขึ้นมาได้อย่างมาก เหมือนกันกับเสียงพ่อแม่ทะเลาะกัน เพื่อนบ้านทะเลาะกัน เพราะเวลาทะเลาะกันแล้ว เขาจะหาข้อยุติ ไม่ได้ ตัวผู้หญิงไม่มีสิทธิที่จะเข้าไปได้เลย ที่ทะเลาะกันส่วนใหญ่ไปกินเหล้ามา ไปกินเหล้าก็เพราะไป ลำบาก มาจากการเอาข้างเข้าไปในเมือง

เพราะฉะนั้นก็มาตีความ (interpretation) ของข้อค้นพบที่ได้มาว่า เสียงเป็นสัญลักษณ์ที่เมื่อ มาตกกระทบผัสสะของผู้หญิงที่ไร้อำนาจเหล่านี้ กระตุ้นความบดบังและความไม่มีอำนาจต่อรองของผู้หญิงเหล่านี้ขึ้นมา จนมีอาการทาง clinical เกิดขึ้น คนบางคนอาจจะตีความต่างจากนี้ แต่ก็ต้อง convince ด้วยหลักฐานที่เรา มี กับทฤษฎีของเราที่ไปทบทวนมา และก็นำเสนอออกมาด้วยความเชื่อ ของเราเอง ว่าเป็นอย่างนี้ เมื่อตีความอย่างนี้นั้นมีนัยไปมากมาย ในนัยยะของกระบวนการรักษาความ เจ็บป่วยอาจจะความหมายว่า แม้ว่าหมอรักษาสวอยชินโดรมอย่างไร มีวิธีการรักษาต่าง ๆ มากมาย ก็ ไม่อาจจะรักษาให้หายได้ เพราะปัจจัยที่เกี่ยวข้องทางด้านสังคมคือโครงสร้างอำนาจในหมู่บ้านยังไม่ เปลี่ยน กลุ่มผู้หญิงเหล่านี้ยังคงมีสถานะคงเดิม สิ่งเหล่านี้ก็จะช่วยตอบคำถามได้ว่าทำไมผู้ชายไม่ค่อย มาหาหมอ เพราะโครงสร้างในหมู่บ้านให้อำนาจผู้ชายมากกว่าผู้หญิง ผู้ชายมีสิทธิที่จะทำโน่นทำนี่ตาม เสรีของตนเองมากกว่าผู้หญิง ทุกข์เหนื่อยยากก็กินเหล้าเมาเฮฮาไปตามเรื่องและสามารถใช้จ่ายเงิน เทียวเตร่ได้ตามอำเภอใจ

เพราะฉะนั้นผู้เขียนจะชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่ช่วยในการตีความหรือวิเคราะห์ข้อมูลมีอยู่ 3 ส่วนเท่า นั้นเองที่นำมาประกอบกันเข้า ก็คือ 1) ตั้งโจทย์วิจัยอะไรและคำถามวิจัยเป็นอย่างไร 2) ทฤษฎีที่เลือก เอามาใช้ในการประกอบการวิเคราะห์เป็นอย่างไร และ 3) ข้อค้นพบเป็นอย่างไร 3 ส่วนนี้เอามา ประกอบกันอย่างไรถึงจะตอบคำถามที่เราตั้งเอาไว้ได้ convincing ที่สุด นั่นแหละคือการวิเคราะห์เชิง คุณภาพ ถ้าเมื่อไรที่เรายังไม่แน่ใจและรู้สึกสับสนว่าจะวิเคราะห์อย่างไรเชิงคุณภาพ ให้กลับมาหา 3 ส่วนนี้ทันทีว่า ตรงไหนที่ยังไม่แน่น คำถามวิจัยชัดหรือยัง ข้อค้นพบมากพอหรือยัง ที่จะช่วยให้ตีความ ได้ เพราะฉะนั้นถ้าผู้เขียนเข้าไปรู้จักชีวิตโสเภณีในงานวิทยานิพนธ์ของผู้เขียนแบบฉาบฉวยก็จะไม่เห็น ว่า ลูกสาวที่ชื่อพรหมากำลังเข้าไปในเมือง กำลังเดินตามข้างอยู่ เพื่อนบ้านเขาที่ชื่อลำลี เล่าให้ฟังว่า

ชีวิตการเดินทางเป็นอย่างไร ทุกข์ยากขนาดไหน และเขารำพึงรำพันถึงลูกชายที่ไปเดินกับช้างแล้ว ถูกไล่ออกจากโรงเรียนแล้วอย่างไรบ้าง และเมื่อวันที่หลานคนที่ซื่อสุจริตประสพอุบัติเหตุมอเตอร์ไซด์ ตัวเขาเองก็เข้าใจว่าเป็นพรวิเศษซึ่งอยู่บนรถมอเตอร์ไซด์นั้น เขามีปฏิกิริยาอย่างไร แล้วเป็นไปยาวนานขนาดไหน และผู้หญิงคนอื่นๆ อย่างเช่น แม่จันทา บ้าแป่ใครอื่น ๆ ที่มีอาการคล้ายกันนี้ มีความพ้องกันในเรื่องของประสบการณ์ชีวิตอย่างไร ถ้าไม่มีข้อมูลที่มากพอ ก็ไม่สามารถวิเคราะห์ออก เพราะข้อมูลจะอยู่เป็นจุด ๆ เชื่อมโยงต่อกันไม่ได้ จึงวิเคราะห์ไม่ออก แต่ถ้าในขณะเดียวกันถ้ามีข้อมูลมากมาย แต่ไม่รู้โจทย์คำถามยังไม่ชัดและยังไม่รู้ว่าโจทย์คืออะไร เราก็อาจจะไปสละวนอยู่กับข้อค้นพบจนกระทั่งไม่รู้ว่าจะวางหรือกำหนดคำถามสำหรับโจทย์การวิจัยที่ตั้งไว้อย่างไรให้น่าเชื่อถือ (convincing)

ตัวอย่างจากการวิเคราะห์ข้อมูลโดยผ่าน 3 สดมภ์ ดังที่กล่าวมาข้างต้น อาจจะแตกแยกย่อยออกมาเป็น 10 ขั้นตอน ดังที่จะกล่าวดังต่อไปนี้ ซึ่งในแต่ละขั้นตอนมีความเกี่ยวข้องกับ 3 สดมภ์หลัก เป็นสำคัญจนแยกจากกันไม่ออก และจะช่วยเราให้วิเคราะห์ข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยใช้ตัวอย่างจากประสบการณ์การทำงานของเราเอง ดังที่กล่าวถึงไว้ในข้างต้น

- **วิเคราะห์ข้อมูลผ่าน 10 ขั้นตอน: “ความอาย” กับการเต้นแอโรบิค**

ปัญหาของเราเมื่อได้ข้อมูลขึ้นมาจากพื้นที่วิจัย เราจะแปลความหมาย (interpret) ข้อมูลเหล่านั้นอย่างไรให้ออกมาเป็นงานวิจัยหนึ่งชิ้นและมีความน่าเชื่อถือ

ในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจะแตกต่างจากการวิเคราะห์เชิงปริมาณ ในแง่ที่ว่า การวิเคราะห์เกิดขึ้นคู่ขนานไปกับกระบวนการวิจัย ไม่ใช่เก็บข้อมูลเสร็จแล้วค่อยมาวิเคราะห์ แต่มันจะเกิดขึ้นตลอดเวลาที่ตัวเราเข้าไปสัมผัสกับข้อมูล เพราะฉะนั้นอาจจะถือได้ว่ากระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลจะเริ่มไปพร้อมกับกระบวนการวิจัย ตัวอย่างเช่น มีนักศึกษามาขอปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาเรื่องการทำงานวิจัย พร้อมกับนำข้อมูลมาด้วย 2 กล่องใหญ่ และถามอาจารย์ว่า “หนูจะวิเคราะห์อย่างไรดี” ลักษณะอย่างนี้ไม่ใช่การเริ่มต้นด้วยวิธีการที่ถูกต้อง เพราะในขณะที่เราลงไปเก็บข้อมูล ควรคิดไปด้วยกัน หมุนไปมาใน 3 สดมภ์หลักดังที่จะกล่าวมาแล้ว ถ้าเรารู้ทฤษฎีมากและตั้งคำถามได้ดีก็จะคิดต่อได้มาก ถ้าไปเจอข้อมูลก็อาจจะกลับมาปรับแต่งคำถามอีก ถ้าไปเจอทฤษฎีก็อาจจะมาปรับแต่งคำถามต่อไปอีก จากคำถามใหม่ก็นำไปสู่ข้อมูลใหม่มากขึ้น ให้หมุนวนอย่างนี้ตลอดเวลา แต่ว่าเวลาที่เรามาสรุปอย่างเป็นระบบ ก็อาจจะเริ่มเป็นขั้นเป็นตอนมากขึ้น

แต่เวลาเราทำจริง ๆ อาจจะไม่ได้มีขั้นตอนเป็นไปตามลำดับตามที่กล่าวถึงต่อไปนี้ อย่างเคร่งครัด ซึ่งขั้นตอนการวิเคราะห์แบ่งได้คร่าว ๆ เป็น 10 ขั้นตอน โดยในแต่ละขั้นตอนได้ยกตัวอย่างประกอบจากเรื่องของเราเอง เพื่อการทำความเข้าใจเบื้องต้น โดยการยกรายละเอียดทั้ง 10 ขั้นตอนไป

พร้อม ๆ กับการยกตัวอย่างประกอบตามไปด้วย เพื่อแสดงให้เห็นวิธีการวิเคราะห์ตลอดทั้ง 10 ขั้นตอนว่าจะทำอย่างไรได้บ้าง

ซึ่งขอเน้นย้ำว่าการยกตัวอย่างพร้อมการวิเคราะห์ที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ เวลาเราลงมือทำจริง ๆ ไม่จำเป็นต้องแยกเป็น 10 ขั้นตอนที่แยกออกจากกันชัดเจนก็ได้ เพราะบางขั้นตอนก็มีความสอดคล้องกันไปอย่างแยกกันไม่เด่นชัดมากนัก

1) ระดมข้อมูลตามประเด็น

คำถามที่พบจากนักวิจัยมือใหม่

- 1) การระดมข้อค้นพบ เทาไรจึงจะพอ ควรจะเป็นแค่ไหน?
- 2) ทำอย่างไรจึงจะระดมข้อค้นพบออกมาได้ นักวิจัยใหม่อาจจะแตกข้อค้นพบไม่ออก จึงมีข้อเสนอแนะดังนี้

ในขั้นแรกนี้เราควรระดมข้อมูลตามประเด็นน่าสนใจต่าง ๆ ที่เราไปเจอ จัดกลุ่มข้อมูลให้เป็นไปตามประเด็นที่เราวางไว้ ตัวอย่าง

ขั้นตอนนี้จึงเป็นการระดมข้อมูลที่เรามาสัมภาษณ์ไว้จำนวนมากมาประมวลจนเห็นประเด็น หากเอาเข้าจริง ๆ เมื่อเราเดินออกจากหมู่บ้านมาก็เห็นประเด็นแล้ว น้อยมากที่จะหาประเด็นด้วยการกลับไปอ่าน ถ้าใครออกจากพื้นที่แล้วไม่ได้ประเด็นออกมาถือว่าอาจจะยังสับสนอยู่มาก หลังจากนั้นจึงมาจัดข้อมูลตามประเด็น

จากคำถามประเด็นหลักที่เราตั้งไว้คือ ทำไมคนไม่มาออกกำลังกาย แต่เป็นประเด็นคำตอบได้หลายประเด็น และยกมาหนึ่งประเด็น คือเรื่อง *ความอาย*

เช่น คนนี้เดินไม่สวย เขาอาย สังคมเป็นอย่างไรเขาถึงอาย เชื่อมโยงสิ่งต่างๆให้เป็นมุมมองที่กว้างที่สุด เช่นเวลาไปพูดกับเขาว่าทำไมไม่มาเดิน ตอบว่าไม่มีเวลา แต่ส่งลูกมาดู แสดงว่าส่วนหนึ่งเขาพูดไม่ตรงกับใจ (เอาสิ่งที่เขียนไปให้เขาดูใหม่ ขึ้นกับเหตุการณ์ บางทีคนท้องถิ่นอาจจะไม่ยอมรับ)

2) จัดข้อมูลตามประเด็น

จากข้อมูลที่ไถ่รู้เก็บรวบรวมและสอบถามชาวบ้านมาได้ มีข้อค้นพบที่คล้าย ๆ ถึงสาเหตุที่ชาวบ้านไม่กล้ามาออกกำลังกาย คือ *ประเด็นของความอาย* และจากข้อมูลของไถ่รู้ เราอาจนำมาแยกเป็นประเด็นย่อย ๆ ของเรื่องความอายได้ดังต่อไปนี้

- (1) ไม่กล้าเดินเพราะไม่เคยเดินมาก่อน
- (2) กลัวชาวบ้านหาว่า “เคียว”
- (3) ไม่มีเสื้อผ้ากีฬา รองเท้ากีฬา
- (4) ไม่เคยชินเพราะไม่สอดคล้องกับแบบแผนวิถีชีวิต

(5) รูปร่างไม่ดี

(6) กลัวคนมาดูแล้วนินทา

3) กรองหาประเด็นสำคัญ และหาความเชื่อมโยงของประเด็น

จากขั้นตอนที่ 1-2 จำต้องนำมากรองหาประเด็นสำคัญกับความเชื่อมโยงของประเด็น

เมื่อได้ข้อมูลมาแล้ว เราจะพบข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาประมวลเป็นชุด ๆ เอาทฤษฎีมาจับ หาความเชื่อมโยง เอาหลัก 3 สดมภ์มาตรวจสอบ หรือกลับไปจัดหมวดหมู่ใหม่ในกรณีที่เราอธิบายได้ยังไม่ดี แล้วจัดตารางข้อมูลและเรียงลำดับข้อมูล

ตัวอย่าง ตารางการกรองและเชื่อมโยงประเด็นจากข้อค้นพบที่ได้

วัฒนธรรมใหม่	อิทธิพลของสื่อ	ทฤษฎีทางสังคมหรือแปลกแยก
ชนบทธรรมนิยม จารีตประเพณี ผู้หญิงควรเรียบร้อย ผู้ชายไม่มา กะเทยมา ไม่ใช่ จำในพิธีกรรม	เสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย แฟชั่น รูปร่างไม่ดี ไม่เหมือนตัวแบบ ในพิธี	เด่นไม่สวย กลัวคนมาดู กลัวคนเมาท์ รูปร่างไม่กล้าโชว์

4) มองหาความน่าจะเป็น

เป็นการพยายามหาคำอธิบาย ชัดความสัมพันธ์ของข้อมูล หรือคำอธิบายที่เป็นไปได้ ว่าเราจะอธิบายภาพทั้งหมดอย่างไร เพื่อให้ได้คำตอบตามที่ตั้งคำถามวิจัยและทฤษฎีที่ตั้งไว้ตั้งแต่แรก เช่น ทำไมชาวบ้านไม่ออกมาเต้นแอโรบิค มีข้อสังเกตว่าอย่าเปลี่ยนคำถามไปเป็นบางคำถามที่กระทบต่อความรู้สึกของผู้ถูกถามและเขาอาจจะไม่กล้าให้คำตอบกับเราได้ เช่นเปลี่ยนเป็น ถามว่าเพราะว่าอายหรือเปล่าที่ไม่มาเต้นแอโรบิค?

พยายามอธิบายคำตอบของเราซึ่งเป็นผู้วิจัยในหลาย ๆ ประเด็น เช่น แบบการออกกำลังกายนี้ตอบสนองไหม เขียนผลการวิเคราะห์แล้วหาข้อสนับสนุนมาให้ผู้อ่านเชื่อในข้อค้นพบ

การอธิบายเป็นอธิบายจากข้อค้นพบ แล้วเชื่อมโยงไปสู่เหตุผล เวลาที่เราอธิบายบ่อยครั้งที่เราจะเถียงกับคำอธิบายเอง หรือบอกว่าปรากฏการณ์นี้มีคำอธิบายมาแล้วอย่างไร หรือปรากฏการณ์ของรัฐทำให้เกิดข้อถกเถียงอย่างไร เวลางานบุญงานบวชไม่อาย แสดงว่ามีเงื่อนไขของความอายอยู่ หรือนโยบายของรัฐมันแฝงอยู่ด้วยแบบฟอรัมการคิดและการแต่งตัวของชนชั้นกลาง

เทคนิคการวิเคราะห์ มาดูมีหลักฐานแย้งและสนับสนุนข้อมูลที่เรามีหรือไม่ มีการศึกษาที่โน่นที่นี่ เป็นอย่างไร ที่เราค้นพบเป็นอย่างไร หรือหาแนวคิดทฤษฎีหลักๆมาอธิบาย เช่นคำว่ามีกาละเทศะ อาจจะเจอว่ากาละเทศะเป็นอำนาจอย่างหนึ่ง ช่วยให้ข้อตกลงของเรามีน้ำหนักมากขึ้น ที่ชาวบ้านมาเดินเพราะมันไม่ถูกกาละเทศะ การแต่งตัววิธูปชาวบ้านมองว่ามันเคี้ยว เราจะทำ Agreement ให้ดี ดังนั้นจึงจำเป็นต้องมีทฤษฎีมา back up เราว่า ความอายมันมีกาละเทศะของมัน บางพื้นที่มันมีข้อยกเว้น ทำอย่างไรจะทำให้มันเป็นพื้นที่ที่ไม่อาย

คนที่อธิบายเชิงหลักฐานจะมีน้ำหนักความน่าเชื่อถือมากกว่า ย้อนกลับไปดูการทบทวนวรรณกรรมในบทที่ 2 การเอาแนวคิดทฤษฎีมาใช้มันมีเหตุผลที่รองรับอยู่ เราต้องการโต้แย้งหรือสนับสนุนทฤษฎีที่มีมาแต่ต้น ตั้งให้คำถามวิจัยมันคล้ายกับทฤษฎี เช่นวัฒนธรรมมีผลต่อการออกกำลังกาย จะช่วยในการวิเคราะห์ได้มาก และเป็นข้อเสนอแนะเชิงนโยบายได้มาก เช่นการจะมีนโยบายนี้คนสั่งการควรเข้าใจวัฒนธรรมสังคม ให้สอดคล้องกับพื้นที่

วิธีการอธิบาย

1. อธิบายข้อค้นพบให้ชัดเจน โดยใช้สามเหลี่ยม ตอบคำถามการวิจัยให้ชัด
2. คำอธิบายข้อค้นพบในลักษณะที่ไปสนับสนุนหรือโต้แย้งคำอธิบายที่มีมาก่อน โดยใช้ทฤษฎี แลหาข้อค้นพบอื่นๆ มาสนับสนุนหรืออธิบายตัวอย่างเทียบเคียง เช่นเรื่องการนำแนวคิดใหม่ๆ มาใช้ในกิจกรรมชุมชน
3. ข้อเสนอจากการวิจัยต่อสิ่งที่ค้นพบ
4. สรุป เป็นการย้ำว่าเราได้อะไรมาจากการศึกษา

5) เปรียบเทียบข้อมูล: ข้อมูลที่ลุ่มลึง-สนับสนุน

เสร็จแล้วเมื่อได้คำอธิบายที่มันเป็นไปได้ ทั้งข้อมูลที่มันลุ่มลึงและข้อมูลที่สนับสนุน อย่างเช่น มีกรณีไหนที่มันขัดแย้งกับข้อสรุปของเราหรือไม่ อย่างเช่น ทำไมมีบางครอบครัวที่มันเป็นไปตามกฎเกณฑ์ ที่เราเคยว่า ถ้ามีให้เราจัดความสัมพันธ์ใหม่

6) จัดกลุ่มใหม่ ถ้าเราอธิบายแล้วไม่ลงตัวอย่างของภาคใต้เราได้นาน เรากลับมาจัดกลุ่มใหม่ จัดความสัมพันธ์ของประเด็นใหม่

7) หากกฎเกณฑ์หรือปัจจัย มาช่วยหาคำอธิบายรวม

เมื่อได้กฎเกณฑ์ก็ได้ฟอร์มคำอธิบายแล้ว เป็นทฤษฎีเล็ก ๆ ของเราขึ้นมา ขั้นตอนของเราต่อไปที่เหลือ 2 ขั้นตอนมันจะเกิดหรือมันจะไม่เกิดก็ได้

8) กรองหาตัวแปรสำคัญ บางที่อาจจะไม่เห็นตัวแปรสำคัญ อาจจะเห็นว่าตัวแปรแต่ละตัวละมีความสำคัญเท่า ๆ กัน มีบางตัวแปรที่เราอาจจะดึงให้เด่นขึ้นมาได้ ในกระบวนการนี้เราอาจจะใช้วิธีการเชิงปริมาณขึ้นมา ค้นหาตัวแปรสำคัญ แต่ค้นหาตัวแปรบริบทสามารถทำได้อยู่แล้ว

เพราะฉะนั้นกฎเกณฑ์ หรือปัจจัยต่าง ๆ มาเชื่อมโยงกับบริบท มันก็สามารถหาความเชื่อมโยงทั้งหมดได้ เพราะฉะนั้นตรงนี้เป็น การหาคำอธิบายที่มันครอบคลุมแล้ว (ส่วนนี้ต้องเพิ่มข้อมูลอีก)

9) สร้างผังความเชื่อมโยง (optional) จะต้องเขียนผังหรือไม่เขียนก็ได้แล้วแต่ตัวเรา

10) หาบทสรุปรวม

ตัวกระบวนการดังที่กล่าวมาก็พอจะสรุปเป็นหลักการตามลำดับขั้นตอนได้ แต่เอาเข้าจริง ๆ เวลาทำวิจัยจริง ความรู้สึกและความเข้าใจที่ได้จะมาจากการลงมือปฏิบัติจริง การอธิบายขั้นตอนดังกล่าวให้ไว้เป็นเพียงหลักการเท่านั้น เพราะอาจจะพลิกแพลงได้ตามข้อมูลที่เจอในสิ่งที่เราเป็นอยู่

กล่าวโดยสรุป คือ การวิเคราะห์เชิงคุณภาพที่เรียกว่าการตีความ (Interpretation) นั้น เป็นการตอบคำถามโดยการให้คำอธิบายที่น่าเชื่อถือที่สุด ผู้อ่านอ่านแล้วมีความรู้สึกว่าเป็นไปได้และรู้สึกคล้อยตาม โดยคำอธิบายนั้นไม่ใช่ต่างเอามาจากข้อค้นพบมาปฏิสัมพันธ์ (interact) กับทฤษฎีเพียงเท่านั้น

● การเขียนรายงานวิจัย

1. เทคนิคการเขียนโดยภาพรวม

1) โครงสร้างการเขียนรายงานวิจัยเชิงคุณภาพ โครงสร้างการเขียนไม่เหมือนกัน อาจจะแตกต่างหรือแบ่งได้หลากหลาย บางครั้งขึ้นอยู่กับแบบฟอร์มของหน่วยงานที่ให้ทุนสนับสนุนกำหนดมา ซึ่งก็อาจจะต้องปรับหรือเรียงลำดับไปตามแบบฟอร์ม

2) อาจจะเขียนให้ในหนึ่งย่อหน้าให้มีใจความสำคัญ (main idea) ในหนึ่งย่อหน้าไม่ควรเกิน 7 บรรทัด บรรทัดต่อไปควรอธิบายประโยคหลัก แต่ก็ถือว่าไม่หลักเกณฑ์ตายตัว บางครั้งอาจใจความสำคัญไปหยอดในตอนท้าย แต่ว่าต้องทำให้คนอ่านรู้ว่าย่อหน้าต่อไปไม่ควรซ้ำกับกับเรื่องเดิม อีกประการหนึ่งคือ ความยาวของแต่ละย่อหน้านั้นประมาณหน้า 1-2 หน้า ควรมีหัวข้อย่อยเพื่อให้กำลังใจคนอ่าน

3) หมั่นบอกว่าขณะนี้ผู้อ่านอยู่ตรงไหนของการอ่าน ที่กล่าวมาทั้งหมดคือเรื่องนี้ เรา กำลังอยู่ตรงนี้ ต่อไปจะพูดถึงเรื่องนี้ เพื่อให้ผู้อ่านอยู่กับเรา รู้สถานะการณ์ การขึ้นจังหวะ การอ่านด้วยการดึงหัวข้อจะช่วยให้ เป็นสไตล์การเขียนที่ต้องพัฒนา

2. เทคนิคการแบ่งโครงสร้างของบท

ส่วนที่ 1 ได้มาจาก proposal

- เวลาทบทวนวรรณกรรมเป็นเพียงเพื่อให้เห็นความสำคัญของเรื่องที่ศึกษา และตั้งประเด็นได้ (ตัววรรณกรรม ในตัวโครงร่างงานวิจัย ส่วนใหญ่มักพบว่าการทบทวนวรรณกรรมเกินจำเป็น)

- methodology แก้ไขตามจริงและบอกเหตุผลผลที่ไม่ได้
- บอกภาพรวม/ โครงสร้างนำเสนอมีกี่บท แต่ละบทว่าด้วยอะไรอยู่

ส่วนที่ 2 นำเสนอข้อมูลพื้นฐานที่จำเป็นเกี่ยวกับชุมชนก่อน

- เสนอเฉพาะข้อมูลที่จำเป็น บรรยายอย่างไรให้คนรู้สึกรู้ว่าได้เข้าไปอยู่ในพื้นที่เดียวกันกับพื้นที่วิจัยไปเจอเอง เวลาเข้าพื้นที่เห็นอะไร ได้ยินเสียงอะไร ไม่มีทศเหนือ ทศใต้ เช่นพอเข้าชุมชนเห็นสี่แยกทางซ้าย ทางขวา เห็นอะไร คนอ่านจะได้มีส่วนร่วมในการเข้าไปอยู่ในชุมชนกับคุณ เช่น สร้างฉาก เหมือนยายหรือละครของไม้เมืองเดิม เสนอจากภาพกว้างลงไปหาภาพเฉพาะ จากภาพเฉพาะลงไปหาคำอธิบาย ตัวอย่างเรื่องวัยรุ่น อาจต้องพาไปรู้จักโลกของวัยรุ่นที่ร้านช้อปปิ้งออนไลน์ ตัวอย่าง เช่น บรรยายให้เหมือนกำลังพากษ์กล้องถ่ายภาพ กล้องหันไปทางไหน ก็บรรยายตาม หรือพาเดินแบบ walk through ทะลุกลางหมู่บ้านไปถึงวัด หรือบรรยายแบบจิ๊กซอคือชอยออกเป็นเรื่อง ศาสนา วัฒนธรรม ซึ่งก็อาจจะมีเทคนิคในการวางจิ๊กซออีกครั้งหนึ่ง หรืออาจจะเริ่มเขียนมาจากกรณีศึกษาที่เรา กำลังพูดถึงก็ได้ เช่นกำลังนอนป่วยอยู่บนบ้านเห็นอะไร พาคนอ่านเข้าไปในโลกของคนพิการ หรือพาเข้าไปในมิติของกาลเวลา เช่นเข้าขึ้นมาพอ แม่พาเด็กไปส่งโรงเรียน ค่อยๆ ลำดับเหตุการณ์ไปเรื่อยๆ หรือใช้กิจกรรมเป็นตัวเล่าเรื่อง เชื่อมให้เป็นเรื่องราว อ่านแล้วรู้จักหมู่บ้านแห่งนี้

-การบรรยายให้ผู้อ่านเข้าใจ Case ตัวละครและโลกของเขา ที่เราไปสัมภาษณ์มา เช่นทำอย่างไรให้ผู้อ่านเข้าใจ เข้าไปในโลกของสิ่งที่กำลังศึกษา ในส่วนนี้ฝั่งเครือข่าย แผนที่ดินเครื่องมือ 7 ชิ้นที่เราทำจะช่วยในการเขียนได้

- อย่างไรก็ตาม ก็ควรพิจารณาว่าเรื่องที่เราจะใส่เข้าไป ควรจะเกี่ยวข้องกับเรื่องที่เราจะพูดต่อไป เพื่อเชื่อมโยง เหมือนนำผู้อ่านเข้าไปกับเรา เช่นประเด็นการแต่งตัวเพื่อแอโรบิค เราอาจจะเล่าเรื่องราว การแต่งกายของคนในหมู่บ้าน ชาวบ้านนุ่งผ้าถุงไหม ใส่รองเท้าบ้างไม่ใส่บ้าง ดังนั้นนักวิจัยจำเป็นต้องเลือกข้อมูลมา Support คำอธิบาย มาบรรยายให้เห็นภาพ

- สร้างความเชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ชุมชน วิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ดั้งเดิม เช่นเวลาพาเดินเข้าหมู่บ้านอาจจะเล่าเรื่องประวัติศาสตร์ชุมชน ผสมผสานพาเดินเข้าสู่โลกของชุมชนได้

ส่วนที่ 3 นำเสนอผลการศึกษา

-นักวิจัยมือใหม่ควรอธิบายไปที่ละประเด็น เพื่อเอามาถกให้ละเอียด ให้ชัดเจน เช่น วัฒนธรรมใหม่ที่เข้ามาในชุมชน อิทธิพลสื่อ ทฤษฎีโครงสร้างทางสังคม ในแต่ละประเด็น เอาผลการศึกษามาได้นำเสนอ พร้อมกับทฤษฎี ข้อค้นพบ การวิจัยอื่นมาถก พร้อมๆกับ เอาเหตุการณ์ต่างๆมาสนับสนุน ตัวอย่างเช่น วิถีชีวิตปกติการที่ชาวบ้านรำซึ่งได้ถือเป็นเรื่องปกติ

เช่นคำอธิบายใหญ่ การที่ชาวบ้านไม่มาเต้นแอโรบิค เป็น Theme ใหญ่ ถ้าใช้เราสามารถเขียนไปได้เลยว่า ข้อค้นพบของเรา พบว่ายายเอียด .เป็ขอสม. ที่เรารู้จักมานาน ป้าเอียดทำทุกอย่างด้านสุขภาพ ยกเว้นเรื่องแอโรบิค เราคิดว่าเป็นความไม่ลงตัวของวัฒนธรรมท้องถิ่นกับการออกกำลังกาย เราคิดว่ามีสาเหตุทั้งหมด 10 ประเด็นที่อธิบายได้ดังนี้ มันเป็นไปได้ที่จะเอาตัวอย่างมากมายมาแจกเป็นกลุ่ม

- Hierachy of threme เป็นประเด็นย่อยที่อธิบายประเด็นใหญ่ เช่นเรื่องวัฒนธรรมท้องถิ่น อาจจะแตกเป็น

1. วัฒนธรรมตะวันตก เครื่องดนตรีตะวันตก
2. การแต่งกายของชาวบ้าน
3. กาลเทศะที่ควรเดินแรงต้นกา

ในข้อที่ 3 นี้ อาจจะแตกลงไปอีก เป็นประเด็นย่อยๆ ลงไปอีก และเมื่อเราอธิบายเล็กๆ ไปแล้วเราจึงมาสรุปอีกครั้งหนึ่ง

ข้อสังเกต อาจบอกจุดอ่อนหรือชี้ว่าไม่ใช่วิธีที่เขาเข้าใจ (Water fight of agreement) หรือใส่ตารางรูปภาพ ไดอะแกรมได้ รูปถ่าย เอามาใส่ในรายงานการวิจัยได้ โดยหลักใหญ่ก็คือต้องมี Agreement ไว้ก่อน แล้วจึงเอาข้อมูลเชิงปริมาณมาสนับสนุนข้อถกเถียงของเรา อาจดึงบางประเด็นที่พบมาถกเถียงต่อ เช่นพบว่าเรื่อง เคียวนาสนใจก็ดึงขึ้นมา ว่าในการศึกษาของคนนั้น คนนี้ว่าอย่างไร อธิบายว่าในชุมชนที่เป็นอย่างนี้มันมีเงื่อนไขของมัน ว่าในบริบทไหนคนแก่เต้นได้ บทไหนคนแก่ไม่เต้น ทำไมผู้นำ ไม่เต้น การดึงประเด็นมาเล่นทำให้งานวิจัยมีเสน่ห์

ส่วนที่ 4 ส่วนสุดท้าย (ส่วนจบ)

เทคนิคการจบเรื่อง

- นำเสนอประเด็นของที่เราค้นพบ ตอบแล้วย้ำในประเด็นของคำถามการวิจัย เหมือนตอกลิ้ม ตอกย้ำ ความเข้าใจให้กับผู้อ่าน

- อาจจะสรุปรวบยอดเป็นข้อๆ 4-5 ข้อ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจภาพของบทสรุปทั้งหมด (Sense of closures)

- โดยความคาดหวังว่าถ้าผู้อ่านจำเนื้อหาไม่ได้ การแบ่งเป็นข้อจะช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจ และจะช่วยทำให้เขากลับไปอ่านในเนื้อหาในส่วนที่เขาจะรู้สึกได้ว่ามีบางส่วนที่เป็นประโยชน์ต่อเขา

- นำเสนอประเด็นให้คิดต่อ ซึ่งเป็นประเด็นที่เราซึ่งเป็นผู้เขียนงานวิจัยได้ค้นพบไว้ แต่ไม่ใช่ประเด็นหลักที่เราต้องการหาคำตอบ จึงเขียนถึงเพื่อให้จุดประเด็นให้ผู้อ่านได้ต่อยอดได้

3. เทคนิควิธีการเขียนข้อมูล

ในส่วนเนื้อหาของงานวิจัย

1) หัวใจของการเขียนกรณีศึกษา (case) คือในภาษาอังกฤษเรียกว่า speak to the case คือให้ case เป็นผู้บอกเรื่องเล่า เพราะฉะนั้นสิ่งที่เราจะต้องเขียนขึ้นมาก็คือเอาเหตุการณ์ (evident) หรือเรื่องราว (story) ที่เราไปเจอมาเป็นตัวเดินเรื่อง

2) ข้อมูลที่เราได้มาเราไม่ได้ใช้ทั้งหมดมาเขียน เวลาที่เราเขียน case บ่อยครั้ง จะมีเรื่องเยอะมากมายเพราะเราไปเจอมา จำไว้ว่าเรื่องที่เรไปเจอมา 100% เราไม่ได้นำมาเขียนทั้ง 100% อย่างมาก 10% ที่เหลือเป็นเรื่องที่ไม่รู้เอามาบอกทำไม ปัญหาจะรู้ได้อย่างไรว่า 10% ไหน จะต้องเอา case มานั่งดูก่อนว่า case นั้นจะบอกอะไร จะสะท้อนอะไร อะไรคือหัวใจของ case ถ้าหาหัวใจของ case ได้เราจึงจะรู้ว่าเราควรจะเล่าอย่างไร ถ้าเรายังหาหัวใจของ case ไม่ได้ เราจะเล่าไปตามความเคยชิน ความเคยชินคือเราไปอ่านอะไรมาแล้วเราคุนก็จะเล่าไปตามนั้น ยกตัวอย่างเช่น เวลาเราเขียนถึงหมู่บ้านเราก็จะต้องบอกว่าทิศเหนือจรดนั้น ทิศใต้จรดนี้... อันนี้แบบมาตรฐานที่เราคุนมา ถามว่าจำเป็นหรือไม่ ก็ไม่แน่เสมอไปแล้วแต่ว่าเรื่องที่เรจะบอก จะบอกอะไร แล้วการบอกว่าทิศเหนือจรดอะไร ทิศใต้จรดอะไรต้องสำคัญเราถึงเอามาบอก ถ้าไม่สำคัญก็ไม่ต้องเอามาบอก เพราะฉะนั้นตัวหัวใจของเรื่องเราต้องการให้เรื่องนี้บอกอะไร จะเป็นตัวกำกับที่เหลือหมดเลย case แต่ละ case เราจะให้เรื่องนั้นบอกอะไร สิ่งที่เราต้องการบอกตอนนี้คือ ลักษณะเด่นของงานบริการที่เราทำอยู่ เเด่นตรงไหน เเด่นจุดไหน จะบอกอย่างไรกับ primary care ถ้าได้ตัวนั้นแล้วที่เหลือก็จะตามมา

สมมติเราได้ตัวหัวใจของเรื่องมาแล้ว เวลาที่เราจะมาเขียนเรื่องราว หลักการของการเขียนเรื่องเล่า เวลาเราไปเจอเรื่องอะไรต่าง ๆ เราจะเขียนเรื่องราวต่าง ๆ ขึ้นมามีวิธีเขียนอยู่ 2 แบบคือ

แบบที่ 1 เขียนแบบใส่ตาราง หมายความว่าเราชอยเรื่องราวเป็นบล็อก ๆ โดยจะใช้เกณฑ์อะไรก็ได้แล้วแต่ ก็เป็นวิธีหนึ่งซึ่งเรามักจะถนัด เรียกว่าเป็นการเขียนแบบตาราง

แบบที่ 2 เป็นการเขียนแบบร้อยลูกปัด แปลว่า เวลาเราเขียนเวลาเราร้อยลูกปัดจะมีสายเชือกอยู่ตรงกลาง สายเชือกนั้นคือเป็นสิ่งที่ร้อยเรื่องราวทั้งหมดเอาไว้ด้วยกัน ซึ่งก็คือ

หัวใจของเรื่องนั่นเอง เพราะฉะนั้นเวลาเราเขียนเรื่อง หัวใจของเรื่องเป็นอย่างไร ตัวอะไรจะมา ร้อยจะมาบอกหัวใจของเรื่อง เวลาเราได้สิ่งที่เรามาร้อยเรื่องเอามาไว้ด้วยกันหมด เวลาเรา เลื่อนเนื้อหาเอามาเรียงจะเหมือนกับการร้อยลูกปัด เรามีลูกปัดอยู่หนึ่งตะกร้า เราไม่ได้เอาทุก ลูกปัดมาเรียง จะต้องคิดก่อนว่าเราจะเรียงอย่างไรให้ร้อยต่อเป็นเรื่องเป็นราวสวยงามอย่างนี้ อันไหนจะมาก่อน อันไหนจะมาหลัง จะสลับด้วยอะไร

การวางโครงเรื่อง (Plot)

วิธีการเขียนของเราจะต้องวางโครงเรื่องในการเขียน โครงเรื่องคือเรื่องที่สรุปย่อที่สุด 3 - 4 บรรทัดหรือ 3 - 4 ประโยค เช่นโครงเรื่องคือ ชีวิตของกรณีศึกษาที่สลับซับซ้อนของลุงคนหนึ่งซึ่ง ต้องการคนดูแลที่สลับซับซ้อนไม่แพ้กัน

การเดินเรื่อง

พอได้เค้าโครงแล้วขั้นตอนต่อไปคือจะเดินเรื่องอย่างไร การเดินเรื่องไม่จำเป็นต้องเป็นลำดับ ตามเค้าโครง จะย้อนไปสลับไปสลับมาก็ได้ แต่ขอให้การเดินเรื่องให้รับใช้เป้าหมายของเรา ว่าเรื่อง ยุ่งยากสลับซับซ้อน สมมติจะบอกว่ากรณีศึกษาที่เรา กำลังจะนำเสนอมีความสลับซับซ้อนมาก เรา รู้ว่า จะเสนอ case นี้ให้สลับซับซ้อน เราจะเดินเรื่องอย่างไร เดินเรื่องให้เห็นความสลับซับซ้อนที่ซ้ำเดิม กระทำซ้ำเดิมกับ case นี้ให้มีความซับซ้อนมากขึ้นจะเดินอย่างไรให้คนอ่านแล้วรู้สึกเหมือนกับที่เราไป ทำงาน เพราะฉะนั้นหัวใจของเรื่อง โครงเรื่อง กับการเดินเรื่อง และ 3 อันนี้จะเป็นตัวกำกับว่าเราจะ เขียนอะไร ที่นี้การเดินเรื่องเวลาร้อยลูกปัดเราอาจจะแบ่งกลุ่มของลูกปัดออกเป็น 3 กลุ่มหลัก ๆ คือ

1.ปูพื้น ถ้าสังเกตให้ดูงานที่เขียนมาโดยเฉพาะคนที่มีโอกาสมาแล้วเป็น case ส่วนมากจะเริ่ม ตัวละครเลย ในทางการเขียนเรื่องเล่า ส่วนของการปูพื้นจะมี 2 องค์ประกอบ คือ

- (1) **เกริ่นนำ** ก่อนว่าเรื่องนี้จะเกี่ยวกับอะไรซึ่งส่วนใหญ่เราทำได้ อย่างเช่นบางคนก็เกริ่น นำว่าชีวิตเราเกิดมาบางครั้งก็เลือกไม่ได้ เกริ่นนำตัวนี้ไม่ใช่เกริ่นนำแค่พอให้ดูแบบ แปลกเท่านั้น ยังต้องบอกด้วยว่าเรื่องที่ คุณจะอ่านต่อไปนี้จะ เป็นเรื่องทำนองไหน
- (2) **การสร้างฉาก** ก่อนที่เราจะนำเสนอตัวละคร เราอาจจะต้องให้ฉากก่อนว่า จะเป็น เรื่องอะไรก็ได้ อาจจะเป็นเรื่องในหมู่บ้าน เป็นเรื่องในครอบครัว เป็นเรื่องของกองขยะ แต่จะเป็นฉากที่ตัวละครของเราจะเข้ามา มีเรื่องมีราวเกิดขึ้น ในส่วนลูกปัดกลุ่มแรก การปูพื้นจะต้องมีส่วนนำ เกริ่นนำ และ ก็การเริ่ม set ฉาก ฉากจะเป็นเรื่อง tension เรื่องสมรักถูกขัดต่ออยู่ ที่ทำให้เริ่มให้คนรู้สึกว่าเป็นตัวบอกตอนท้ายว่าทำไมเขาถึงไม่ อยากมาโรงพยาบาล มัน เป็นความเจ็บปวดเป็นความกลัวของเขาที่กำกับชีวิตเขา มา ตลอดและมีผลอยู่อย่างนั้น

2.การเดินเรื่องไปสู่ highlight เราจะเริ่มแนะนำตัวละครสำคัญ ๆ ขึ้นมา เวลาแนะนำตัวละครไม่จำเป็นต้องเอาผังเครือญาติมาไล่ทั้งหมด หรือเอารูปร่างหน้าตา เราต้องมานั่งนึกดูว่าเราแนะนำตัวละครไปเพื่ออะไร เรื่องที่เราแนะนำจะมีความหมายในการอ่านและเข้าใจตัวละครเหล่านี้อย่างไร สมมติว่าแนะนำตัวละครบางตัวตอนท้ายของเรื่อง การแนะนำตรงข้างต้นจะไปช่วยขยายสิ่งที่เรานำเสนอต่อไปเรื่องๆ อย่างไร เพราะฉะนั้นเราแนะนำตัวละครเท่าที่จำเป็นเท่าที่เขาคouldเห็นตัวละครนั้นได้ ไม่จำเป็นต้องบอกทุกเรื่อง สัดส่วนความสูง น้ำหนักอะไรก็ไม่ต้องบอกก็ได้ถ้าไม่จำเป็น แต่ถ้าจำเป็นอย่างกรณีของที่ลดความอ้วนได้ เราก็จะบอกเริ่มด้วยรูปร่างที่อ้วนมากในปัจจุบัน และไปตลบตรงข้างหลังว่าระหว่างกลางเรื่องว่าแกเคยอ้วนมาก คือให้ข้อมูลเพื่อไปรับใช้Plot ของเราที่เราจะเดินต่อไปในอนาคต แต่เป็นเรื่องอื่นก็ไม่ต้องบอกก็ได้ ไม่จำเป็นต้องเป็น format ตายตัว บอกเท่าที่จำเป็นก็พอ หลักการในการเดินเรื่องไปสู่ highlight คือ แนะนำตัวละครแต่พอสมควรแล้วเดินเรื่องไปเรื่อย ๆ แต่ต้องมี highlight อยู่ในใจก่อนว่าเหตุการณ์หรือเรื่องราว

highlight

มี 2 ประเภทคือ

(1) เหตุการณ์

(2) เรื่องราว

จะมีเหตุการณ์หรือมีเรื่องราวอะไรที่จะเป็นประเด็นของเรื่องนี้ เรื่องเหล่านี้ทั้งหมดจะมาเด่นสุด ตรงนี้เป็น highlight ของเรื่อง เวลาเดินเรื่องก็เดินเรื่องไปสู่ highlight highlight อยู่ตรงไหนหามาก่อน บาง case ฟังแล้วเห็น้อยแทน มี highlight เยอะ เป็นไปได้หลายเรื่อง มันขึ้นอยู่กับเรื่องที่เราจะบอกคืออะไร คือหัวใจของเรื่องอยู่ตรงไหน ตัว highlight เวลาเราเดินเรื่องไปเรื่อย ๆ ให้เรามีจินตนาการอย่างนี้ว่า การเดินเรื่องเหมือนกับการปลดก้นหอย คือจะคลี่ออกทีละชั้น ให้เขาเห็นเท่าที่จำเป็น เพื่อจะนำไปสู่เรื่องอยู่ถัดไป ๆ แล้วเขาเดินตามที่เราเปิดเผยทีละนิด อันนี้คือหน้าที่ของ text คือเรื่องเขียนจะบอกทีละส่วนอยู่แล้ว แต่คุณจะต้องมีอยู่ในใจว่าส่วนไหนบอกก่อนบอกหลัง ลำดับไปอย่างไร เพื่อไปสู่ highlight

การบอกเรื่องเล่าเป็นลำดับแบบนี้สำคัญ story เรื่องราวที่เราไปเจอเป็นตัวบอก ไม่ใช่อาศัยเราเป็นผู้สรุป ให้เรื่องเล่าเป็นคนบอกแทน ให้เรื่องบอกแทนเราเสมอ ไม่อย่างนั้นจะไม่ใช่ case study มันจะเป็นความเห็นของผู้เขียน เราจะเป็นคนพูดแทน แต่เราต้องการให้ case เป็นผู้พูด เพราะฉะนั้นเขียนไปต้องมี highlight อยู่ในใจและลำดับไปถึง highlight ในระหว่างดำเนินไปจะมีเรื่องเล่าหลายเรื่องเอามาเสริมประเด็นเพื่อที่จะขมวดไปสู่ highlight อันนี้เป็นส่วนที่ 2 ของสายสร้อยของลูกบิด

3.ส่วนสรุป ไม่จำเป็นต้องเป็นการสรุปแบบว่าเพราะฉะนั้นเราถึงทำโครงการแบบนี้ขึ้นมา เพราะฉะนั้น จบ.ถึงมาสนับสนุน มันไม่จำเป็น ให้เรามองหาว่าการสรุปเป็นการสรุปที่ไปหาหัวใจของ

เรื่องอย่างไร เราไม่ได้เขียนรายงานให้ผู้บริหารหรือผู้บังคับบัญชาของเรา แต่เรากำลังสื่อเรื่องเล่าที่บอกคุณค่าของงานปฐมภูมิ (primary care) เพราะฉะนั้นข้อสรุปมันเป็นไปเพื่อการนี้ การสรุปไม่จำเป็นต้องเป็นแต่หลักการหรือว่าสรุปดังจะเห็นว่าจากกรณีนี้การมีส่วนร่วมของชุมชนจะสำคัญมาก ไม่จำเป็นต้องเป็นอย่างนั้น

การสรุปจะสรุปด้วยเรื่องเล่าก็ยังได้ เป็นเรื่องเล่าสั้น ๆ ที่ขมวดปมของเรื่องที่เราเคยเล่ามา เราสรุปอย่างไรตรงข้างล่างนี้ สมมติผมเขียนเรื่องสมรัก เราอาจจะมาสรุปเรื่องเขาฝันว่าตัวเองเป็นลูกเจ้าก็ได้ก็แล้วแต่ ผมอยากให้เห็นความสลับซับซ้อนของ case แล้วแต่เราจะเอามาสรุป เอากรณีมาสรุปก็ได้ เอาเรื่องเล่ามาสรุปก็ได้ แต่ว่าต้องสรุปเป็นนามธรรมอีกทีนะ ไม่จำเป็นต้องสรุปโดยเอาเรื่องมาขมวดได้จะยิ่งดี อย่างในกรณีของสมรักเราก็เห็นชัดว่าซับซ้อน แต่เราจะทำอย่างไรให้สื่อความซับซ้อนนี้ให้เห็นว่างานนี้ไม่ใช่งานกระจอก ไม่ใช่งานที่คุณจะนึกว่างานปฐมภูมิ (primary care) ใครก็ทำได้ เราต้องการการฝึกอบรม เราต้องการทักษะ เราต้องการความสามารถขั้นสูงไม่แพ้คุณหรอก จะบอกว่างานเราง่ายแบบนี้มันไม่ง่าย ทำอย่างไรเราจะสื่อตรงนี้ออกมาได้ เพราะฉะนั้นการเขียนแบบนี้เรากำลังทำหน้าที่เปลี่ยนแปลงโลกด้วยเรื่องเล่า เราจะมีปัญญาเขียนเรื่องเล่าได้ดีขนาดไหน เรื่องเล่าเป็นงานศิลปะ เขียนเรื่องเล่าจะต่างจากการเขียนตำราอาหาร แต่ว่าเวลาเขียนเรื่องเล่าเป็นศิลปะเพราะฉะนั้นศิลปะทุกแขนงต้องการการฝึกฝน งานวิจัยเชิงคุณภาพก็เหมือนกัน ต้องการการฝึกฝน เขียน case แรกอาจจะยาก แต่ถ้าผ่านไปสัก 2-3 case เราคิดว่าพอที่เราจะคลำทางไปได้

การฝึกการเขียนเรื่องเล่าเป็นส่วนสำคัญของงานวิจัยเชิงคุณภาพทุกชิ้น งานวิจัยเชิงปริมาณเสนอการวิเคราะห์เกี่ยวกับตัวเลขเป็นสำคัญ แต่งานวิจัยเชิงคุณภาพสำคัญอยู่ที่การวิเคราะห์ตัวเรื่องหรือเรื่องเล่า เพราะฉะนั้นเราต้องมีทักษะในการเล่าเรื่องเป็น และในอนาคตงานวิชาการในระดับที่เราทำงานในงานปฐมภูมิ (primary care) น่าจะมีงานวิจัยเชิงคุณภาพมากขึ้น งานวิจัยเชิงคุณภาพหลักการไม่เหมือนกัน ซึ่งก็มีจุดแข็งในการทำเรื่องบางเรื่องที่งานวิจัยเชิงปริมาณทำไม่ได้

● หลักของการวิเคราะห์

- ควรจะบอกวิธีการหลักๆ ไว้ให้เขาทราบเพื่อสามารถนำไปใช้ได้ จะวิเคราะห์แบบไหนกับเนื้อหาแบบไหน ทำตารางเพื่อให้รู้ว่าเนื้อหาแบบไหนจะใช้วิธีการไหน เช่นวิธีวิเคราะห์เพื่อหามุมมองของคนใน , หาวิธีที่ง่าย และเข้าใจ อธิบายให้เห็นภาพชัดเจน

- ในส่วนของการวิเคราะห์ ต้องเขียนให้กว้างๆ ไว้ก่อน เช่น การวิเคราะห์เชิงคุณภาพโดยอาศัยแนวคิดทฤษฎีมาบรรยายและการถกกับงานวิจัย

- วิธีการวิเคราะห์ ข้อมูลแบบการตีความ (Interpretative method) ในการวิเคราะห์และตีความใช้ทฤษฎีการวิเคราะห์วาทกรรม (discourse analysis) มาเป็นกรอบอธิบาย

- Descriptive Analysis วิเคราะห์เชิงพรรณนา ในส่วนที่สามารถใช้ข้อมูลเชิงปริมาณมาสนับสนุนก็จะใช้ด้วย

- การวิเคราะห์เชิงสัญลักษณ์ (โดยส่วนใหญ่จะเขียนเป็นหัวข้อใน methodology ให้มีพื้นที่ศึกษา ขอบเขตเชิงกายภาพ เวลา ขอบเขตในเชิงเนื้อหา)

● เทคนิคการเขียนบรรณานุกรม

- ต้องรู้วิธีเขียนบรรณานุกรม อาจจะได้จากแบบฟอร์มที่กำหนดโดยแหล่งทุน

- เมื่อได้เอกสารหรือวรรณกรรมที่เราต้องใช้มาต้องรีบบันทึกบรรณานุกรมไว้

การอ้างปีที่พิมพ์ ต้องอ้างจาก editor พิมพ์ครั้งที่เท่าไร เวลาจะส่งตีพิมพ์ใน วารสารจะระบุ reference ว่าเขาต้องการแบบไหน

- การอ้างอิงเอกสารที่ไม่ตีพิมพ์ พวก lecture จากที่ประชุม ที่จริงไม่น่าอ้างอิง แต่จะอ้างอิงในลักษณะข้อค้นพบ กรณีวิจัยเชิงคุณภาพ จากการพูดคุย อาจใส่ในฟุตโน้ต แต่ส่วนมากจะบอกไปในเนื้อหา บรรยายไปเลย เช่นเป็นการคุยกับนักวิชาการแล้วอ้างอิงเขามา อาจอ้างว่าเป็นการพูดคุยส่วนตัว ในบรรณานุกรม

- การเรียงตามลำดับตัวอักษร รายละเอียดเนื้อหา จะใส่เครื่องหมายอะไร อย่างไร ควรบอกรายละเอียดได้ด้วย ชื่อคน พ.ศ. เลขหน้า paper ที่ review มากๆ จะเรียงลำดับหมายเลข การอ้างหน้าหรือไม่ ถ้าเป็นไปได้ให้เขียนเลขหน้า ด้วย

ยกตัวอย่างให้ดูว่า แบบที่ใช้กันทั่วไป

- คนเขียน คนเดียวกัน ปีเดียวกันจะเรียงก่อน -หลัง โดยเรียงลำดับตามตัวอักษรแรกของชื่อเรื่อง

- คนเขียนคนเดียวกับเขียนกับคนอื่นในปีเดียวกัน จะเรียงโดยให้คนเขียนคนเดียวขึ้นมา ก่อน

- ใส่ power point ที่อาจารย์จุฬาทำ เรื่องการเขียน reference

- อ่านเพิ่มในหนังสือหลักการบรรณานุกรมฉบับ ที่ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัยตีพิมพ์ออกมา

บรรณานุกรมหนังสือที่น่าสนใจ

ชาย โพธิ์สิตา. (2547). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ข่าวสารและการศึกษาด้านประชากร, สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

แบร์รีแมน, เจอรัลด์. (2530). *เบื้องหลังหน้ากาก*. อุททอง ประศาสน์วินิจฉัย แปล. กรุงเทพฯ: รู้แจ้ง.

(หนังสือเล่มนี้ เจอรัลด์ แบร์รีแมน (Gerald Berreman) เขียนไว้ว่า “ชาวบ้านจะช่วยกันปิดบังเรื่องราว ๆ ของตนไว้เสมอ เมื่ออยู่หน้าคนภายนอก” เนื่องจากการที่เราจะได้มาซึ่งข้อมูลของชุมชนจากวิธีการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เราอาจจะได้ภาพเบื้องหน้าในด้านดีของชุมชนเป็นส่วนใหญ่ เพราะในสภาพความเป็นจริง มักจะไม่มีใครในชุมชนอยากจะเล่าเรื่องราว ๆ ให้คนแปลกหน้าฟัง การเก็บข้อมูลจึงควรสนใจภาพเบื้องหลังด้วย ด้วยวิธีการวิจัยภาคสนามที่จะต้องคลุกคลีอยู่ในชุมชนเป็นเวลานาน)

ปรีดา เฉลิมเผ่า กอนันตกุล. (บรรณาธิการ). (2545). *คนใน: ประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

(เป็นหนังสือที่รวบรวมบทความเกี่ยวกับประสบการณ์ภาคสนามของนักมานุษยวิทยาไทยหลายคนด้วยกัน เช่น อ.อศิน รพีพัฒน์ อ.ศรีศักร วัลลิโภดม อ.อาณันท์ กาญจนพันธุ์ เป็นต้น เป็นการจุดประกายให้ผู้อ่านเกิดการตั้งคำถามกับงานภาคสนามในแง่มุมต่าง ๆ)

สุภางศ์ จันทวานิช. (2531). *วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อุทัย ดุลยเกษม. (บรรณาธิการ). (2544). *คู่มือการวิจัยเชิงคุณภาพเพื่องานพัฒนา*. ขอนแก่น: สถาบันวิจัยและพัฒนา, มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ภาคผนวก

ภาคผนวก
โครงงานวิจัย
(proposal)

- **ปัญหาอุปสรรคที่นักวิจัยหน้าใหม่พบในการเริ่มต้นเขียนโครงงานวิจัย**

ไม่รู้จักงานวิจัยเชิงคุณภาพ

ไม่รู้ว่าโครงงานวิจัยคืออะไร

ไม่รู้ว่าเริ่มต้นตรงไหน

ไม่รู้ว่าจำเป็นต้องรู้อะไรบ้าง

ไม่รู้ว่าครอบคลุมอะไรบ้าง

ไม่รู้ว่าต้องเตรียมข้อมูลอะไร

ไม่รู้ว่าเขียนไปทำไม

จะรู้ได้อย่างไรว่าเขียนแล้วดี

ขาดที่ปรึกษาและผู้ชี้แนะ

- **องค์ประกอบของโครงงานวิจัย**

1. ชื่อเรื่อง
2. ความสำคัญและที่มาของปัญหา
3. วัตถุประสงค์
4. คำถามการวิจัย
5. กรอบแนวคิด
6. ทบทวนวรรณกรรม
7. ระเบียบวิธีวิจัย
8. กลุ่มเป้าหมาย
9. ระยะเวลาดำเนินการ
10. งบประมาณ
11. นิยามศัพท์

การเริ่มต้นเขียนโครงร่างงานวิจัยจริง ไม่จำเป็นต้องเขียนไปตามลำดับดังในสี่เหลี่ยมข้างบน หลายคนอาจจะเริ่มด้วยวิธีการตามความถนัดของตนเอง จากการคุยกับหลาย ๆ คนที่กำลังอยู่ในระหว่างการทำวิจัยจะพบว่า บางคนจะเขียนชื่อเรื่องได้เมื่อสิ้นสุดการทำวิจัยแล้ว บางคนจะเขียนหลักการและความสำคัญของปัญหาก่อน บางคนจะเขียนบททบทวนวรรณกรรมก่อน เป็นต้น

การเขียนโครงร่างงานวิจัยมีความจำเป็นต้องเขียนสำหรับคนที่จะต้องขอทุนสนับสนุนในการทำวิจัย อาจจะเริ่มต้นด้วยตัวอย่างดังต่อไปนี้

เราอาจจะเริ่มเขียนจากหัวข้อ *ความสำคัญและที่มาของปัญหา* เพราะจุดนี้อาจจะจะเป็นจุดเริ่มแรกและเป็นที่มาที่ทำให้เราสนใจเรื่องที่จะเลือกมาทำวิจัย

● เทคนิคการเขียนโครงร่างงานวิจัย (proposal)

1. ชื่อเรื่อง

หลักการตั้งชื่อเรื่องที่จะวิจัย ก่อนอื่นต้องเริ่มจากการเตรียมโครงการวิจัยมาแล้วว่าสนใจอยากจะศึกษาเรื่องอะไร จึงเข้ามาสู่การตั้งชื่อเรื่องที่น่าสนใจและทำให้งานวิจัยนั้นมีความสำคัญ

สิ่งที่ควรคำนึงถึง

1. ชื่อเรื่องควรสื่อถึงเรื่องราวปัญหาที่เราจะศึกษา / สนใจ
2. ชื่อเรื่องควรสื่อให้เห็นขอบเขตที่จะศึกษาเช่น กลุ่มประชากร/คน สถานที่
3. ชื่อเรื่องควรสะท้อนแก่นของเรื่องเป็นชื่อที่ไม่ซ้ำใคร
4. เป็นชื่อที่เห็นแล้วชวนให้คิดต่อ น่าสนใจติดตาม อยากรู้ให้ได้โดยอาจจะเป็นการนำไปทำให้เกิดประโยชน์หรือเรื่องใหม่ หรือเรื่องที่คนนึกไม่ถึง
5. ควรทบทวนเสมอว่าเราต้องการสื่ออะไรให้แก่ผู้อ่านชื่อเรื่องนั้น ให้ลองนึกถึงการตั้งยี่ห้อสินค้า เราอยากได้อะไร ทำเงินได้/ ปึง/ ดึงดูดคนพวกหนึ่ง/ ที่สำคัญคือ เราต้องการสื่ออะไร เราต้องตกผลึกแล้ว นอกจากนี้ยังคำนึงระหว่างการใช้ชื่อที่ถูก กับการสื่อให้มีสาระ ตอบสนองวัตถุประสงค์ของเราได้
6. ควรตั้งชื่อให้สั้นที่สุด สื่อความหมายที่ไม่กว้างหรือแคบเกินไป กระชับ และได้ใจความ สามารถสื่อถึงสิ่งที่ศึกษาได้มากที่สุด ตรงตามเนื้อหาการวิจัยที่ต้องการ โดยขมวดประเด็นมาช่วยในการวางหัวเรื่อง
7. ใช้ภาษาที่เข้าใจง่าย เหมาะสมกับกลุ่มผู้อ่าน โดยอาศัยศิลปะของภาษาที่นำมาตั้งชื่อ

8. ชื่อทางวิจัยเชิงปริมาณคำนี้ตัวแปร ชื่อจะบอกชนิดของงานวิจัยได้ว่าเป็นเชิงปริมาณหรือคุณภาพ ซึ่งแนวโน้มของงานวิจัยคุณภาพ ชื่อจะออกมาทางอ่านแล้วรู้สึกดึงดูดความสนใจ
9. การตั้งชื่อโดยมีวัตถุประสงค์เข้ามาเกี่ยวข้อง หรือเงื่อนไขที่ผูกพันด้วย เช่น แหล่งทุน หรือเป็นงานศึกษาที่องค์กรกำหนดมา อาจจะต้องตั้งอย่างหนึ่ง แต่ถ้าเป็นงานเพื่อนำไปเสนอผู้สาธารณะก็ต้องตั้งอีกอย่างหนึ่ง เช่น โครงการวิจัยเพื่อการพึ่งตนเองด้านสุขภาพในระดับครอบครัวและชุมชน เป็นโครงการที่นำเสนอให้กับสำนักงานคณะกรรมการแห่งชาติผู้สนับสนุนทุนการวิจัย แต่เมื่อนำมาเสนอให้กับสาธารณชนตั้งชื่อว่า พลวัตสุขภาพกับการพึ่งตนเอง: ภาคชนบท เป็นต้น
10. ในการศึกษาบางเรื่อง/ บางกรณี อาจจะมีชื่อรอง เพื่อให้เกิดความชัดเจนหรือมีรายละเอียดที่เฉพาะเจาะจงลงไป หากชื่อหลักนั้นสื่อความหมายที่กว้างเกินไป ทำให้สื่อความหมายที่คลุมเครือเกินไป เช่น เรื่องพฤติกรรมสุขภาพของวัยรุ่นไทยในการกินอาหารจานด่วน (fast food) อาจจะแก้โดยการตั้งชื่อเฉพาะเจาะจงเพิ่มลงไป เป็นชื่อรอง และใส่เครื่องหมาย colon (:) หน้าชื่อรองนั้น ตัวอย่างจากชื่อเรื่องดังกล่าวปรับแก้ไขเป็น พฤติกรรมสุขภาพของวัยรุ่นไทยในการกินอาหารจานด่วน (fast food) : กรณีศึกษาโรงเรียนสตรีวิทยากับการกินมันฝรั่งทอดกรอบ (french-fried)

ข้อแนะนำ

การตั้งชื่อเรื่องในทางปฏิบัติที่น่าจะทำได้สุดท้าย มักพบว่าชื่อที่ดีและมีความลงตัวมักจะได้อีกหลังจากคิดกระบวนการต่าง ๆ ชัดมาก่อน หรือคิดชื่อมาแต่ต้นแล้วก็จะมีการปรับชื่อใหม่อีกที ก็ได้เพื่อการสื่อให้ชัด นอกจากนี้ ในเบื้องต้น อาจจะกำหนดชื่อชั่วคราวขึ้นมาก่อน สามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่สิ่งที่ควรคำนึงคือ ชื่อเรื่องควรจะครอบคลุมประเด็นงานวิจัย ขอบเขตของการศึกษา และลักษณะของข้อมูลและแนวทางการศึกษา

2. ความสำคัญและที่มาของปัญหา

สำหรับหัวข้อนี้แหล่งทุนบางแห่งใช้คำว่า **หลักการและเหตุผล** หัวข้อนี้เป็นส่วนแรกของการเขียนโครงร่างการวิจัย ภายใต้หัวข้อนี้ผู้ทำวิจัยต้องแสดงเหตุและผลให้คนอื่น ๆ ที่สนใจงานวิจัยมาอ่าน แล้วมองเห็นความสำคัญของประเด็นการทำงานวิจัยเรื่องที่กำลังอ่านอยู่นี้ โดยเฉพาะถ้าผู้ให้ทุนหรือแหล่งสนับสนุนทุนวิจัยอ่านหัวข้อหลักการและเหตุผลของโครงการวิจัยแล้วต้องคิดว่า “โครงการวิจัยนี้สมควรทำเป็นอย่างยิ่ง” ดังนั้น จึงสมควรสนับสนุนทุนวิจัย โดยเฉพาะเมื่อผู้บริหารอ่านแล้วคิดว่าต้องหาทางสนับสนุนทุนวิจัยในโครงการดังกล่าวด้วย

แน่นอนว่าเมื่อผู้วิจัยตัดสินใจเขียนโครงร่างการวิจัยที่ตนเองเห็นว่ามีคุณค่าในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง ผู้วิจัยย่อมมีเหตุผลและที่มาที่ไปของความสนใจต่อเรื่องดังกล่าว แต่ทั้งนี้ย่อมหมายถึงว่าความสนใจต่อประเด็นปัญหาการวิจัยนั้นย่อมมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับปัญหาสังคมระดับใดระดับหนึ่ง หรืออย่างน้อยอาจนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแนวความคิดและความรู้ของสังคมต่อเรื่องนั้น ๆ ได้ด้วย

ดังนั้น หัวข้อ “หลักการและเหตุผล” หรือ “ความเป็นมา” หรือ “ความสำคัญของปัญหา” จึงมีภาระหน้าที่อย่างเดียวกัน คือการลำดับความคิดและเนื้อหาของเรื่องราวที่จะทำวิจัยให้ผู้อ่านเห็นความสำคัญจนต้องทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ช่วยหาทุนสนับสนุน หรือริบอนุมติทุนสนับสนุนที่มีอยู่ เป็นต้น จะเห็นว่าการทำให้คนอื่นเห็นความสำคัญของการทำวิจัยได้ จึงต้องศึกษาทำความเข้าใจประเด็นที่เราสนใจอย่างรอบด้านจนสามารถตอบคนอื่นได้ว่า เรื่องที่จะทำวิจัยนี้สำคัญอย่างไร นอกจากการตอบตัวเองเท่านั้นว่าสำคัญ

การที่จะตอบคำถามให้ได้ว่า “ทำไมต้องทำวิจัย” ผู้ทำวิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นที่กำลังสนใจ ร่วมกับองค์ประกอบเชิงสถานการณ์ 7 ข้อดังต่อไปนี้

- (1) สัมพันธ์กับนโยบาย
- (2) ยังขาดหรือไม่มีองค์ความรู้เรื่องที่กำลังสนใจ หรือความรู้ที่มีอยู่ยังไม่เพียงพอ
- (3) สัมพันธ์กับวิกฤตการณ์ปัญหา หรือสถานการณ์ปัจจุบัน
- (4) การศึกษาวิจัยนี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น
- (5) สอดคล้องกับอุดมคติทางสังคม คำพูดของนักปราชญ์ หรือแนวความคิดทางสังคมที่กำลังนำมาปรับใช้กันอยู่ในสังคม อาทิ พระราชดำรัสเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง
- (6) การศึกษาเรื่องนี้จะนำไปสู่การอธิบาย การเปิดเผย หรือเป็นวิธีการนำไปสู่ความรู้ความเข้าใจต่อเรื่องที่มีความสำคัญและสัมพันธ์กับปัญหาการวิจัยที่กำลังศึกษาอยู่
- (7) เป็นประโยชน์ต่อการปฏิบัติงาน

องค์ประกอบเหล่านี้ช่วยให้ผู้วิจัยวิเคราะห์สถานการณ์ของปัญหา และจุดมุ่งหมายของโครงการวิจัยได้ชัดเจนขึ้น กระบวนการคิดวิเคราะห์ให้เกิดแนวความคิดของผู้วิจัยเองจนชัดเจนว่า “ทำไมจึงคิดทำวิจัย” ลำดับเหตุการณ์ย่อย ๆ ที่สัมพันธ์กันเหล่านี้ จนเราสามารถมองเห็นเหตุผลและที่มาที่ไปของโครงการวิจัย ขั้นตอนต่อไปคือ การเขียน ที่ต้องอาศัยการลำดับและเชื่อมโยงอย่างมีเหตุและผล ซึ่งบางคนอาจพบอีกว่า คิดได้ เล่าได้ แต่เขียนไม่ได้ดังที่คิดหรือเล่า

ตัวอย่าง

อาจเริ่มจากการคิดถึงสถานการณ์ปัจจุบันที่เป็นปัญหารบกวนจิตใจ / การทำงาน เช่น กรณีเด็กที่มาตรวจรักษาบ่อยมาก แต่เราเห็นว่าเด็กก็แข็งแรงดี และงานยุ่งยากมากเพราะคนไข้มารับการตรวจรักษาบ่อย เป็นปัญหาซ้ำ ๆ มีกรณีแบบนี้มากเลยสงสัยว่าถ้าทำวิจัยแล้วจะทราบสาเหตุที่ผู้ป่วยมารับยาบ่อยครั้งโดยไม่จำเป็น สามารถนำมาเขียนความเป็นมาหรือความสำคัญได้หรือไม่ คำตอบคือ ได้

เราอาจเริ่มต้นตรงนี้ก่อนได้ เช่น “เราจะแก้ปัญหามาภาวะแออัดของผู้ป่วยเด็กที่มาใช้บริการที่โรงพยาบาลได้อย่างไร” ปัญหานี้จะนำไปสู่การวิจัยได้ ผู้วิจัยจะต้องอ่านค้นคว้าสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าวเพิ่มขึ้น เพื่อให้ให้เห็นความจำเป็นของการทำวิจัย ขั้นตอนต่อไป ผู้วิจัยต้องวิเคราะห์เชื่อมโยงว่าปัญหานี้มีอะไรเกี่ยวข้องบ้าง เพื่อให้เห็นแง่มุมของปัญหาในแง่มุมที่กว้างและชัดเจนมากขึ้นต่อตัวปัญหานั้น ผู้วิจัยอาจศึกษาเชื่อมโยงกับเรื่องราวเหล่านี้เช่น

- **นโยบายบริการสาธารณสุข** จากสถานการณ์การให้บริการผู้ป่วยกุมารเวชกรรมในโรงพยาบาล ก. ด้วยอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ที่จำกัด ผู้มารับบริการมีถึง 200 – 250 คนต่อวัน “แต่กระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายดูแลสุขภาพถ้วนหน้าและการให้ผู้รับบริการมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพตนเอง (Self Care)”
- **การปฏิรูประบบสุขภาพ** ปรับเปลี่ยนวิธีคิดให้เจ้าหน้าที่มองประสิทธิภาพในการทำงานมากขึ้น
- **แรงผลักดันจากภายนอก** เช่น การที่จะต้องให้ได้รับรองระบบการพัฒนาคูณภาพของโรงพยาบาล

จากสถานการณ์การให้บริการผู้ป่วยกุมารเวชกรรมในโรงพยาบาล ก. ด้วยอัตรากำลังเจ้าหน้าที่ที่จำกัด ผู้มารับบริการมีถึง 200 – 250 คน ต่อวัน “แต่กระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายดูแลสุขภาพถ้วนหน้าและการให้ผู้รับบริการมีส่วนร่วมในการดูแลสุขภาพตนเอง (Self Care) ดังนั้น เจ้าหน้าที่จะต้องพัฒนามุมมองการทำงานจากการปฏิบัติงานโดยให้บริการซ้ำ ๆ ตามรูปแบบเดิมเป็นการคำนึงถึงเป้าหมาย ประสิทธิภาพงานและคุณภาพชีวิตของผู้รับบริการให้มากขึ้น ซึ่งแนวทางดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของมาตรการการรับรองระบบการพัฒนาคูณภาพบริการโรงพยาบาล (HA)

จะเห็นว่า การเขียนหลักการและเหตุผลเป็นขั้นตอนหนึ่งในการเขียนโครงร่างการวิจัย เพื่อสื่อกับผู้อ่านถึงวิธีคิด การลำดับความจากสถานการณ์ปัญหาที่พบและสถานการณ์ทางสังคม เชื่อมโยงจนทำให้เห็นองค์ประกอบของปัญหา ความสำคัญของปัญหาและโครงการศึกษา ที่จะนำสู่การหาองค์ความรู้ที่ยังขาด เพื่อทำความเข้าใจและเสนอทางออกของประเด็นปัญหานั้น ๆ หัวข้อนี้จึงเป็นการวิเคราะห์ปัญหาลำดับแรกของผู้ทำวิจัยด้วย

3. วัตถุประสงค์

หน้าที่ของวัตถุประสงค์

1. บอกประเด็นของปัญหาที่เราสนใจ เราอยากทำเพื่อบรรลุเป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายตรงนั้น ตัวอย่างเช่น จากจุดมุ่งหมายของโครงการว่า เพื่อให้ความรู้ความเข้าใจในการใช้ยา และผู้ป่วยสามารถพึ่งพาตนเองได้ เราสามารถกำหนดวัตถุประสงค์เป็น 1) เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้ยาของผู้ป่วย และ 2) เพื่อศึกษาทางเลือกในการดูแลสุขภาพของผู้ป่วย วัตถุประสงค์จะแสดงประเด็นของปัญหาที่เราสนใจ และบอกว่าเราต้องการทำอะไรเพื่อแก้ปัญหา นั้น หากเราคิดและเขียนวัตถุประสงค์ให้ชัดเจนเพียงใด กระบวนการวิจัยและการทำงานจะง่ายขึ้น เห็นแนวทางชัดเจนขึ้นด้วย

2. องค์กรความรู้ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้น

3. บอกว่าเราจะทำอะไร

4. ตอบคำถามว่า “ทำไมต้องทำวิจัยเรื่อง...”

5. หาทางเชื่อมโยงประเด็นที่ศึกษากับเรื่องอื่น ๆ เช่น นโยบายรัฐ สถานการณ์ด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

6. เข้าใจสถานการณ์ของเรื่องที่จะทำ เช่น ความต้องการหรือวัตถุประสงค์ของแหล่งทุน / ของ ผู้บริการ

7. ไม่ควรมีหลายข้อเกินไป หรือกว้างเกินไป ควรมีจุดเน้นที่ชัดเจน

8. วัตถุประสงค์ควรกำหนดขอบเขตให้ชัดเจนมากขึ้นด้วยการกำหนด ช่วงเวลา สถานที่ หรือ กลุ่มบุคคลก็ตาม เช่น

- เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้ยาแก้ปวดของชาวบ้าน ตำบลเตาเล่า อ.บางช้าง จ. พระนครศรีอยุธยา

หรือ

- เพื่อศึกษาเหตุปัจจัยพฤติกรรมการใช้ยา ของกลุ่มแก้ปวดของชาวบ้าน กรณีตำบลเตาเล่า อ. บางช้าง จ.พระนครศรีอยุธยา

จะเห็นได้ว่า ขอบเขตที่เขียนไว้ จะช่วยให้การออกแบบและการสรุปผลการวิเคราะห์ผลการวิจัย น่าเชื่อถือมากขึ้น อีกทั้งการกำหนดขอบเขตสิ่งที่เราอยากจะทำ ยังช่วยให้เราสามารถออกแบบวิธีการศึกษาได้ลึกกว่าเดิม

9. นอกจากนี้ แรงบันดาลใจของนักวิจัยก็เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญ ที่อยากทำวิจัยเรื่องนั้น มีอยู่ใน วัตถุประสงค์

4. คำถามวิจัย

หลายคนคงสงสัยว่า คำถามในการวิจัยนั้นมีความแตกต่างจากคำถามทั่วไปอย่างไรหรือ คำถามแบบไหนต้องใช้การวิจัย โดยเฉพาะผู้ปฏิบัติงานสาธารณสุขในชุมชนมักพบว่า มีปัญหาที่เกิดขึ้นและพบได้ขณะการทำงานสุขภาพในชุมชนมากมาย ปัญหาที่พบจากการทำงานและเป็นปัญหาสุขภาพของชาวบ้าน บางครั้งเป็นปัญหาของชาวบ้านที่เราไม่เข้าใจ แต่บางครั้งก็เป็นคำถามของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานในระบบงานสาธารณสุขเอง บางครั้งเป็นปัญหาเดียวกันแต่กลับพบว่าการตั้งคำถามกับสิ่งที่เกิดขึ้นนี้ได้หลายคำถาม อีกทั้งยังพบว่า คำถามของชาวบ้าน ผู้ประสบกับปัญหาโดยตรงแตกต่างจากคำถามของเราผู้เป็นเจ้าหน้าที่ และมีชีวิตอยู่นอกกระบวนการพัฒนารวมของชาวบ้านที่เราลงไปทำงานด้วย

การรู้จักตั้งคำถามเพื่อตอบปัญหาในชีวิตประจำวันและการทำงานที่เป็นอยู่ นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดีของการทำงานวิจัย แต่ปัญหาที่พบในชีวิตและการทำงานอาจไม่ใช่ปัญหาที่นำมาทำวิจัยได้เสมอ การแปรคำถามจากประสบการณ์และแนวคิดเฉพาะบุคคล มาเป็นคำถามวิจัยหรือโจทย์วิจัยนั้น จำเป็นต้องทำงานทางความคิด ประกอบการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม ให้สามารถเชื่อมโยงคำถามที่เกิดขึ้นกับองค์ประกอบอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับตัวปัญหานั้น องค์ประกอบที่มีระบบความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับตัวปัญหา เช่นเดียวกับการศึกษาปัจจัยของปัญหาในการทำวิจัยเชิงปริมาณ

ตัวอย่าง จากคำถามที่เภสัชกรวิบูลย์ วัฒนนามกุล เกิดขึ้นในความคิดคำนึง เมื่อมองเห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างแพทย์กับผู้ป่วยบริษัทยาที่เกิดขึ้นในระบบบริการบ่อย ๆ ในขณะที่วิบูลย์มีประสบการณ์การทำงานห้องยา ที่พบว่าค่าใช้จ่ายยารักษาความเจ็บป่วยมีปริมาณสูง สถานการณ์บริโภคนิยมอัตราเพิ่มขึ้นทั้งในระบบบริการและระดับประเทศ ในฐานะเภสัชกรที่ขอวิเคราะห์ปัญหาการใช้ยา และมีประสบการณ์ความรู้เรื่องการใช้จ่ายที่ไม่เหมาะสมของภาคประชาชน จึงต้องการสร้างความเข้าใจต่อปรากฏการณ์นี้ ความสงสัยจากระบบการทำงานของคุณวิบูลย์ จึงต้องการคำอธิบายและทางออกมากกว่าสิ่งที่มองเห็น แค่ว่าแพทย์กับผู้ป่วยบริษัทยาที่มีปฏิสัมพันธ์เพื่อซื้อขายยากันให้เห็นกันเป็นปกติทุกวัน วิบูลย์กำลังสงสัยว่า กระบวนการปฏิสัมพันธ์นั้นเกี่ยวข้องกับสถานการณ์บริโภคนิยมที่มีแนวโน้มสูงมากขึ้นด้วยอย่างไร หรือไม่ คำถามนี้จึงต้องการความรู้อีกจำนวนหนึ่ง สำหรับทำให้การตั้งโจทย์วิจัยนั้นมีทิศทางที่ดี

เมื่อวิบูลย์ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับประเด็นที่สนใจเพิ่มขึ้น มองเห็นทิศทางของประเด็นปัญหาชัดเจนมากขึ้นอีกว่า อิทธิพลของบริษัทยาต่อบุคลากรการแพทย์ล้วนแล้วแต่เน้นที่การตลาด พฤติกรรม การค้า การโฆษณา การผลิตและยอดจำหน่าย อีกทั้งยังขาดงานศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ งานวิจัยที่มีอยู่ เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณเป็นส่วนใหญ่ ที่ช่วยทำให้เห็นตัวแปรต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กับการส่งเสริมการขายยา คุณวิบูลย์ได้องค์ประกอบสำคัญ ๆ ตามความสนใจของคุณวิบูลย์มาเป็นเค้าโครงหรือแบบแผนความสัมพันธ์ของเหตุปัจจัยที่เชื่อมโยงกันกับประเด็นปัญหาที่สนใจ

นอกจากการค้นคว้าความรู้จากบทความ งานวิจัย และข้อมูลต่างๆ ทำให้สามารถคิดได้
อย่างรอบด้านแล้ว คุณวิบูลย์วิเคราะห์ปรากฏการณ์ผ่านสถานการณ์และองค์ประกอบที่พบจากการ
อ่านแล้ว จึงมีความชัดเจนมากขึ้นว่า ปฏิสัมพันธ์ของผู้แทนบริษัทมาพบกับแพทย์นั้นมีประเด็น
เรื่อง “การแลกเปลี่ยน” เกิดขึ้น โดยการแลกเปลี่ยนนั้นมีทั้ง คำชม การแสดงความเคารพนับถือ
หรือมีเรื่องของคุณค่าอยู่ด้วยไม่ใช่แค่เรื่องวัตถุหรือเงิน ที่เรารู้ๆ กันทั่วไป นอกจากนั้นทั้งแพทย์และ
ผู้แทนบริษัทมีเงื่อนไขเชิงโครงสร้างสังคมกำกับอยู่ หรือเรียกว่า บริบท (context) ของแพทย์
คือ วิชาชีพ และบริบทของผู้แทนบริษัทคือ บริษัทยานั่นเอง

การที่วิบูลย์พบว่า ประเด็นคำถามหลักน่าจะอยู่ที่เรื่อง “การแลกเปลี่ยน” โดยที่การค้นคว้า
และอ่านบททบทวนแนวคิดทฤษฎีช่วยอธิบายเสริมความรู้ความเข้าใจที่เรามีอยู่ให้เห็นแง่มุมที่ลึกซึ้งที่เรา
อาจยังขาดประสบการณ์ได้ การค้นคว้าอาจใช้วิธีปรึกษาผู้รู้หรือผู้มีประสบการณ์งานวิจัยด้านนี้มา
ก่อน หรืออ่านจากการทบทวนวรรณกรรมที่มีคนอื่น ๆ ทำไว้แล้ว จึงค่อยตัดสินใจคัดเลือกแนวคิด
ทฤษฎีที่มีความน่าจะเป็นและเกี่ยวข้องกับประเด็นคำถามในใจเราออกมา

เภสัชกรวิบูลย์ กำลังศึกษาปริญญาเอก จึงมีข้อได้เปรียบตรงที่สามารถขอคำปรึกษาจาก
อาจารย์ที่สอนอยู่ได้ จึงเป็นโอกาสที่เอื้ออำนวยความสะดวกสำหรับการตั้งคำถามวิจัยที่แหลมคม
ตรงประเด็นกับสถานการณ์ที่เป็นปัญหา คำถามที่สนใจเรื่องการแลกเปลี่ยนของวิบูลย์ จึงได้
คำอธิบายนำทางสำหรับโจทย์วิจัยของวิบูลย์เอง ในโครงร่างการวิจัยที่กำลังเกิดขึ้น

แต่ทฤษฎีและแนวคิดเป็นเครื่องมือนำทางวิธีคิดและตั้งคำถามการวิจัยให้ชัดเจนเท่านั้น เมื่อ
ตั้งคำถามวิจัยของแต่ละเรื่อง ผู้วิจัยต้องคิดวิเคราะห์เอง ผู้อื่นเป็นเพียงผู้ช่วยเหลือและตรวจสอบให้
คำถามวิจัยของแต่ละคนชัดเจนขึ้นเท่านั้น

อ้างว่า มุมหนึ่งคำถามในการวิจัย ทำหน้าที่เป็นตัวกลางที่เชื่อมโยงระหว่างองค์ประกอบ
อื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการออกแบบการวิจัย คือ วัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายการวิจัย กรอบแนวคิด
และทฤษฎีระเบียบวิธีวิจัย และความถูกต้องแม่นยำ (ดู ขยาย 2547: 110-111) สิ่งสำคัญ
ของการตั้งคำถามการวิจัยคือ องค์ประกอบเหล่านี้เชื่อมโยงกันโดยผ่านคำถามการวิจัยนั่นคือ
คำถามการวิจัยมีความสำคัญในฐานะหัวใจของการออกแบบวิจัย

คำถามวิจัยเชิงคุณภาพจึงมีทั้งคำถามหลัก คำถามหลักคือ คำตอบที่งานวิจัยต้องการอธิบาย
และคำถามรอง คือ คำตอบเฉพาะที่ช่วยให้คำถามหลักมีคำอธิบายชัดเจนขึ้น ตัวอย่าง จากความ
สนใจเรื่องปฏิสัมพันธ์ของผู้แทนบริษัทกับแพทย์ และต้องการคำอธิบายว่ามีความเกี่ยวข้องกับการ
ตลาดและอัตราการบริโภคอย่างไร จึงได้ทบทวนงานวิจัยที่มีอยู่ ปรึกษาผู้รู้และอ่านแนวคิด
ทฤษฎี จนตั้งคำถามวิจัยได้ ขอยกเป็นตัวอย่่างดังนี้คือ

คำถามวิจัยหลัก

1. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้แทนบริษัทกับแพทย์เป็นอย่างไร ความสัมพันธ์ดังกล่าวตอบสนองความต้องการของทั้งสองฝ่ายอย่างไร
2. ความสัมพันธ์ระหว่างผู้แทนบริษัทกับแพทย์ถูกกำหนดและสะท้อนโดยเงื่อนไขเชิงโครงสร้างอย่างไร ที่เป็นตัวทำให้ปรากฏการณ์นี้ดำรงอยู่

คำถามวิจัยรอง

1. อะไรคือสิ่งที่ผู้แทนบริษัทใช้เพื่อให้แพทย์สั่งใช้ยาของบริษัทตนเอง
2. กระบวนการแลกเปลี่ยนในปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นอย่างไร
3. สิ่งที่ถูกแลกเปลี่ยนมีอะไรบ้าง
4. สัญญาเข้ามาเกี่ยวข้องอย่างไร และมีกระบวนการสร้างสัญญาอย่างไรบ้าง

เมื่อได้คำถามวิจัยที่ตรงกับความสนใจของตัวผู้วิจัยอย่างไม่มีความลังเลใด ๆ อีก การออกแบบการวิจัยในส่วนอื่นก็ตามมา คือ วัตถุประสงค์และระเบียบวิธีวิจัย ที่ยังคงมีความสัมพันธ์สืบเนื่องไปตลอดกระบวนการวิจัย จนได้ข้อสรุปและผลวิจัยที่สอดคล้องกันกับแนวคำถามวิจัยที่วางไว้

คำถามการวิจัยโดยทั่วไป อาจได้มาจากหลายวิธี อาทิ เป็นปัญหาของกลุ่มประชาชนที่เราสนใจ เช่น เราทำงานกับผู้ติดเชื้อ เราจะมีปัญหาที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานได้หลายข้อ เราก็เลือกเรื่องที่น่าสนใจไปสู่วิธีการแก้ปัญหาใหม่ ๆ ได้ เป็นต้น บางคำถามอาจเริ่มต้นมาจากแหล่งทุนสนับสนุน ซึ่งการเกิดขึ้นของแหล่งทุนก็มักจะเป็นไปตามสถานการณ์ / วิกฤตปัญหาสุขภาพในสังคมขณะนั้น ๆ บางคำถามอาจมาจากการสนทนากับผู้รู้หรือผู้มีประสบการณ์เรื่องนั้น ๆ บางคำถามอาจมาจากเวทีการประชุม/สัมมนา บางคำถามอาจมาจากข้อเสนอแนะของงานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว บางคำถามอาจจะถูกนำมาวิเคราะห์และค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้ได้คำถามวิจัยของผู้วิจัยเองอีกครั้งหนึ่ง

5. กรอบแนวคิด

การเขียนกรอบแนวคิดในการวิจัยของการวิจัยเชิงคุณภาพ ควรเริ่มจากการสำรวจประเด็นปัญหาที่เราสนใจ อาทิ โครงร่างงานวิจัยเรื่อง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้แทนบริษัทกับแพทย์ของวิบูลย์ วัฒนนามกุล เมื่อได้สำรวจปัญหาจนมีความลงตัวตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว จากนั้น พบว่า ทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม (Social Exchange) สามารถนำมาอธิบายปรากฏการณ์ที่ผู้แทนบริษัทใช้เพื่อให้แพทย์สั่งใช้ยาของบริษัทตนเอง การนำเอากรอบคิดนี้มาใช้ ก็เปรียบเสมือนเป็นไฟส่องทางให้ค้นหาต่อไปว่า กระบวนการแลกเปลี่ยนโดยธรรมชาติคืออะไร สิ่งที่ถูกแลกเปลี่ยนมี

อะไรบ้าง นอกจากนี้แล้ว องค์ประกอบสำคัญที่ทำให้กลไกการต่างตอบแทนเป็นไปอย่างลื่นไหล คือ ระบบทุนนิยมซึ่งกระตุ้นมนุษย์ให้หลงใหลความสำคัญกับวัตถุ หรือวัฒนธรรมการบริโภค (Consumer Culture) น่าจะเป็นกรอบคิดอีกกรอบคิดหนึ่งที่สัมพันธ์กับการแลกเปลี่ยนทางสังคม และอธิบาย ปฏิสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนร่วมสมัยได้คมชัดมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเมื่อนำกรอบคิด ทฤษฎีมาอธิบายกับปรากฏการณ์จริงในพื้นที่ศึกษา พบว่าอำนาจในวิชาชีพแพทย์ (profession) มีความพิเศษหลายประการเมื่อเปรียบเทียบกับอาชีพทั่ว ๆ ไป และสามารถนำมาเป็นกรอบคิดอีกกรอบ คิดหนึ่งในการอธิบายอำนาจที่เกิดจากความรู้และทักษะ ซึ่งสามารถอธิบายปรากฏการณ์จริงเมื่อเรา พบว่า แพทย์เป็นผู้ตัดสินใจว่าจะใช้ยาตัวไหน จำนวนเท่าไรกับผู้ป่วย อำนาจทางวิชาชีพ (autonomy) ที่มีอยู่จึงอาจถูกโน้มถ่วงจากการกระทำของผู้แทนบริษัทยาทั้งโดยตั้งใจและไม่ได้ตั้งใจได้

จากนั้น ต้องหาความสัมพันธ์ระหว่างประเด็นทั้งสามที่กล่าวมาข้างต้น แล้วเชื่อมโยง ปรากฏการณ์ทางสังคมให้เข้ากับวรรณกรรมที่ทบทวนไว้เป็นเบื้องต้น เพื่อหาคำหลักที่ครอบคลุม ประเด็นเหล่านี้ ซึ่งในที่นี้อาจหมายถึง **ปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้แทนบริษัทากับแพทย์** แล้วนำ ประเด็นนี้ ไปเป็นโฟกัสสองน้าทางเมื่อเราพูดคุยกับแหล่งข้อมูล อ่านทบทวนวรรณกรรม และปรึกษา ผู้เชี่ยวชาญในการทำงานวิจัยซึ่งมีประสบการณ์ในการวิจัยเรื่องนี้หรือหัวข้อเรื่องที่ใกล้เคียงกัน

มีข้อพึงระวังในแง่ที่เมื่อมีกรอบคิดทฤษฎีแล้ว ไม่ควรยึดติดกับทฤษฎีอย่างเคร่งครัดตายตัว มากเกินไป แต่ควรหมั่นตรวจสอบความสอดคล้องของกรอบทฤษฎีกับปรากฏการณ์ในพื้นที่อย่าง สม่ำเสมอ และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาในขณะที่ทำงาน และต้องไม่ลืมมองความ หลากหลายและความเป็นไปได้ในมิติอื่น ๆ ควบคู่กันไปด้วย

6. ทบทวนวรรณกรรม

การทบทวนวรรณกรรม

● ทำไมเราต้องทบทวนวรรณกรรม

- 1) เพื่อช่วยให้เราพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดคร่าว ๆ
- 2) เพื่อรวบรวมวรรณกรรมที่นักวิจัยอื่น ๆ ได้เคยทำมาแล้ว แล้วพิจารณาประเด็นที่เราสามารถต่อ ยอด วิพากษ์ แล้วนำเสนอในสิ่งที่แตกต่างออกไปได้
- 3) ค้นหาแนวคิด (concept) เพื่อมาเชื่อมโยง อธิบายตัวปรากฏการณ์ที่เราสนใจ และสามารถ กำหนดขอบเขตที่ต้องการศึกษาได้ชัดเจนขึ้น

● วรรณกรรมอะไรที่เราต้องทบทวน

อาจเริ่มจากคำหลัก (keyword) ของประเด็นที่เราจะทำ และคำถามการวิจัย เพื่อที่เราจะได้กำหนด ขอบเขตในการค้นคว้าหาหนังสืออ่านทบทวนแนวคิดทฤษฎี แต่พอไปเจอประเด็นที่น่าสนใจก็สามารถ ขยายขอบเขตประเด็นการทบทวนออกไปได้อีกเท่าที่จำเป็น

- แหล่งข้อมูลที่จะให้ได้มาซึ่งวรรณกรรมต่าง ๆ

- บรรณานุกรมท้ายเล่ม (เอกสาร)

- แหล่งข้อมูลบุคคลที่สำคัญ หรือการติดต่อพูดคุยกับผู้ที่เคยทำวิจัยนั้น ๆ มาก่อน

- website สำคัญ ๆ เช่น เว็บไซต์ห้องสมุดสถาบันต่าง ๆ GOOGLE.COM/ AMAZON.COM

- ห้องสมุด/ สารสนเทศสำคัญ/ สถาบันวิจัยเฉพาะทางที่เกี่ยวข้อง

เวลาเราทำเราอาจจะเริ่มหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่ใกล้ตัวเราก่อน เพื่อที่เราสามารถเข้าใจข้อมูลที่ต้องการได้ง่ายขึ้น เช่น ห้องสมุดสำนักงานสาธารณสุขจังหวัด (สสจ.) โรงพยาบาล วิทยาลัยพยาบาล หรือสถาบันราชภัฏต่าง ๆ หรือหาข้อมูลจากภาคสนาม และจากสายสัมพันธ์เครือข่าย

- เราต้องทบทวนวรรณกรรมอย่างไร

- 1) อ่านจากบทคัดย่อ เป็นวิธีการที่สะดวกและรวดเร็ว ที่เราจะรู้ว่าหนังสือ หรืองานวิจัยเล่มนั้น มีประเด็นที่ใกล้เคียงกับที่เราต้องการหรือไม่

- 2) หากจากดัชนีสารบัญเนื้อหา หรืออ่านจากบทนำหนังสือ (introduction) เพื่อพิจารณาว่าตรงเหมาะสมกับประเด็นของเราหรือไม่ โดยเลือกอ่านเนื้อหาเฉพาะบางส่วน หรือทั้งหมด

- 3) สรุป วิพากษ์เนื้อหา หลังจากที่เราอ่านวรรณกรรมแต่ละเล่มแล้ว จะต้องสรุป วิพากษ์เนื้อหา แนวคิดของวรรณกรรมนั้น แล้วเชื่อมโยง สังเคราะห์เป็นกรอบแนวคิดของเรา

- ทบทวนแค่ไหนถึงจะพอ

ขึ้นอยู่กับผู้วิจัยคนนั้น ๆ ทบทวนจนสามารถตอบคำถาม อธิบายปัญหาการวิจัยได้อย่างชัดเจน ครบถ้วน

7. ระเบียบวิธีวิจัย

ระเบียบวิธีในการวิจัย (methodology) คือ การออกแบบงานวิจัยทั้งหมด ตั้งแต่การเขียนหลักการและเหตุผล การกำหนดวัตถุประสงค์ การกำหนดคำถามในการวิจัย การกำหนดกรอบแนวคิด (conceptual framework) ที่ได้มาจากการทบทวนวรรณกรรมว่าจะเลือกใช้หรือตัดทิ้งสิ่งที่ไม่ต้องการ จากนั้นจึงกำหนดวิธีการที่จะไปหาสิ่งที่เรียกว่าวิธีการ (method) ซึ่งก็คือ การสอบถาม การสังเกต การทบทวนวรรณกรรม ดังนั้นตัวโครงร่างงานวิจัยจะมีความสมเหตุสมผลหรือไม่ ต้องพิจารณาทั้งในแง่การกำหนดกรอบคิด วิธีการเข้าถึงข้อมูล ซึ่งมีระเบียบวิธีวิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะทำให้ได้ข้อค้นพบที่ต้องการหาหรือไม่

8. กลุ่มเป้าหมาย

ต้องมีการระบุอย่างชัดเจนถึงกลุ่มเป้าหมายและเหตุผลที่นักวิจัยต้องการทำการศึกษาค้นคว้า นั้น ทั้งในแง่ของเพศ วัย และสถานภาพทางสังคม เนื่องจากการศึกษาค้นคว้าต่างกลุ่ม ต่างเพศ ต่างวัย และต่างสถานภาพทางสังคม ผลการศึกษาก็ได้ย่อมแตกต่างกัน และที่สำคัญการแสดงความชัดเจนในทุก ๆ เรื่องถือเป็นขั้นตอนของการลดอคติในการศึกษาวิจัย (ดูรายละเอียดในบทที่ 3) ด้วย

9. ระยะเวลาดำเนินการ

ต้องมีการระบุไว้อย่างชัดเจนว่า งานวิจัยเมื่อรวมทุกขั้นตอนแล้ว นับตั้งแต่ทบทวนวรรณกรรม เก็บข้อมูลสนาม และเขียนงานวิจัย รวมแล้วใช้เวลาเท่าไร แต่โดยทั่วไปแล้ว งานวิจัยเชิงคุณภาพต้องใช้เวลาเก็บข้อมูลภาคสนามให้มากเพียงพอ อย่างน้อยควรเก็บข้อมูล 1 ปีขึ้นไปเป็นเบื้องต้น เนื่องจากระยะเวลา 1 ปีในภาคสนามจะทำให้ผู้วิจัยเห็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชาวบ้านครบทุกเดือน และเห็นความสัมพันธ์ของชาวบ้านกับชาวบ้าน ชาวบ้านกับบุคลากรภาคนอกชุมชน ซึ่งมีทั้งความสัมพันธ์ที่สอดคล้องกลมกลืนและความขัดแย้งผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปีปฏิทินปีนั้น

10. งบประมาณ

การระบุอย่างชัดเจนถึงการใช้งบประมาณในแต่ละส่วนงาน ทำให้แหล่งทุนตัดสินใจง่ายขึ้นว่า ควรให้เงินทุนสนับสนุนงานวิจัยชิ้นนั้น ๆ หรือไม่ หรือตัดทอนงบประมาณส่วนใดลงได้บ้าง

11. นิยามศัพท์

การนิยามศัพท์อาจทำได้ 2 ขั้นตอนคือ

ขั้นตอนแรก เมื่อได้คำถามการวิจัยที่ลงตัว และอ่านทฤษฎีเพิ่มเติม เราจะได้ศัพท์วิชาการที่อธิบายแนวคิดและปรากฏการณ์กรณีศึกษาจากพื้นที่ต่าง ๆ ที่มีการศึกษาวิจัยมาก่อนหน้านั้น เมื่อเขียนโครงการวิจัย ต้องมีการระบุนิยามศัพท์ที่ได้จากการอ่านทบทวนวรรณกรรมในประเด็นต่าง ๆ เพื่อให้ผู้อ่านจะได้เข้าใจว่า ผู้วิจัยใช้ศัพท์คำนั้นเพื่ออธิบายความหมายใด หรืออธิบายภายใต้บริบทใด

ขั้นตอนที่สอง เมื่อผ่านการเก็บข้อมูลภาคสนามมาระยะหนึ่ง เมื่อผู้วิจัยได้ทำความรู้จักคุ้นเคยกับกลุ่มเป้าหมาย ได้ค้นพบอัตลักษณ์/ตัวตน และภาษาที่ใช้กันระหว่างกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นภาษาเฉพาะในกลุ่มย่อยนั้น ๆ ภาษาพื้นเมือง ภาษาและศัพท์เฉพาะกลุ่มเหล่านี้มีความสำคัญในการอธิบายวิธีคิด วิธีการแสดงตัวตน การเมืองในการปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนภายในกลุ่มเป้าหมายด้วยกัน หรือการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างคนกลุ่มนั้นกับบุคคลภายนอกในสถานภาพที่แตกต่างกัน ระหว่างการเขียนรายงานการวิจัย ผู้วิจัยสามารถย้อนกลับมาเพิ่มนิยามศัพท์ต่าง ๆ เพิ่มเติมในโครงการวิจัยได้เช่นเดียวกัน